

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Morfonologie češtiny a slovenštiny

Disertační práce

Autor práce: Mgr. Pavlína Kašpárková

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Olomouc 2019

PALACKÝ UNIVERSITY OLOMOUC

Faculty of Arts

Department of Czech Studies

Morphonology of Czech and Slovak Languages

Disertation

Author: Mgr. Pavlína Kašpárková

Supervisor: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Olomouc 2019

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že text mnou odevzdané disertační práce v písemné podobě nebo na CD nosiči je totožný s textem závěrečné práce vloženým do systému STAG.

Prohlašuji rovněž, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použité literatury.

V Ostravě dne 17. 6. 2019

PODĚKOVÁNÍ

Mnohokrát děkuji doc. Mgr. Miroslavu Vepřkovi, Ph.D., za odborné vedení, rady a vstřícnost při zpracování této disertační práce.

Za cenné připomínky zejména k systému české substantivní deklinace děkuji doc. PhDr. Františku Štíchovi, CSc.

Děkuji také PhDr. Marcelu Olšiakovi, PhD., za kontrolu slovenských výrazů psaných fonetickou transkripcí a doporučení týkající se slovenské spisovné výslovnosti.

Obsah

ÚVOD.....	7
1 MORFONOLOGICKÉ ALTERNACE	9
1.1 Morfonologické alternace v českém a slovenském jazyce	11
1.1.1 Vznik a vývoj morfonologických alternací v češtině a slovenštině	16
1.1.2 Synchronní stav hláskosloví češtiny a slovenštiny	21
1.1.2.1 Komparace hláskosloví spisovných útvarů českého a slovenského jazyka.....	21
1.1.2.2 Vzájemné korespondence českých a slovenských fonémů	22
1.1.2.3 Kodifikace výslovnosti ve slovenštině	25
1.1.2.4 Spor kodifikace a normy ve výslovnosti konsonantu ľ.....	26
1.1.2.5 Další fonologické aspekty obou jazyků	29
1.1.3 Morfonologie v odborné literatuře české a slovenské	30
1.1.3.1 Morfológia slovenského jazyka.....	30
1.1.3.2 Slovenská gramatika	31
1.1.3.3 Fonológia spisovnej slovenčiny.....	32
1.1.3.4 Mluvnice češtiny I.....	32
1.1.3.5 Fonetika a fonológia.....	33
1.1.3.6 Česká mluvnice.....	34
1.1.3.7 Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru.....	34
1.1.3.8 Příruční mluvnice češtiny	35
1.1.3.9 Morfématika a slovtvorba češtiny	35
1.1.3.10 Vlastní požadavky na popis morfonologických alternací.....	36
1.1.4 Přehled morfonologických alternací v češtině a slovenštině.....	38
1.1.4.1 Alternace vokalické	39
1.1.4.2 Alternace konsonantické.....	54

1.1.5 Morfonologické alternace v paradigmatech substantivní deklinace.....	69
2 DEKLINAČNÍ SOUSTAVA ČESKÝCH SUBSTANTIV	74
2.1 Substantivní deklinace životných maskulin.....	75
2.2 Substantivní deklinace neživotných maskulin	81
2.3 Substantivní deklinace feminin	86
2.4 Substantivní deklinace neuter.....	93
3 MORFONOLOGICKÉ ALTERNACE V ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH DEMINUTIVECH	98
3.1 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -ík	101
3.2 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -íček	106
3.3 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -k(a).....	109
3.4 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -íčk(a)	116
3.5 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -k(o).....	122
3.6 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -íčk(o)	125
ZÁVĚRY	127
SEZNAM TABULEK	140
SEZNAM GRAFŮ	142
ANOTACE.....	143
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	145

ÚVOD

Předkládaná disertační práce se zabývá morfonologickými alternacemi v českém a slovenském jazyce. Oblast morfonologie v češtině a slovenštině je společně s dalšími jazykovými jevy, které s morfonologií souvisí, předmětem komparace.

Morfonologie je jako jazykovědná disciplína obvykle upozaďována a alternace jako takové zpravidla zůstávají pouhými zmínkami v rámci výkladů slovotvorných a morfologických. Pozornost, která je disciplíně věnována v odborných publikacích českých a slovenských, bude v disertační práci předmětem analýzy, jež dále poslouží k formulování požadavků na vlastní popis alternací. Smyslem této analýzy je zhodnocení možností a prostředků popisu alternací tak, aby vlastní, následně zpracovaný popis byl zcela korektní.

Práce je zaměřena synchronně, pro úplnost a objasnění synchronních jevů je však nutné připojit poznámky diachronní týkající se vývoje hláskosloví obou jazyků a vzniku morfonologických alternací.

Cílem této práce je přispět k rozvoji disciplíny, doplnit dosud prázdná místa morfonologických popisů pojednáním o vzniku alternací ve vývoji češtiny a slovenštiny, které v synchronních pracích obvykle chybí, a k dosavadním poznatkům připojit účelně zpracovaný popis alternací existujících ve slovenštině a češtině, jejich porovnání a výzkum v konkrétních funkcích morfologických i slovotvorných.¹

Výzkum morfonologických alternací se zaměří na alternace ve slovotvorbě, konkrétně v odvozování českých a slovenských deminutiv. Typy alternací, které nastávají při derivaci slov zdrobnělých, budou doloženy na základě analýzy korpusového materiálu z Českého národního korpusu a Slovenského národního

---

¹ Pojmy alternace s funkcí tvaroslovnou a alternace s funkcí slovotvornou přejímáme z *Mluvnice češtiny I*. Rozumí se jimi uplatnění dané alternace buďto při tvorbě slovního tvaru, nebo při tvorbě nové slovní jednotky.

korpusu. Následná komparace alternací v českých a slovenských deminutivech prokáže vzájemnou podobnost jazyků jednak ve slovotvorbě, jednak v morfonologii.

Komparace češtiny a slovenštiny byla vybrána s cílem poukázat na rozdíly v oblasti morfonologie, které v těchto samostatných spisovných jazycích existují, přestože jsou si velmi blízké. Jejich předpokládaným společným základem je praslovanština, oba patří do skupiny západoslovanských jazyků a společně tvoří podskupinu československou. V minulosti byly a stále jsou používány odlišnými národy (českým a slovenským), vzájemné kontakty těchto národů však byly časté, zejména v období společného státu (1918–1993), a tak docházelo ke sblížení češtiny a slovenštiny. Podrobný výzkum morfonologických alternací obou jazyků tak může ukázat, jak stejné, podobné, nebo odlišné jsou tyto jevy v jazycích českém a slovenském.

1 MORFONOLOGICKÉ ALTERNACE

Při tvoření slov a slovních tvarů dochází ke střídání fonémů v témže morfému, které nazýváme morfonologická alternace. Proběhnutím alternace dochází pouze k formální obměně (v konkrétním morfu), nikoli k vzniku nové jednotky významové. Tato obměna je podmíněna sousedními morfy ve stavbě slovního tvaru.

V této obměně morfému určujeme fonémy, které se přímo účastní morfonologické alternace. Ty se označují jako alternanty a společně tvoří jeden morfoném. Pomocí morfonému tedy zachycujeme uplatnění fonémů ve stavbě morfému.

Jeden morfoném je tvořen dvěma či více alternantami, které uspořádáváme do alternační řady. Znamená to, že určujeme, která alternanta je v procesu střídání výchozí a která je odvozená. Tímto dochází k určení směru průběhu alternace, k utvoření alternační řady.

Průběh alternace je určován na základě jednoho z možných principů, které popsal M. Dokulil (Petr, 1986, s. 183). V morfologii je možné považovat za výchozí alternantu tu, která se vyskytuje ve slovním tvaru základovém, bezpříznakovém. Ovšem ostatní tvary v paradigmatu slova nemůžeme považovat za odvozené z toho základového. Z toho důvodu považujeme za vhodnější postupovat podle kritéria distribučního. Podle něj je základní alternantou ta, která je v paradigmatu slova převládající, většinová. Ve slovtvorbě je možné postupovat v souladu s dělením hlásek podle artikulačního místa. Výhodnější je však vycházet z hlediska morfonologického, tedy řídit se funkcí dané alternace a průběhem slovtvorného procesu. Za základní alternantu ve slovtvorbě tedy považujeme tu, která je obsažena ve slově základovém, fundujícím. Alternanta odvozená je ta ve slově fundovaném.

Podle blízkosti fonémů, které jsou alternantami téhož morfonému, dělíme alternace na korelativní a disjunktivní. V alternacích korelativních se střídají fonémy, které tvoří fonologickou opozici na základě distinktivního rysu (např. dlouhý a krátký

vokál, palatalizovaný a nepalatalizovaný konsonant). Naopak v alternacích disjunktivních alternanty nejsou korelativními dvojicemi.

Morfonologické alternace probíhající na jednom morfému nelze směřovat s takzvaným supletivismem, který znamená existenci více než jednoho základu, z něhož se tvoří tvary v paradigmatu slova. Ve slově pak rozlišujeme supletivní morfy, které mají výrazně odlišnou formu, ale jejich lexikální význam je totožný. Supletivismus se vyskytuje u slov flexivních a adverbíí, která se dají stupňovat. V českém i slovenském jazyce se vyskytují podobné případy supletivismu, např. u substantiv, která mají jiné kořenné morfy pro singulár a plurál (*člověk – lidé, člověk – ľudia*), u stupňování adjektiv (*dobrý – lepší – nejlepší, dobrý – lepší – nejlepší*), v deklinaci osobních zájmen (*já – mě, ja – mňa, my – nás, on – jeho – neho*) a stupňování adverbíí (*zle – hůře, zle – horšie*).

S existencí morfonologických alternací se setkáme kromě češtiny a slovenštiny také v ostatních slovanských jazycích. V polštině, která je oběma nejbližší, jsou časté alternace morfologické (např. substantivum pes: *pies – psa*, sloveso brát: *brać – biorę – bierzesz*) i slovotvorné (např. *lew – lwica, rok – rocznie*). V chorvatštině existují slovotvorné alternace, které se podobou i funkcí přibližují českým a slovenským (např. *daska – daščica, knjiga – knjižica*). Ve skupině východoslovanské nalezneme podobnost ruštiny a slovenštiny, a to naopak v neexistenci alternace, v odstranění alternací konsonantů v Dsg. a Lsg. feminin (např. *ruka/ruke* a *рука/руке*). Příklady alternací nalezneme i v jazycích jiných jazykových skupin, např. v angličtině (sloveso plavat: *swim – swam – swum*), v němčině (sloveso plavat: *schwimmen – er schwimmt – er schwamm – er ist geschwommen*) i francouzštině (sloveso věřit: *croire – il croit – il crut*).

Morfonologické alternace jsou jazykovým jevem, v němž se prolínají látky tří různých jazykovědných disciplín. Alternanty, které jsou účastny alternace, jsou fonémy, jimiž se zabývá fonologie. K jejich střídání dochází při flexi a odvozování slov, jejichž zákonitostmi se zabývají morfologie a slovotvorba. Vzhledem k těmto přesahům je morfonologie označována jako disciplína hraniční a bývá obvykle upotřebena v rámci popisu prostředků morfologických a slovotvorných.

Morfonologie má však co nabídnout i jako samostatná disciplína. Jejím prostudováním a popsáním lze přispět nejen k výsledkům v této disciplíně, ale také k různým poznatkům z dalších jazykových rovin. Tento dosah morfonologie byl už mnohokrát potvrzen. Například Ondřej Šefčík (Šefčík, 2003, 2004) dokázal na základě popisu alternací inovativně uspořádat modely vokálního a konsonantického systému češtiny. Igor Němec (Němec, 2009) poukázal na souvislost alternací a produktivity slovotvorných formantů v češtině. Morfonologická charakteristika může také doplnit a zpřesnit typologii jazyků a samozřejmě také vypovídá o vývoji daného jazyka.

1.1 Morfonologické alternace v českém a slovenském jazyce

Český a slovenský jazyk společně tvoří jednu z podskupin západoslovanských jazyků, a to podskupinu československou. Oba jazyky jsou řazeny k flektivnímu typu, avšak právě vývojové tendence v morfonologii představují posun od gramatické soustavy syntetické směrem k analytičnosti, jak v minulosti znamenal Josef Vachek (Vachek, 1979). V následujících řádcích se zaměříme na prostředky morfologické a slovotvorné,² které souvisejí s morfonologickými alternacemi.³ Příklady slov, které ilustrují možné alternace, jsou pro přesnost uváděny českou a slovenskou fonetickou transkripcí s ohledem na spisovnou výslovnost v obou jazycích.⁴

Tvarová soustava slovenských substantiv se stala jednodušší sjednocením pádových koncovek napříč rody (Krajčovič, 1988, s. 91n). Shodnou koncovku *-ami* (popř. *-mi*, *-iami*) mají všechna substantiva v lpl. Feminina a neutra se v pádové koncovce shodují v dpl. (*-ám*, *-iam*) a lpl. (*-ách*, *-iach*). Variantnost pádových koncovek bývá způsobována pouze neutralizací kvantity, nemění se tedy délka vokálu v základu slova, ale vokál gramatického morfu, srov. tvary slovenských substantiv deklinovaných podle vzoru *žena* a *ulica*: dpl. *ženám* a *kráskam*, lpl. *ženách* a *kráskach*, dpl. *uliciam* a *prácam*, lpl. *uliciach* a *prácach*.

---

² V popisu prostředků morfologických vycházíme z kodifikační příručky *Morfológia slovenského jazyka* (1966), ve slovotvorbě pak zejména z publikace *Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov* (1971).

³ Přestože v těchto rovinách nalezneme mnoho rozdílů mezi češtinou a slovenštinou, těmi, které nesouvisejí s alternacemi, se v této práci zabývat nebudeme.

⁴ Slovenská spisovná výslovnost se řídí kodifikační příručkou *Pravidá slovenskej výslovnosti*, v níž je výslovnost uváděných příkladových slov ověřována.

Pádový synkretismus existuje také ve tvarech maskulin. Pro předmět našeho zájmu je podstatný tvar Lpl., v němž mají všechna maskulina koncovku *-och*, v češtině na tomto místě fungují koncovky *-ech* a *-ích*. Je tedy zřejmé, že slovenština bude v této kategorii také chudší o alternace velár v pozici koncového konsonantu, jelikož je gramatický morfém *-och* nevyvolává ([živočiši:x] – [živoči:xox], [draci:x] – [drakox], [sonzi:x] – [songox]). Ve slovenštině také existuje pravidlo deklinace názvů zvířat, podle kterého jsou tato jména v původním, nepřeneseném významu skloňována v singuláru jako životná, ale v plurálu jako neživotná. Opět zde nastává rozdíl mezi češtinou a slovenštinou i v alternacích, jelikož česká koncovka v Npl. u těchto substantiv je *-i*, ve slovenštině jsou zde koncovky neživotné *-e* a *-y*, v češtině tedy alternace nastane, ve slovenštině nikoli ([pavouci] – [pavu:ki], [pstruzi] – [pstruhi], [hadí] – [hadi]). U slovenských maskulin životných je v Npl. také koncovka *-i*, ale i koncovky *-ia* a *-ovia*, a tak alternace koncového konsonantu může v některých případech nastat, srov. tvary Nsg. a Npl.: [bart] – [bardí], [šstudent] – [šstudentí], [pa:n] – [pa:ňi], [ku:zelni:k] – [ku:zelni:ci], [černox] – [černosi], [braťislaučan] – [braťislaučaňia], [mešťan] – [mešťaňia].⁵ U maskulin neživotných jsou alternace koncových konsonantů obvyklé pouze ve tvarech Lsg.,⁶ a to před koncovkou *-e* ([o_plodě], [na_mosťe], [f_staňe]) nebo před koncovkou *-i*, kterou mají pouze přejatá maskulina neživotná se sufixy *-ér*, *-el*, *-ál* a některá další maskulina ([v_apri:ľi], [v_dua:ľi], [o_modeli]). V Lsg. neživotných maskulin s koncovkou *-i* bude tedy dominovat alternace *l/l'*, která se však neprojevuje v grafickém zápisu. Maskulina neživotná zakončená na *k*, *g*, *h*, *ch* mají v Lpl. vždy koncovku *-u*, alternace těchto konsonantů v této kategorii tedy není ve slovenštině možná.

V Nsg. maskulin životných a v Nsg. a Asg. maskulin neživotných jsou běžné také alternace vznikové, a to *o/o* a *o/e* či výjimečně *o/ie*, které opět mohou doprovázet alternace *t/t'*, *n/n'*, *d/d'* a *l/l'* (např.: [d'ňabla] – [d'ňabol], [ľi:stka] – [ľi:stok],

⁵ Koncovku *-ia* v Npl. mají především maskulina s derivačním formantem *-tel'* a obyvatelská jména se sufixy *-an* a *-čan*, u těchto slov tedy nastává palatalizace *n/n'*. Před touto koncovkou může docházet i k dalším palatalizacím, např. *t/t'* (*brat/bratia*) či *d/d'* (*sused/susedia*).

⁶ Alternace koncového konsonantu u neživotných maskulin může nastat také v Npl. před koncovkou *-e* (např. [bicikel] – [bicikle]).

[o>ca] – [ořec], [hostřnca] – [hostřřec], [dřna] – [dřň], [strelca] – [strelřec], [konca] – [koňřec]).

V deklinaci feminin nastřvají alternace koncovřho konsonantu pouze ve tvarech Dsg. a Lsg. substantiv skloňovaných podle vzoru řena. Ne všechny konsonanty vřak alternaci podlřhají, srov. Nsg. a Dsg.: [strexca] – [strexře], [matka] – [matkře], [noha] – [nohře] a vedle toho [bra:na] – [bra:ňře], [za:hrada] – [za:hradře], [skala] – [skalře], [pomsta] – [pomstře]. U slovenských feminin jsou řastřjší vokalickř zmřny. Pravidelnř dochřzř k dlouřenř vokřlu v tvarotvornřm zřkladu slov deklinovaných podle vzorů řena a ulica, a to v Gpl.⁷: [brada] – [bra:t], [sila] – [si:l], [riba] – [ri:p], [muka] – [mu:k], [vřna] – [vř:n], [vrřba] – [vrř:b], [řřena] – [řřřen], [nota] – [nřot], [řřaba] – [řřřap], [přata] – [přřat]. V Gpl. nřkterých feminin dochřzř takř ke vznikovřm alternacřm, do jejich zřkladu jsou vlořeny *-ie-*, *-ř-*, *-o-* nebo *-e-*, srov. Nsg. a Gpl. třchto feminin: [doska] – [dosa:k] i [dosřek], [skriřka] – [skriřřek]⁸, [slu:řka] – [slu:řok], [vojna] – [vojen].

V deklinařním systřmu slovenských neuter fungujř alternace pouze u třch substantiv, kterř se skloňujř podle vzoru mesto. V Lsg. mřže, stejnř jako u feminin nastat alternace koncovřho konsonantu před koncovkou *-e*⁹, srov. Nsg. a Lsg.: [mesto] – [mesře], [kolo] – [kolře], [epiteton] – [epiteře], [zřno] – [zřňře]. Stejnř jako u feminin je takř dlouřenř vokřlu v tvarotvornřm zřkladu tvaru Gpl.: [lano] – [la:n], [ihriřko] – [ihri:řk], [uxo] – [u:x], [jabřko] – [jabř:k], [zřno] – [zř:n], [meno] – [mřen], [kolo] – [křol], [mřso] – [mřřas]. V Gpl. dochřzř takř ke vznikovřm alternacřm vokalickřm, do tvarotvornřho zřkladu slova mohou břt vlořeny *-ie-*, *-ř-* nebo *-o-*, srov.: [jadro] – [jadřřer], [jutro] – [juta:r], [řřelko] – [řřelok].

V deklinaci slovenských adjektiv se v řždřnřm z přadovřch tvarů nemřkř koncovř konsonant, dokonce i *d*, *t*, *n*, *l* zřstřvají nepalatalizovanř. V deklinaci řeskřch adjektiv nastřvají pouze palatalizace koncovřho konsonantu v Npl. tvrdřch jmen v rodř mužřkřm řivotnřm ([mladi:] – [mladři:]). U slovenských adjektiv dochřzř

⁷ Zmřna kvantity neprobřhne, jestliže by mřla odporovat rytmičkřmu zřkonu (viz kap. 1.2.2.5). Nenastřvř takř u přejatřch slov s vokřly *e*, *o* a takř tam, kde by vřsledkem bylo *řv*, *vř*, *jř*.

⁸ Vznikovř alternace *o/e* a *o/ie*, kterř nastanou před konsonanty *d*, *t*, *n*, *l* pak doprovřzřj alternace, v nichž dochřzř k palatalizaci třchto konsonantů. Totřž platř u alternace *o/ie* v Gpl. neuter.

⁹ V Lsg. vzoru mesto majř substantiva, kterř majř před koncovkou *k*, *g*, *h*, *ch* nebo vokřl, koncovku *-u*. U třchto jmen pak k alternaci konsonantů nedochřzř.

k alternacím během jejich stupňování, tvary komparativu se tvoří příponami *-ší* a *-ejší*, tvary superlativu předponou *naj-* připojenou k tvaru komparativnímu. Alternace konsonantů při stupňování nenastávají ve slovenštině v takovém množství, jako je tomu v českém jazyce, dochází pouze ke změnám *z/ž* a *s/š*. Avšak přidáním přípony s dlouhým vokálem (kmenotvornou příponou) dojde ke zkrácení kmenového vokálu. Srov. slovenská adjektiva v pozitivu a komparativu: [bli:ski] – [bli>ši:], [u:ski] – [u>ši:], [visoki:] – [vi>ši:], [drahi:] – [draxši:], [hluxi:] – [hluxši:], [horki:] – [horkejši:], [l'ucki:] – [l'uckejši:], [komicki:] – [komickejši:], [r'ietki] – [re>či:], [čierni] – [čiernejši:].

Konjugace sloves je v obou jazycích velmi podobná. Slovesa ve slovenštině se dělí do pěti tříd podle kmenotvorné přípony kmene přítomného a přiřazují se k jednomu ze čtrnácti vzorů podle kmenotvorné přípony kmene minulého.

Při časování slovenských sloves podle vzoru *niest'* dochází k alternacím vokalickým i konsonantickým. V kmeni slovesa se střídá kvantita slabikotvorné hlásky, ve tvarech infinitivních je hlásky dlouhá, ve kmeni přítomném pak hlásky krátká ([pa:sť] – [pasie], [hri:sť] – [hrizie], [ňiestť] – [ňesie], [tj:ctť] – [tjčie]). U některých sloves dochází také ke změnám koncových konsonantů. Fungují zde např. tyto alternace: *k/č/c*: [tj:kol] – [tjčie] – [tj:ctť]; *d/d'/s*: [hudu:] – [hudie] – [hu:sť]; *t/t'/s*: [pľetu:] – [pľeťie] – [pľešť]; *h/ž/c*: [mohol] – [müoze] – [müoctť].

Všetchna slovesa, která se tvarově řadí ke vzoru *hynút'*, mají kmen zakončený konsonantem /n/. Tento pak podléhá ve tvarech indikativu přítomného palatalizaci ([hinu:tť] – [hiňiem], [tonu:tť] – [toňieme], [vanu:tť] – [vaňie]).

U sloves konjugovaných podle vzoru *brať* nastává pravidelná vzniková alternace vokalická, tvary tvořené z kmene přítomného mají vokál /ε/ ([brať] – [berie], [prať] – [perie]). K této skupině patří také sloveso *hnať*, u něhož dochází k alternaci *h/ž* ([hnať] – [žeňie]).

U sloves náležejících ke vzoru *česať* obvykle alternuje koncový konsonant kmene, v těchto alternacích nalezneme velkou podobnost v rámci srovnávaných jazyků. Např. v konjugaci slovesa *lhát* existuje alternace *h/ž* v češtině i slovenštině ([lha:t] – [lžu], [luhať] – [luže]), stejné jsou také alternace, v nichž se mění ostrá

sykavka na tupou, tj. *s/š* ([česať] – [češe], [pi:sať] – [pi:še]), *z/ž* ([mazať] – [maže], [rezať] – [reže]), *c/č* ([sa:cať] – [sa:če]). Slovenština má navíc v této funkci i alternace *x/š* ([pa:xať] – [pa:še]) a *t/c* ([motať sa] – [moce sa]), které se v české konjugaci sloves nevyskytují nebo fungují pouze jako slovotvorné. Další hláskové změny, které nastávají u slovenských sloves této skupiny, kdežto v českých slovesech neexistují, jsou *d/z* ([vla:dať] – [vla:ze]), *z/ž* ([ha:zať] – [ha:že]), *sl/šl'* ([poslať] – [pošle]).

Diftongy ve tvarech sloves, která se deklinují podle vzoru *žuť*, tvořených z kmene minulého, podléhají kvantitativním alternacím. Dochází k pravidelnému střídání *ie/e* ([xviieť sa] – [xveje sa], [dospieť] – [dospeje]), *ia/a* ([popriateľ] – [popraje], [naklívať] – [nakláje]), *ia/e* ([dvať sa] – [đeje sa], [hrívať] – [hreje]).

Základní způsoby tvoření slov jsou v češtině i slovenštině stejné (odvozování, skládání, zkracování), z nichž nejproduktivnějším je odvozování. Slovotvorné formanty obou jazyků jsou si podobné funkcemi, které v procesu derivace nesou, jejich odlišnosti jsou pak dány především hláskoslovnými specifiky jazyků a také jejich produktivita může být rozdílná.

Při srovnání slovotvorných formantů českých a slovenských nalezneme takové, které jsou shodné po stránce slovotvorné i hláskoslovné (např.: sufixy pro názvy činitelů *-ec*, *-č*, *-ník*, *-ák*, sufixy pro názvy míst *-ník*, *-in(a)*, sufix pro přechylování jmen *-k(a)*, sufix pro tvoření augmentativ *-isk(o)* aj.), ale i takové, které se shodují pouze po stránce slovotvorné, avšak hláskoslovím se liší (např.: sufixy pro názvy činitelů *-tel'* a *-tel*, *-c(a)* a *-c(e)*, *-ár* a *-ář*, *-ok* a *-ek*, sufixy pro názvy míst *-ň(a)* a *-n(a)*, *-ovň(a)* a *-ovn(a)*, *-nic(a)* a *-ic(e)*, sufixy pro přechylování jmen *-yň(a)* a *-yn(ě)*, *-ic(a)* a *-ic(e)*, sufix pro tvoření augmentativ *-izň(a)* a *-izn(a)*). V češtině a slovenštině se vyskytují také případy sufixů, které jsou odlišné po stránce hláskoslovné i slovotvorné (např.: namísto českého sufixu pro názvy činitelů *-č(i)* je ve slovenštině používán sufix *-c(a)*, český sufix *-ic(e)* pro přechylování jmen odpovídá slovenským sufixům *-ic(a)* a *-níčk(a)*).

Změny v základu slova, které připojované sufixy vyvolávají, probíhají v češtině a slovenštině částečně rozdílně (Bělič, 1964, s. 39). Například krácení vokálu, které nastává při odvozování sufixy *-tel'* a *-tel*, *-č*, *-dlo*, má v češtině větší

rozsah, srov. [obi:vat] – [obivatel] a [obi:vať] – [obivaťel], [proda:vat] – [prodavač] a [preda:vať] – [predavač], ale [ba:dat] – [badatel] a [ba:dať] – [ba:daťel], [uxa:zet] – [uxazeč], [uxa:zať] – [uxa:zač], [visa:vat] – [visavač] a [visa:vať] – [visa:vač], [strouhat] – [struhadlo] a [stru:hať] – [stru:hadlo]. Stejný průběh derivace včetně morfonologických alternací pak mají například názvy prostředků se sufixem *-k(a)*, srov. [stři:kat] – [stři:kačka] a [stríekat] – [stríekačka], [vihi:bat] – [vi:hipka] a [vihi:bať] – [vi:hipka], či názvy vlastností se sufixy *-ot(a)* a *-ob(a)*, srov. např. totožné slovní jednotky [drahi:] – [drahota], [stari:] – [staroba].

1.1.1 Vznik a vývoj morfonologických alternací v češtině a slovenštině

Morfonologické alternace v českém a slovenském jazyce vznikly na základě hláskových změn, postupného vývoje hláskosloví, který v těchto jazycích probíhal. Některé konkrétní případy vzniku alternací (zejména vokálních) z různých období tohoto vývoje popíšeme v následujících řádcích. Zdrojem pro sepsání této části jsou publikace *Dějiny českého jazyka* (2012), *Dejiny slovenského jazyka* (1967), *Jazyky v komparaci 2: Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu* (2009).

Jednotné východisko češtiny i slovenštiny je praslovanština, jejímž předkem je indoevropština. Morfonologické alternace jsou předpokládány právě už v tomto prajazyce, avšak po rozštěpení indoevropské jednoty se vyvíjely v jednotlivých jazycích samostatně. Ovšem již v době předhistorické došlo ke vzniku kvantitativních i kvalitativních alternací vokálů, např. vokál *o* se prodloužil v *ō*, to se následně změnilo v *a*. Tato změna se dnes projevuje kupříkladu při tvoření iterativních sloves a imperfektiv ve slovenštině ([nosít] – [dona:šať], [vodít] – [priva:zať] aj.) i v češtině ([nosit] – [dona:šet], [hodít] – [ha:zet] aj.). Další kvantitativní změna nastala u vokálu *e* → *ē* → *ě*, to se dále ve slovenštině měnilo v *e*, *é* → *ie* a v češtině na *e*, *é* a ty pak později na *i*, *í*. S těmito obměnami se setkáváme u sloves a jejich odvozenin, např. slovenské [utečie] – [uťekol] a české [uteče] – [uťi:ka:], slovenské [uťiect] – [uťekat] – [uťeka:vať] a české [ute:ct] – [uťi:kat] – [uťi:ka:vát]. V tomto období vznikla také alternace vokálu *i*, který se v synchronním stavu obou jazyků střídá s fonologickou nulou, a to kvůli dloužení jerů: *ь* → *í*, *ѣ* → *ý* (např. [zapnu:ť] –

[zapi:nať], [psa:t] – [pi:še]). Rovněž střídání *O/i* má původ v tomto období (např. *psát/popisovat, pchát/napichovat*).

V předhistorickém období došlo také k palatalizaci velár ve skupině s *ē*, tedy ve spojeních *kē, chē, gē* a *jē* došlo ke změnám *k → č, ch → š, g → ž* a *ē → ä → a*. Vznikl tedy například z původního infinitivu slovesa *stojēti* tvar *stojati*, jenž se v následujícím období ještě vyvine (viz níže). Výsledkem této změny je také slovenský infinitiv *ležať* a český *ležet* z původního tvaru *legēti*. Tato palatalizace velár se také projevuje v Dsg. a Lsg. českých feminin, kde dochází k alternacím (např. [moux̩a] – [moux̩še]), ovšem ve slovenštině byly veláry sekundárně obnoveny, a proto v těchto pádech k alternacím nedochází (např.: [muxa] – [muxe], [ruka] – [ruke], [noha] – [nohe], [sa:ga] – [sa:ge]).

K praslovanskému hláskoslovnému základu obou jazyků, od kterého se odvíjí následný vývoj, patří existence jerů, a to měkkého *ь* a tvrdého *ѣ*, nosových vokálů *ę* a *ǫ* a dalších, dnes již neexistujících prvků hláskosloví. Vokály a konsonanty, které v současnosti český a slovenský jazyk mají, nabývaly své dnešní podoby v průběhu několika staletí prostřednictvím rozdílných změn, které v následujících řádcích přiblížíme.¹⁰ Společným výchozím bodem je konec praslovanské epochy.

Na počátku 10. století došlo ve všech západoslovanských jazycích ke stahování neboli kontrakci vokálů ve dvou sousedících slabikách, které byly odděleny pouze konsonantem *j* nebo sousedily bezprostředně. Tímto stažením vokálů pak vznikl jeden dlouhý, jehož délka v dalším vývoji přetrvávala. Právě kvůli tomuto stahování došlo ke změně infinitivu *stojati* na *stát* ve slovenštině a *stát* v češtině a původní kmen zůstal v obou jazycích zachován v konjugaci slovesa ([sta:ť] – [stoji:] a [sta:t] – [stoji:]).

Další ze změn, která nastala v obou jazycích, je zánik a vokalizace jerů. Podle Havlíkova pravidla (počítáme od konce slova) zanikly jery liché a jery sudé se změnily v samohlásky. V češtině se jer v silném postavení změnil v *e* (*дѣнь* → *den*, *дѣне* → *dne*), ve slovenštině se přední jer změnil na celém území v *e* (*дѣнь* → *deň*),

---

¹⁰ Ve vývoji slovenštiny se omezíme pouze na ty změny hlásek, které odpovídají dnešnímu stavu spisovné slovenštiny, přestože zde nastávalo větší množství změn odlišných teritoriálně.

zadní jer se ve střední slovenštině vokalizoval jako *o* (*вѣнъ* → *von*) a z tvrdého jeru po tvrdých souhláskách vzniklo *a* (*мѣхъ* → *mach*). Tato změna tedy zapříčinila existenci alternací střídnic za původní silné jery s fonologickou nulou.

Zánik nosovek neboli denazalizace proběhl v češtině a slovenštině podobně. V českém jazyce došlo ke změně $\varrho \rightarrow u$ (později $u \rightarrow ou$ a $u \rightarrow i/i$) a $\xi \rightarrow \ddot{a}$ (dále pak $\ddot{a} \rightarrow a/\acute{a}$, $a \rightarrow \acute{e}/e$). Ve slovenštině za krátkou nosovku došlo ke změně $\varrho \rightarrow \upsilon \rightarrow u$ (*dϕb* → *dub*), za dlouhou nosovku pak nastalo $\varrho \rightarrow \upsilon \rightarrow \acute{u}$ (*lϕka* → *lúka*), za krátkou nosovku $\xi \rightarrow \ddot{a} \rightarrow \ddot{a}$ (*pϕta* → *páta*), za dlouhou nosovku $\xi \rightarrow \acute{a} \rightarrow ja$ (*pϕtъkъ* → *piatok*).

V období praslovanském došlo také k utvoření korelačních párů vokálů, které se liší kvantitou, a ve slovenštině také ke vzniku délky v Gpl. feminin a neuter ([ruka] – [ru:k], [kolo] – [kŭol]).

V období 11. a 12. století došlo v češtině k dalšímu vývoji hlásek vzniklých z původních nosovek. Zcela zaniklo *ä*, neboť splynulo s *a* v jeden foném a ten následně podlehl přehlasování $a \rightarrow \acute{e}$ tam, kde mu předcházel měkký konsonant a nenásledoval konsonant tvrdý. Díky tomuto přehlasování došlo například ke změně *pät* → *pět* a k vzniku do současnosti zachované alternace *je/á* v odvození řadové číslovky *pět/pátý*. Protože tato změna hlásky *a* probíhala i na konci slov, došlo k prohloubení rozdílu mezi tvrdými a měkkými deklinačními typy (např. *zmija* → *zmiě*, *duša* → *dušě* aj.). Ve slovenštině k přehlasování nedošlo, a tak se v tomto odlišuje od češtiny co do hláskosloví i morfologie.

Ve 14. století došlo v hláskosloví češtiny k přehlasování $u \rightarrow i$ a $\acute{u} \rightarrow \acute{i}$ tam, kde mu předcházel konsonant měkký. Konsonant, který následoval po vokálu, již na jeho přehlasování vliv neměl. Ve slovenském hláskosloví tato změna nenastala, proto se v totožných lexémech těchto jazyků setkáváme s rozdílnými hláskami (srov. [kli:č] a [kľu:č], [cizi:] a [cuzi:]). Také toto přehlasování prohloubilo rozdíl mezi tvrdými a měkkými deklinačními typy, srov. *ženu* – *duši*, *městu* – *moři*.

Další podstatnou hláskovou změnou, která diferencuje češtinu a slovenštinu, je ztráta jotace. V češtině došlo ke změně $\acute{e} \rightarrow e$ po všech konsonantech vyjma retnic, např. [cjena] → [cena], [kašje] → [kaše], [tjelo] → [telo], zůstaly [bježi:],

[vjeři:], [pjenə]. Ve slovenštině nastala ztráta jotace po všech konsonantech, tedy i po retnicích, např. [beži:], [veri:], [penə]. V některých slovenských tvarech a odvozeninách však zůstala dlouhá podoba *ě* psaná jako *ie*, s níž pak hláska *e* alternuje, např.: [ubehnu:t̚] – [ub̚ɛhaɕ], [verit̚] – [v̚iera], [penə] – [p̚ienka], [mesto] – [m̚iest]. V češtině se toto *ie* monoftongizovalo na *í*, což se projevuje i v alternacích, např.: [ubjehnou̯t] – [ubi:haɕ], [vjeřit] – [vi:ra].

Vývoj slabikotvorných konsonantů *l* a *r* prošel v českém i slovenském jazyce různými změnami v průběhu několika staletí. V češtině došlo k připojení doprovodných vokálů za původně slabikotvorné konsonanty následovně: po *č*, *ž*, *šč* došlo ke změně *r* → *er* (např. *črný* → *černý*, *žrd'* → *žerd'*, *ščrk* → *ščerk*), v ostatních polohách zůstalo *r* slabikotvorné (např.: *svetr*, *prst*, *srp*) a dále nastalo *l* → *lu*, *lú* (např. *slnce* → *slunce*, *dlhý* → *dluhý*), ovšem ne důsledně (zachováno *vlk*, *vlna*, *plný* aj.). Změny ve slabikotvornosti slovenských *r* a *l* nastávaly na území Slovenska nestejně, jak dokládají nářečí. Současná spisovná slovenština si zachovala slabikotvorné konsonanty bez doprovodných vokálů (jako tomu bylo ve středoslovenských a některých západoslovenských nářečích),¹¹ ovšem s výjimkou skupin *čr-*, *žr-*,¹² v nichž se vyskytují doprovodné vokály *e*, *ie*, *a*, a tak může docházet i k jejich alternaci (např. [č̚ierni] – [č̚erň]). Ve slovenštině alternují navíc i samotné slabikotvorné komponenty, a to se svými dlouhými protějšky (např. [v̚l̥na] – [v̚l̥:n], [v̚k] – [v̚:čok], [v̚r̥:ba] – [v̚r̥bina], [dok̚r̥:mit̚] – [dok̚r̥movat̚]).

V průběhu 14. a 15. století došlo v obou jazycích k zániku párové měkkosti souhlásek, ovšem ne zcela shodně. Palatalizované *d'*, *t'*, *n'* ve slabikách *di*, *ti*, *ni*, *dě*, *tě*, *ně* se staly v obou jazycích plně palatálními. Avšak palatalizované *d'*, *t'*, *n'* ve slabikách *dě*, *tě*, *ně* přešly v plně palatální pouze ve slovenštině, v češtině došlo k jejich depalatalizaci (srov. [vedete] a [veděte], [nese] a [něsie]). Ve střední slovenštině vlivem tohoto rozpadu párové měkkosti konsonantů zůstaly zachovány pouze tyto páry: *d* – *d'*, *t* – *t'*, *n* – *n'*, *l* – *l'*. V českém jazyce sice také existovalo měkké *l'* (a taky tvrdé *l*), ovšem v jejich vývoji došlo na většině území ke splynutí v jediné střední *l*.

¹¹ Slabikotvorné konsonanty jsou ve slovenštině zachovány pouze omezeně. Pokud je *l* či *r* poslední hláskou slova, pak je k němu připojován vokál.

¹² Ovšem i v případě těchto konsonantických skupin existují doklady slov, v nichž doprovodný vokál není, např. *črpnút'*, *žrd'*.

Z toho důvodu pouze ve slovenštině alternují střední a měkké / (např. [kolo] – [koľe], [kostol] – [kostol̩i:k]).

S vývojem palatalizace souvisí také vznik českého konsonantu ř. Stejně jako u ostatních konsonantů se i u *r* vyvinula palatalizovaná podoba *ř*, a to před předními vokály *a* *j*. Z tohoto *ř* se během 13. století přidáním sykavkového šumu mezi jednotlivé kmity vyvinulo ř. Proto na místě praslovanského *rj* a *r* před *i*, *ě*, *e*, *ä*, *ь* je ř, které alternuje s *r*, např.: [starce] – [stařec], [hora] – [hoře] aj. Ve slovenštině takovýto vývoj hlásky nenastal, naopak došlo k depalatalizaci *ř*, a tak zde ř neexistuje.

Od konce 14. století probíhaly další změny vokálního systému. České *ó* se postupně změnilo na *uo*, dále na *ů* (např. *dóm* – *duom* – *dům*). Tato změna zapříčinila existenci střídání *o/ů* a *ů/o* (např. [stoji:m] – [stu:j], [soli] – [su:l], [du:m] – [domek]). Ve slovenštině nastala pouze první fáze této změny, proto se dnes v jejím systému s původním *o* střídá *uo* (psáno *ô*), např. [stola] – [stůol], [plot] – [plůotik], [můožu] – [mohlo], [stůol] – [stol̩i:k]. Pouze v češtině nastala změna *ú* → *au* → *ou*, a to všude tam, kde se původní *ú* vyskytovalo (např. [du:bek] – [dou̯bek], [ruku:] – [rukou̯], [u:činek] – [ou̯činek]). Ovšem později došlo k navrácení do původního stavu v pozici na začátku slov (např. *úřad* – *auřad* – *ouřad*, dnes opět *úřad*). Proběhnutí této změny se v synchronní češtině projevuje alternacemi *u/ou* a *ou/u* (např. [kuje] – [kou̯t], [dup] – [dou̯bek], [kou̯pit] – [kup], [slou̯žit] – [sluha]). Ve slovenštině tato změna nenastala, střídají se zde tedy pouze dlouhé a krátké *u* (např. [suma] – [su:m], [dup] – [du:bok], [ku:piť] – [kupovať]). Oproti slovenštině nastala v českém jazyce také monoftongizace dlouhého *ě*, tedy *ie* → *í* (např. *piesek* – *písek*, *nosie* – *nosí*). Proto se dnes v češtině střídají vokály *e*, *je* (psáno *ě*) a *í* (např. [vjetru] – [vi:tr̩], [vjeřit] – [vi:ra], [přede] – [při:st], [jezero] – [jezi:rko]), zatímco ve slovenštině alternují *e* a *ie* (např. [vetra] – [vietor], [verit̩] – [věra], [hňest̩] – [hňeťe], [ľietať] – [ľet]). Chronologicky dalším úžením bylo *é* → *í* v češtině (např. *řeci* – *řici*, *vajěčko* – *vajíčko*), díky čemuž existují dvojtvary *sukénka* a *sukýnka*, *kemének* i *kamínek*. Ve slovenštině se dlouhé *é* měnilo na diftong *ie*, odtud pak jejich alternace (např. [ňiest̩] – [ňesie], [vjest̩] – [veděie], [okno] – [okienko]).

Vývoj hláskosloví popsaný výše je tedy příčinou rozdílných fonémů v českém a slovenském jazyce. Zároveň vysvětluje korespondence jednotlivých českých a slovenských fonémů, které jsou interpretovány v následující kapitole.

1.1.2 Synchronní stav hláskosloví češtiny a slovenštiny

S pomocí morfonému zachycujeme uplatnění fonémů ve stavbě morfému. Ve změně morfému tedy určujeme konkrétní fonémy, které se účastní morfonologické alternace, a ty pak označujeme jako alternanty. Tyto alternanty jsou úhrnem fonémů, které tvoří jeden morfoném. Jestliže usilujeme o srovnání morfonologických systémů jednotlivých jazyků, je třeba uvažovat také jejich fonologickou rovinu a aspekty s ní spojené. Fonologické systémy češtiny a slovenštiny jsou popsány a porovnány v publikacích *Slovenština. Vysokoškolská učebnice pro studující českého jazyka a Slovenčina a čeština: synchronne porovnanie s cvičeniami*, jež jsou pro následující část tohoto textu zdrojem.

1.1.2.1 Komparace hláskosloví spisovných útvarů českého a slovenského jazyka

Slovenština má oproti češtině větší počet krátkých vokálů, kromě /i/,¹³ /e/, /a/, /o/, /u/ má také vokál /æ/ (v neutrální výslovnosti se realizuje jako /e/), jenž se v pravopise značí přehlasovaným ä. Dlouhé vokály se v obou jazycích shodují. Vokály /e:/ a /o:/ mají v češtině i slovenštině periferní postavení, v domácích slovech se vyskytují jen omezeně.

Diftongy představují rozdíl kvantitativní i kvalitativní. Zatímco v českých slovech se vyskytuje pouze dvojhláska /ou/, která vznikla z původního /u:/, ve slovenštině tato změna nenastala a fungují zde dvojhlásky /ie/, /ia/, /iu/ a /üo/ (psáno jako ô).

V systému konsonantů má slovenština několik členů navíc. Jsou to /ʒ/ a /ʒ/, které zde fungují samostatně oproti češtině, v níž se vyskytují pouze jako poziční varianty za /c/ a /č/ před znělými konsonanty. Slovenština je také bohatší o měkké //, jelikož v češtině /t/ a // splynulo v jedno střední //. V obou jazycích fungují jako

---

¹³ Shodně v obou jazycích došlo ke splynutí /i/ a /y/ v jediné /i/.

slabikotvorné hlásky /r/ a /r̥/¹⁴, slovenština má navíc také dlouhé varianty /r:/ a /r̥:/. Jediným konsonantem, který má čeština, avšak slovenština nikoli, je /ř/.

1.1.2.2 Vzájemné korespondence českých a slovenských fonémů

Pro potřeby naší komparace je také podstatná vzájemná korespondence jednotlivých fonémů v českých a slovenských slovech. Na základě tohoto srovnání pak bude možné porovnat, zda hláskové alternace nastávají na stejných místech a zda jsou typově shodné.

Ve slovenských slovech se vyskytuje /ä/ po retnicích /b/, /p/, /m/, /v/. Jestliže po něm následuje tvrdý konsonant vyjma /k/, pak s ním v češtině koresponduje vokál /a/ (*mäso* – *maso*, *päta* – *pata*, *svätý* – *svatý*). Pokud po něm však následuje měkký konsonant či /k/, pak s ním v češtině koresponduje grafém ě, a tudíž /je/ po /b/, /p/, /v/ a /ňe/ po /m/ (*pät* – *pět*, *väčší* – *větší*, *mäkký* – *měkký*).

Slovenskému vokálu /a/ odpovídá v češtině na počátku slova a po tvrdém konsonantu /a/, případně /a:/ (v obou jazycích jsou shodná slova *matka*, *žena*, *slza*, *pravda*, dále pak *vojak* – *voják*, *spať* – *spát*). Po měkkém konsonantu pak koresponduje s českým /ɛ/ (*učiteľä* – *učitele*, *vaša* – *vaše*, *kričať* – *křičet*, *žart* – *žert*, *pohľad* – *pohled*). Českým protějškem k slovenskému /a:/ je také /a:/ (*krám*, *vám*, *hádat* – *hádat*), může jím být i krátké /a/, a to především v gramatickém morfu (*slovesä* – *slovesa*, *mestä* – *města*, *telatä* – *telata*).

Tam, kde je ve slovenštině vokál /u/ na začátku slova nebo po tvrdém konsonantu, mu odpovídá české /u/ (shodují se *ucho*, *už*, *druh*, *družina*, *tu*, *republika*). Jestliže se slovenské /u/ vyskytuje po měkkém konsonantu, v češtině mu odpovídá /i/¹⁵ (*ľud* – *lid*, *cudzinec* – *cizinec*, *kožuch* – *kožich*, *srdcu* – *srdci*). Dlouhá varianta tohoto vokálu na počátku slova má za český protějšek /u:/ (*úmor*, *úžina*), po měkkém konsonantu koresponduje slovenské /u:/ s českým /i:/ (*klúč* – *klíč*, *volajú* – *volají*, *kupujú* – *kupují*). Jelikož se v češtině /u:/ diftongizovalo, může tomu slovenskému odpovídat také /ou/, a to uvnitř slova a pravidelně pak

¹⁴ Výjimečně může být slabikotvornou hláskou v češtině také /m/, pro slovenštinu to ale neplatí ([sed̥em] – [sedm̥], [osem] – [osm̥]).

¹⁵ V českém jazyce došlo oproti slovenštině k přehlasování /u/ → /i/.

v kmenotorných příponách adjektiv a sloves (*prúd – proud, rúška – rouška, kúzlo – kouzlo, malú – malou, sú – jsou, pečú – pečou*¹⁶).

Mezi slovenským vokálem /i/ (v grafickém zápisu *i, y*) a týmž českým vokálem panuje shoda. Výjimky představují změny kvantity (*sila – síla, byť – být*). Stejně tak spolu korespondují dlouhá /i:/ (např. ve slovech *blížít, víla, rým, vývoz*). Slovenskému dlouhému vokálu /i:/ může v češtině odpovídat krátké /i/, a to především ve tvarech Gpl. feminin a neuter (*rýb – ryb, zím – zim, polície – policie, síl – síl*¹⁷).

Slovenskému /e/ je nejčastěji českým protějškem tentýž vokál (shodná slova jsou *žena, chlapec, plech, deti – děti, telo – tělo*). Po konsonantech /b/, /p/, /v/ a /m/ v češtině může být i /je/ či /ňe/, v písmu značeny grafémem *ě* (*pena – pěna, bežať – běžet, svetlo – světlo, mesto – město*). Rozdíl může nastat také v kvantitě (*leto – léto, lepšie – lépe*). Slovenské /e:/ má jako český protějšek totožný vokál, nejčastěji se vyskytují v koncovkách adjektiv a také ve slovech cizího původu (např. *karanténa, staré*¹⁸).

Českým protějškem k slovenskému /o/ je ve většině případů opět stejný vokál (*bod, dobrý, on, pod, hodit – hodit*). Korespondovat s ním v češtině může také /u:/, které se graficky realizuje jako *ů* (*boh – bůh, tvoj – tvůj, dol – důl*). Slovenské a české /o:/ mají shodně periferní pozici, užívají se pouze v citoslovcích a slovech cizího původu (např. *óda, móda, haló*).

Slovenský diftong /ie/ má za české protějšky /i:/, /e/, /e:/ a /u:/. Nejčastěji se s nimi setkáme uvnitř slovních jednotek (*miera – míra, tieseň – tíseň, biely – bílý, nie – ne, viezol – vezl, čierny – černý, vidieť – vidět, viesť – vést, sukienka – sukénka, priemer – průměr, sprievod – průvod*). Dlouhé /i:/ je také protějškem k /ie/ ve slovenských koncovkách a kmenotvorných příponách, a to v Nsg. neuter vzoru

---

¹⁶ U sloves se přihlíží k tomu, k jakému slovesnému vzoru sloveso náleží, nikoli k měkkosti konsonantu (srov. *pečú – pečou, kupujú – kupují, kupujú*).

¹⁷ Gpl. slova *sílo*.

¹⁸ Kvantita vokálů ve slovenských koncovkách může být ovlivněna tzv. rytmickým zákonem, viz níže.

stavení (*párenie – párení, zvonenie – zvonění*)¹⁹ a v adjektivech deklinovaných podle vzoru jarní (*cudziemu – cizímu, kuracieho – kuřecího*).

Slovenské dvojhlasce /*ja*/ v češtině uvnitř slov odpovídá /*a*/ a /*i*/ a v koncovkách Dpl. a Lpl. feminin, která se deklinují podle slovenských vzorů ulica a dlaň, představuje český protějšek /*i*/ (*žiar – žár, diaľka – dálka, mimoriadne – mimořádně, piatok – pátek, viac – víc, ružiciam – růžícím, uliciach – ulicích, dlaniam – dlaním, laniach – laních*).

Diftong /*ju*/ se ve slovenštině vyskytuje pouze okrajově, a to v koncovce Dsg. substantiv deklinovaných podle vzoru vysvedčenie a v koncovce Asg. adjektiv náležících ke vzoru cudzí v ženském rodě. V obou případech mu v češtině odpovídá /*i*/ (*zvoneniu – zvonění, zdraviu – zdraví, cudziu – cizí, paniu – paní*).

Posledním slovenským diftongem je /*uo*/ . Ten je v historickém vývoji českého /*u*/ jeho předchůdcem. Ve slovenštině tento vývoj však nepokračoval (*kôň – kůň, dôvod – důvod, vůňa – vůně, vôbec – vůbec*). V některých případech je tomuto diftongu českým protějškem i /*o*/ (*ôsmý – osmý, môctť – moct, hôr – hor*).

Slovenské slabikotvorné konsonanty korespondují s týmiž českými, které ale existují pouze v krátké variantě (*drsný – drsný, hrb – hrb, vlk – vlk, vrba – vrba, trň – trn, krmitť – krmit, vln – vln*). Slabikotvornost těchto hlásek však bývá mnohdy zrušena doprovodnými vokály či diftongem. V českém jazyce se připojují /*e*/, /*u*/ a /*ou*/ (*krv – krev, slnko – slunko, dlhý – dlouhý*). Ve slovenštině nemohou být slabikotvorné konsonanty na konci slova, proto se k nim připojují /*o*/ a /*e*/ (*bobor – bobr, viedol – vedl, majster – mistr, zmysel – smysl*). Slabikotvorné hlásky tedy mají v těchto jazycích rozdílnou distribuci.

Jelikož inventář slovenských konsonantů neobsahuje /*ř*/, funguje jako protějšek k tomu českému slovenské /*r*/ (*drevo – dřevo, prenos – přenos, tri – tři, příslovka – příslovce, radit²⁰ – řadit, riadiť – řídit, priazeň – přízeň, krieda – křída, rieka – řeka*).

¹⁹ U neuter vzoru stavení hodnotíme *-í* a *-ie* z hlediska synchronního jako koncovku, s přihlédnutím k diachronii ji však lze označit též jako kmenotvornou příponu.

²⁰ Neexistence /*ř*/ zde způsobuje homonymii, stejnou podobu má i sloveso *radit*.

Vývojovým předstupněm českého konsonantu /z/ bylo /ʒ/ za psl. /dʒ/, /ʒ/ zůstalo ve slovenštině zachováno. České /z/ a slovenské /ʒ/ jsou si tedy navzájem protějšky (*medza – mez, cudzí – cizí, hádzať – házet, povedz – pověz*).

V historickém vývoji českých hlásek došlo ke splynutí /l/ a /ʎ/ v jediné /l/. Ve slovenštině však nadále fungují měkké /l/ i střední /ʎ/. Protějškem ke slovenskému /l/ je tedy v češtině /ʎ/ (*ľud – lid, pohľad – pohled, priateľ – přítel, oblíbený – oblíbený, hľadať – hledat, veľmi – velmi*).

Rozdíl mezi slovenštinou a češtinou představuje také distribuce hlásek /dʎ/, /tʎ/, /ň/. V češtině jsou tyto hlásky vyslovovány před grafémy *i, í, ě* (s výjimkou slov cizího původu). Ve slovenštině se vyskytují před *i, í, e, ia, ie, iu* a totéž platí také o konsonantu /l/. Palatalizované konsonanty se ve slovenských slovech vyskytují častěji, v českých ekvivalentech jim pak odpovídají jejich depalatalizované protějšky ([hṛdostʎ] – [hṛdost], [kasa:reň] – [kasa:rna], [dʎesať] – [deset], [spať] – [spa:t], [hňeť] – [hnet], [dʎeň] – [den], [ťahal] – [tahal], [dʎaľeki:] – [daleki:]).

1.1.2.3 Kodifikace výslovnosti ve slovenštině

Zkoumáme-li morfonologické alternace ve slovenštině, je nutné mít povědomí o spisovné slovenské výslovnosti a korektní zvukové podobě slov. Slovenský pravopis je podobný tomu českému, avšak vyskytuje se v něm několik jiných grafémů a rozdílů ve výslovnosti. Nejdůležitější body spisovné slovenské výslovnosti, které jsou pro předmět našeho zájmu podstatné, v krátkosti představíme.²¹

Ve skupině vokálů má slovenština oproti češtině navíc grafém *ä*, jehož výslovnost může být buď /æ/, která je považována za stylisticky vyšší, nebo /e/, která je hodnocena jako neutrální. V našem textu upřednostníme výslovnostní styl neutrální.

Problematickým bodem spisovné výslovnosti jsou konsonanty /dʎ/, /tʎ/, /ň/, /l/ a /d/, /t/, /n/, /ʎ/. Ve skupině s vokály /i/, /i:/, /e/, /ia/, /ie/, /iu/ se vyslovují

---

²¹ Aktuální kodifikační příručkou výslovnosti, z níž čerpáme, je publikace Ábela Kráľa *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (2009).

měkké konsonanty, přestože pravopis je zde protifonologický²² a značeny jsou jako konsonanty tvrdé, tedy bez háčku. Toto pravidlo má však několik výjimek. V domácích slovech se vyslovují tvrdé konsonanty ve tvarech adjektiv deklinovaných podle vzorů pekný a matkin ([pri:tomni:], [mili:], [matkinej]), ve tvarech některých číslovek ([žiadne], [jedneň]), trpných příčestí ([hodni]), tvarech ukazovacích zájmen ([ten], [tej], [tíe], [onen]), v citoslovcích a jejich odvozeninách ([cingi liŋgi], [fidli fidli], [tik tak], [fidlikať], [tikot]) a dále ve slovech *hoden*, *vinen*, *okienečko*, *pijatika*, *putika*, *teda*, *temer*, *teraz*, *vínečko*, *vtedy*, *všetečný*. Tvrdé *d*, *t*, *n*, *l* se ve výslovnosti zachovává také v prefixech, kde po předponovém konsonantu následují vokály /i/, /i:/, /e/ ([odi:stʲ], [odistʲitʲ], [predizba]). Výslovností konsonantů také dochází k rozlišení adjektiv a adverbí ([kra:sne] a [kra:sňe]). Ve slovech přejatých, která jsou dosud pociťována jako cizí, se vyslovují /d/, /t/, /n/, /l/ před /i/, /i:/, /e/, a to v základu slova (např. *disciplína*, *generál*, *idea*, *krokodíl*, *meter*, *negácia*, *paleta*, *plebs*, *roleta*, *tiger*) a před sufixy (-ik a -ík: *alkoholik*, *botanik*, *dramatik*, *medik*; -ický: *biblický*, *drakonický*, *melodický*; -ickost': *baladickost'*, *dramatickost'*, *mechanickost'*, *melancholickost'*; -izovať: *aktualizovať*, *amortizovať*, *mechanizovať*, *štandardizovať*; -izmus: *fanatizmus*, *formalizmus*, *germanizmus*; -ista: *externista*, *formalista*, *sadista*, *komparatista*; -ita: *aktualita*, *bandita*, *suverenita*; -ika: *atletika*, *bazilika*, *gramatika*, *lingvistika*; -id, -it: *bakelit*, *eternit*, *hematit*, *kredit*, *molybdenit*; -ín, -ínka (-ínka): *bernardín*, *formalín*, *nikotín*, *saponín*, *pralinka*; -ent: *asistent*, *dekadent*, *deponent*; -er, -ér: *operatér*, *partner*, *salamander*, *žonglér*).

1.1.2.4 Spor kodifikace a normy ve výslovnosti konsonantu ľ

Výslovnost měkkého // ve slovenském spisovném jazyce je problematická, a protože se dotýká také našeho předmětu zájmu, morfonologických alternací, je nezbytné se o tomto dlouhodobém sporu normy a kodifikace zmínit.

V současné spisovné slovenštině vyžaduje kodifikace výslovnosti používání hlásky // všude tam, kde je označena háčkem, a také ve skupinách *le*, *li*, *lí*, *lia*, *lie*, *liu*, ve kterých se háček nad písmenem *l* nepíše (vyjma výjimek popsaných výše). Výzkumy mluvených spisovných projevů však dokazují, že uživatelé výslovnost

²² Protifonologickým pravopisem je míněna nekorespondence mezi fonémy, jež jsou vysloveny, a grafémy, jež jsou v písmu užity.

měkkého // nedodrží a platnou kodifikaci nerespektují zejména ve výše jmenovaných skupinách s vokály a i-ovými diftongy.²³

Příčin zanikání měkkého // ve spisovné slovenštině je několik. Oproti střednímu // má ve fonologickém systému horší postavení, jelikož není s ostatními fonémy systému spojeno tolika vztahy. K měkkému // neexistuje fonologický protiklad kvantity, jaký má // střední, a také se nevyskytuje jako slabikotvorné. Pozice středního // je posilována také díky přejímání cizích slov, která ve zdomácnělé podobě téměř neobsahují měkké //, a to ve formě psané i vyslovované. Na výslovnost uživatelů jazyka jednoznačně působí také pravopis, v němž nedochází ke zjevnému označení měkkosti ve skupinách se změkčujícími vokály a diftongy pomocí háčku. Dalšími důvody mohou být také neexistence měkkého // v původním nářečí uživatele, vliv českého jazyka, nedostatečnost školní výuky a jiné.

Obhájci měkkého // ve slovenštině²⁴ odůvodňují jeho zachování ve spisovném útvaru jeho existencí v nářečích slovenského jazyka. Podle dat sesbíraných v letech 1947–1951 pro *Atlas slovenského jazyka* se // vyskytuje ve většině slovenských nářečí. Pozorování E. Paulinyho (Pauliny, 1951) však dokazují, že ve vývoji nářečí postupně ubývá slov a tvarů se souhláskou // a i zde tedy měkké // postupně zaniká. Je také třeba namítnout, že stav v nářečích není závazný pro spisovný útvar téhož jazyka, a není tedy nutné, aby byla hláska // ve všech útvarech jazyka používána ve shodném rozsahu. J. Kačala připomíná (Kačala, 1997), že konsonant // byl vždy součástí kodifikace v té podobě jako dnes. Jedinou výjimku představuje období let 1846–1851, kdy byla v platnosti kodifikace Ľ. Štúra. J. Kačala se také obává negativního ovlivnění dalších měkkostních párů ve fonologickém systému slovenštiny (*d-d'*, *t-t'*, *n-n'*). Á. Král (Král, 2009) také negativně hodnotí možný pohyb v tvarosloví, který by tvrdá výslovnost zřejmě přinesla, jelikož by došlo k míšení tvrdých a měkkých deklinačních typů a gramatických morfů.

---

²³ Jozef Liška svými analýzami potvrdil, že se nedodržování platné kodifikace v tomto místě týká i „poučených“ uživatelů jazyka, kteří platí za mluvní vzory – kolegů jazykovědců, herců v divadlech i moderátorů v televizi a rozhlase (Stich, 1969).

²⁴ Zejména A. Habovštiak (1952), J. Kačala (1997) a V. Uhlár (1958).

Oslabování pozice alternace /l'/ dokládá ve svém článku L. Dvonč (Dvonč, 1966) na deklinaci adjektiva *včelí* a odvozování obyvatelských jmen sufixy *-an* a *-čan*.

V paradigmatu adjektiva *včelí* jsou ve většině tvarů po // i-prvky a e-prvky, píše se zde tedy písmeno *l* bez háčku a také se vyslovuje tvrdě. Ve tvarech *včelom* a *včelou* by se správně mělo psát i vyslovovat měkké //, ale ostatní tvary tohoto slova způsobily, že ani v těchto dvou tvarech se již s měkkým // nesetkáváme v psané ani mluvené podobě.²⁵

Ve slovenské odborné literatuře dříve nepanovala shoda mezi jazykovědci v případě alternace /l'/ při odvozování obyvatelských jmen pomocí přípony *-an*. Někteří ji uváděli jako naprosto pravidelnou vedle alternací *t/t'*, *d/d'* a *n/n'*, jiní ji zcela opomíjeli. Dokonce i starší vydání *Pravidel slovenského pravopisu* z 50. let²⁶ uvádí kodifikovanou podobu slov *Vislan* a *Chilan*. V aktuálním vydání z roku 2013 je tento „nedostatek“ napraven a uvádí se zde jako jediné spisovné podoby *Píľan*, *Sihľan*, *Beľan*.²⁷ K oslabování alternace /l'/ při tomto druhu derivace přesto dochází, jelikož se při odvozování obyvatelských jmen daleko víc prosazuje sufix *-čan*, s nímž palatalizační alternace nenastává (např. *Brazílčan*, *Austrálčan*, *Kastílčan*, *Neapolčan*).

Rozkolísanost výslovnosti měkkého /l'/, třebaže pouze ve skupinách s /i/, /i:/, /e/, /ja/, /je/, /ju/, zásadně ovlivňuje alternace fonémů // a /l'/ . Pokud bychom přistoupili k posuzování těchto alternací z hlediska toho, jak ve skutečnosti v mluvě uživatelů fungují, došlo by k nezanedbatelné změně oproti stavu kodifikovanému.

Jednak by nenastávala palatalizační alternace /l'/ v některých kategoriích morfologických ([aňiel] – [aňieli], [hotel] – [hoteli], [smola] – [smole], [midlo] – [midle]) a také při odvozování ([sokol] – [sokoli:k], [těhla] – [těhlička], [tělo] – [těli:čko], [stůol] – [stolec] aj.), jednak by vznikla depalatalizační alternace //l/ u slov,

---

²⁵ Data slovenského korpusu prim-7.0-public-all tento stav dokládají, tvar *včelou* zde má 199 výskytů, oproti tomu tvar *včelou* pouze 18.

²⁶ PEČIAR, Štefan a kol. *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom 1*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1957.

²⁷ Dodržování kodifikace u těchto obyvatelských jmen nelze ověřit, slovenský korpus u těchto lemmat nenabízí žádné výsledky.

která mají v Nsg. tvarotvorný základ zakončen fonémem /l/, a to ve slovtvorbě ([moti:l] – [moti:li:], [d'ate:l] – [d'atli:k]) i ve flexi ([sol] – [soli], [postel] – [postele]).

V historii spisovné slovenštiny a její kodifikace nastalo pouze krátké období, kdy nebylo měkké // zahrnuto do systému hláskosloví. L. Štúr ve svém díle *Náuka reči slovenskej* (1846) // zahrhl slovy „mekuo ,l' len u daktorých a málo Slovákov je v običaji a už aj tam pomalí zakapáva“ (cit. dle Findra, 2011).

Už v roce 1852 došlo ke změně kodifikace ve výslovnosti korelovaných párů *d–d', t–t', n–ň, l–l'*, kdy se psané *d, t, n, l* ve výslovnosti pravidelně změkčuje před //, /i:/, /e/, /ja/, /je/, /ju/.²⁸ Toto pravidlo spolu s uváděnými výjimkami zůstalo zachováno až do současnosti v nezměněné formě.

Zanikání // ve skupinách *le, li, lí, lia, lie, liu* bylo zjištěno dlouho před prvním vydáním *Pravidel slovenskej výslovnosti* Á. Kráľa v roce 1984.²⁹ Na problém je pravidelně poukazováno a navrhuje se v těchto skupinách kodifikovat dvojí možnou výslovnost.³⁰ Záležitost s měkkým // soustavně připomínkuje také S. Ondrejovič, který na základě mnohých výzkumů potvrzuje, že se měkká výslovnost v těchto skupinách nedodrhuje na západním, středním ani na východním Slovensku a navzdory tomu nedochází k míšení tvrdých a měkkých deklinačních vzorů (Ondrejovič, 2009).

V naší práci se budeme řídit dosud platnou kodifikací a s psaným *l* před změkčujícími vokály a i-ovými diftongy budeme pracovat jako s fonémem //.

1.1.2.5 Další fonologické aspekty obou jazyků

Ve slovenštině na rozdíl od češtiny platí tzv. rytmický zákon, který stanovuje pravidlo střídání dlouhých a krátkých slabik v rámci jednoho slova. Ve slovních jednotkách a jejich tvarech dochází k neutralizaci kvantity tak, aby bezprostředně za sebou nenásledovaly dvě dlouhé slabiky. Za dlouhé slabiky jsou považovány ty, v nichž jsou dlouhé vokály, diftongy nebo dlouhé /r:/ a /l:/. Kvůli tomuto pravidlu se

²⁸ Úpravu zahrnuje gramatika M. Hattaly (HATTALA, Martin. *Krátká mluvnica slovenská*. Prešpurk, 1852).

²⁹ Tato *Pravidla* jsou v posledním, částečně přepracovaném vydání z roku 2009 závaznou kodifikační příručkou spisovné slovenštiny.

³⁰ V 50. letech doporučili dvojí výslovnost J. Horecký a Š. Peciar (1952), v 60. letech pak také L. Dvonč (1966) a J. Liška (1964), který by dokonce přistoupil i na výslovnost pouze tvrdou.

v paradigmatech slov mění koncovky, srov. *trávam* a *ženám*, *mestá* a *miesta*, *cudzieho* a *rýdzeho*, *pekný* a *krásny*.

Slovenská koncovka *-ou*, která se vyskytuje v lsg. feminin a femininních adjektiv a pronomín, jako jednoslabičná³¹ nemůže být počítána k diftongům.

1.1.3 Morfonologie v odborné literatuře české a slovenské

S výklady o morfonologii se vzhledem k jejím přesahům do oblastí fonologie, morfologie a slovtvorby setkáváme v mluvnících, ale i v publikacích zabývajících se zvláště jmenovanými hraničními disciplínami.

Zpracování morfonologie v české a slovenské odborné literatuře podrobíme analýze, v níž se pokusíme poukázat na různé možnosti popisů. Pozornost věnujeme především vhodnosti a účelnosti jednotlivých prací a zařazení morfonologické problematiky do výkladu.

Následující chronologický přehled české a slovenské lingvistické literatury, začínající rokem 1966, obznamuje se zpracováním a pojetím této části lingvistiky u různých autorů. Vybrány byly takové publikace, které jsou považovány za základní příručky pro studium českého a slovenského jazyka. Jsou to práce, které by měly sloužit začínajícím či mírně pokročilým studentům, případně laické veřejnosti. Měly by tedy látku předkládat v promyšlené podobě, aby byla pro čtenáře snadno srozumitelná.

1.1.3.1 Morfológia slovenského jazyka

Nejstarší publikace našeho výběru (Dvonč, 1966) funguje pro uživatele slovenského jazyka jako kodifikační příručka. Samostatnou kapitolu věnovanou morfonologii toto dílo neobsahuje, z toho důvodu jsou jevy morfonologické v této publikaci zahrnuty pouze do výkladu o flexi.

Jednotlivé typy alternací jsou zmiňovány postupně u deklinačních typů substantiv (s. 73–127) a verb (s. 435–458) a také u skloňování některých numeralí

---

³¹ Instrumentálová koncovka se od českého /oy/ liší historickým vývojem. Slovenské *-ou* v této pozici vzniklo patrně postupnými změnami *ženojo* → *ženoju* → *ženou*, tedy denazalizací nosového vokálu *o* → *u*, následným zánikem intervokálního /j/ a změnou samohláskového /u/ na neslabičné /y/ (Krajčovič, 1988, s. 103).

(s. 318–329), dále pak při tvoření slov v rámci kapitol o slovních druzích. Z textu samotného nelze určit, jaké hledisko bylo použito pro určení směru průběhu alternací, jelikož formulace jsou nejednoznačné a někdy terminologicky nepřesné, např. „zmena kmeňa“ (s. 75), „samohláska e sa vynecháva“ (s. 75), „pri podstatných menách s pohyblivými samohláskami e, o, i“ (s. 84). Teprve pod rejstříkovým heslem *alternácia* jsou tyto změny zachyceny v patřičné podobě. Z tohoto soupisu pak vyplývá, že pro uspořádání alternací ve flexi byl zvolen směr od alternanty v bezpříznakovém tvaru slova a alternace slovotvorné odpovídají průběhu slovotvorného procesu.

Jelikož byl popis alternací podřízen potřebám výkladu o morfologických jevech, byly pro jejich zápis užity znaky grafického systému spisovné slovenštiny. Ten je ale k tomuto účelu nevhodný a může vést k chybné recepci čtenáře.

1.1.3.2 Slovenská gramatika

Ve *Slovenské gramatice* (Pauliny, Ružička, Štolc, 1968) je v rámci prvního oddílu *Hláskoslovie* (s. 11n), jehož autorem je Jozef Štolc, zpracována samostatná kapitola *Striedanie hlások* (s. 20n). Této kapitole předchází objasnění pojmu morfém a také zpracování asimilací znělosti konsonantů.

V úvodní části kapitoly je objasněna existence alternací a dále jejich fungování a odlišnost od asimilací. Následuje výčet alternací a u každé z nich se uvádí, v jakých morfologických kategoriích a v kterém typu slovotvorného procesu nastává, čemuž odpovídají zvolená příkladová slova.

Informace o uspořádání alternační řady a zvoleném směru průběhu alternace se v textu nevyskytuje. Z uvedených alternací a příkladových slov je zřejmé, že u hláskových změn v morfologii je výchozí alternantou ta, která se vyskytuje v základovém tvaru slova (např. alternace *o/0*: *posol – posla, blázon – blázna*, alternace *0/o*: *látka – látok, fajka – fajok*). Alternace ve slovotvorbě jsou řazeny dle průběhu slovotvorného procesu (např. *zavierať – závora, krídlo – krídelko, jadro – jaderný*).

Pro zápis alternací i příkladových slov bylo užito grafémů abecedy spisovné slovenštiny, z čehož vyplývají některé nepřesnosti, např. v konsonantických

alternacích, kde je uvedeno střídání *t, d/s* spolu s příkladovými slovy *vediem/viest', kladiem/klást', idem/íst', pradiem/priast', hnetiem – hniešť* a *pletiem – pliešť*, ve skutečnosti dochází v těchto slovech ke střídání *ť, d'/s*. Tímto způsobem zápisu tedy došlo i k chybnému označení typu alternace.

1.1.3.3 Fonológia spisovnej slovenčiny

Tato publikace (Pauliny, 1968) je druhé, přepracované vydání, v němž jeho autor Eugen Pauliny polemizuje s názory uvedenými ve vydání prvním. Obsahuje také ucelený výklad o morfonologii.

Kapitola *Nekombinačné zmeny čiže alternácie* (s. 99n) zahrnuje pojednání o fungování alternací, jejich vzniku a vývoji z hlediska historické gramatiky a výčet alternací existujících ve slovenštině. Přehledně uspořádané typy alternací jsou doplněny příkladovými slovy, která jsou zaznamenána pomocí znaků grafické soustavy spisovné slovenštiny. Hned v první části pojednávající o alternacích korelovaných konsonantů (s. 100n) se projevuje hendikep tohoto způsobu zápisu, a to u alternací palatál */d'/, /ť/, /ň/, /l'/*, které jsou v textu značeny jako dentály */d/, /t/, /n/, /l/* (např. *mlátiť – mlatba, chodiť – chodba, hudie – hudba, deň – dňa, umelec – umelca, koniec – konca*).

V Paulinyho popisu také chybí určení směru průběhu alternace. Z uvedených příkladových slov lze spolehlivě určit průběh alternační řady u střídání ve slovotvorbě. Zde je užito postupu dle slovotvorného procesu (např. *l'/l': jablko – jablčko, a/ia: občan – občiansky, a/á: sladit' – osládzat'*). U alternací morfológických je za výchozí tvary brán nominativ substantiv (např. u alternace *ň/n* jsou uvedeny tvary *koniec – konca*) a u sloves pak tvar první osoby singuláru indikativu přítomnosti (alternaci *ť/s* ilustruje příklad *hnetiem, hnetú – hniešť*).

1.1.3.4 Mluvnice češtiny I

Autorem oddílu *Morfonologie a morfémika* v tzv. akademické mluvnici (Petr, 1986) je Miloš Dokulil. Ve výkladu se zaměřil především na základní pojmy a termíny, které jsou pak užívány v dalších oddílech mluvnice.

V části popisující morfonologické alternace (s. 182n) je konkrétně uveden princip určení směru průběhu alternací – ve slovotvorném střídání fonémů je základní ta alternanta, která se vyskytuje ve slově fundujícím, a u tvaroslovného střídání je upřednostněno distribuční hledisko, takže základní alternantou je ta v paradigmatu většinová, která se vyskytuje před pozitivní koncovkou, přesněji před předním či zadním vokálem nebo před konsonantem.

Pro soupis alternací v této publikaci byl užit grafický systém českého jazyka. Nevýhody tohoto zápisu se tedy promítly i do této práce. Alternace, v nichž působí jako jeden z členů *ě*, jsou shrnovány do společných typů alternací. Například u disjunktivní alternace krátkých vokálů *a/ě* jsou v jedné skupině společně příklady: *svatý – světica (a/je)*, *pamatovat – paměť (a/ňe)*, *šťastný – štěstí (a/e)*. U alternací konsonantů nejsou uvažovány asimilace znělosti, a tak jsou uváděny příklady slov, které neodpovídají danému typu alternace, např. korelativní inverzní alternace *d'/d*: *chodit – chod (d'/t)*, disjunktivní alternace zubnic a předopatrových konsonantů s ostrými sykavkami *d/z*: *tvrdý – tvrz (d/s)* a alternace souhláskových skupin.

1.1.3.5 Fonetika a fonológia

Tato publikace (Kráľ, Sabol, 1985) je vyčerpávajícím zpracováním látky fonetiky, fonologie a také morfonologie. O alternacích pojednal v rámci kapitoly *Druhý (fonologický) stupeň abstrakcie* Ján Sabol.

V úvodu pojednání o alternacích (s. 336–337) je vysvětleno jejich fungování a rozlišování na základě alternant. Interpretovány jsou také pojmy alomorféma a morfonéma, u níž je sice zmíněno, že se jedná o fonémy střídající se v témže morfému, jsou to alternanty tvořící alternační řadu, avšak o směru tohoto tvoření již pojednáno není.

V následujících částech textu (s. 337–344) jsou představeny alternace dle typu alternujících fonémů. U každého typu je zmíněno, jaký protiklad příznaku se ve střídání uplatňuje, a jsou zde uvedena odpovídající příkladová slova, a to pomocí grafémů. Autor také podotýká, jakou frekvenci mají jednotlivé typy alternací ve flexi a derivaci ve spisovné slovenštině, a konfrontuje ji s frekvencí týchž typů v češtině.

1.1.3.6 Česká mluvnice

V mluvnici Aloise Jedličky a Bohuslava Havránka (1988) je věnována morfonologickým alternacím podkapitola s názvem *Střídání hlásek* (s. 31n), která je zařazena do kapitoly *Hláskosloví*. O alternacích se zmiňují i další pasáže mluvnice, např. o změnách v délce vokálu v příponě *-ař/-ář* při odvozování „*podstatných jmen, která jsou názvy osob nebo věcí*“ (s. 112), či o „*obměnách hlásek v kmeni při skloňování podstatných jmen*“ (s. 158n).

V samostatné kapitole je pojednáno o střídání samohlásek, souhlásek i souhláskových skupin (bez rozlišování korelativních a disjunktivních alternací). Ve výkladu jsou pro zápis alternant i příkladových slov použity grafémy spisovné češtiny. U alternace *i – í* je v závorce uvedeno také *y – ý*, čímž autoři naznačují možnou pravopisnou podobu alternujícího fonému. Příkladová slova uvedená u alternace *e(ě) – í* zahrnují *opírat se – opěradlo, květ – kvítek, díra – děr*. Ukázka s alternantou [ňe] (v písmu *mě*) již zahrnuta není. V popsanych případech alternací chybí vysvětlení průběhu alternace, jejího směru. Příkladová slova, která ilustrují alternaci probíhající při tvoření slov, jsou řazena podle průběhu slovotvorného procesu, např.: *prodávat – prodavač, ruka – ručka, pustý – pustina*. V alternacích tvaroslovných zvolili autoři za výchozí alternantu u substantiv tu, která se nachází v nominativu singuláru, např.: *kráva – krav, ucho – uši, lev – lva*, u verb tvar první osoby singuláru indikativu přítentiu, např.: *chválím – chval, беру – brát*, nebo i tvar infinitivní, např.: *zamhouřit – zamhuř, mazat – mažu*.

Autoři tohoto výkladu se neomezili pouze na synchronní popis, ale připojili také poznámky o původu alternací, zmiňují např. historické hláskové změny, ablautové střídání a nahrazení silných jerů samohláskou.

1.1.3.7 Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru

Autorka (Palková, 1997) se v této publikaci zaměřuje, co se týče morfonologie, především na vysvětlení pojmu morfoném a na jeho srovnání s hláskou a fonémem (s. 117–120). Osvětluje vztahy a vazby mezi těmito třemi jednotkami a rozdíly v jednotlivých popisech v segmentaci textu.

Na zcela jiném místě publikace se věnuje morfonologickým alternacím, zejména u konsonantů, a to při popisu souhláskového subsystému (s. 249–250). V tabulce přehledně uvádí nejčastější alternace, ke kterým dochází při flexi substantiv a adjektiv, verb a při odvozování slov. Přestože je u některých příkladů zmíněno, že je možná existence alternace i v opačném směru, příkladová slova jsou uvedena jen pro jeden z nich a princip uspořádání alternační řady, který autorka zvolila, není zmíněn. Pro zápis příkladových slov byl užit grafický systém spisovného českého jazyka, opět se tedy projevila jeho nevhodnost pro tento účel.

1.1.3.8 Příruční mluvnice češtiny

V této publikaci (Karlík, Nekula, Rusínová, Grepl, 2012) zahrnuje výklad o morfonologických alternacích oddíl *Fonetika a fonologie* (s. 21n), který zpracovala Marie Krčmová. Tento oddíl začíná popisem morfonému (s. 26), alternace jsou pak vysvětlovány dále (s. 30–32, 36–37).

U kvantitativních vokalických alternací zmiňuje autorka ty, které nastávají obvykle při flexi sloves i substantiv, navíc podotýká, že mohou existovat dubletní tvary, u nichž ke střídání nedochází (např. *trávou* i *travou*). U alternací ve slovo tvorbě poukazuje na rozdíl v délce vokálů u adjektiv dějových a účelových (např. *kropící* a *kropicí*), u některých přípon (př. *-ař* i *-ář*) a předpon (př. *přístát* – *přístav*, *vybrat* – *výbor*). Do popisu jednotlivých alternací zahrnuje pouze ty, které lze ve flexi a slovo tvorbě hodnotit jako pravidelné. Ve výkladu jsou užity znaky grafického systému, je však poukázáno na to, že po retnicích má grafém *ě* variantu */je/* a po */m/* pak */ňe/*. V popisu konsonantických alternací Krčmová připomíná, že alternující */d'/*, */t'/*, */ň/* se obvykle objevují ve slabikách psaných *dě*, *tě*, *ně*, *di*, *ti*, *ni*, a tím napomáhá porozumění příkladových slov uvedených u alternací s těmito fonémy. Vysvětlení směru alternace a vlastní zvolený princip při jejich popisu chybí.

1.1.3.9 Morfématika a slovo tvorba češtiny

Autorem nejnovější knihy našeho výběru je František Čermák (2012). Morfonologická tematika plynule navazuje na vysvětlení pojmu morfém. Postupně jsou osvětleny alomorfie, supletivismus, alternace a jejich distribuce v jednotlivých morfémech českých slov.

Ve výčtu alternací je pečlivě zaznamenán směr jejího průběhu, autor ovšem opomněl zmínit, jaký princip byl pro uspořádání alternační řady zvolen. Ve výčtu také informuje o tom, zda alternace existuje ve flexi i slovotvorbě.

F. Čermák se stejně jako ostatní uchýlil k užití grafického systému spisovné češtiny při zápisu alternací a příkladových slov, a tak opět došlo ke smíchání různých alternací do jednoho typu. Například alternace vokalická kvalitativní označená *a* → *ě* zahrnuje příkladová slova *šťastný* – *šťěstí*, *pamatovat* – *paměť*. Stejná nevýhoda zápisu se promítla i do smíšených alternací, kde je např. změna *a* → *ě* doplněna příklady *vát* – *věje*, *smát* – *směje*. Ačkoli je u obou těchto alternací v hranatých závorkách uvedeno, že zde alternují fonémy /*je*/, /*ňe*/, jsou tyto příklady spojovány do jednoho typu alternace.

Oproti většině ostatních prací jsou zde alternace, jejichž členy jsou *i*, *í*, *y*, *ý*, shrnuty do téhož typu a vždy jsou použity oba grafické znaky v téže alternaci a rovněž příklady zahrnují slova s oběma znaky. Tímto způsobem je poukázáno na to, že se jedná o jeden foném. F. Čermák rovněž akceptuje asimilace znělosti, u konsonantické alternace *h* → *z* je jako příklad uvedeno *práh* – *prazích*, avšak v závorce autor uvádí, že ve slově *práh* nastává koncová asimilace a je tedy vysloveno s hláskou /*x*/ na konci. Totéž se opakuje i u alternací *zk/zť* a *žk/žť* a příkladů *přezka* – *přeztička*, *služka* – *služtička*, u nichž dochází k regresivní asimilaci znělosti a jsou ve skutečnosti vysloveny hlásky /*s*/ a /*š*/.

1.1.3.10 Vlastní požadavky na popis morfonologických alternací

Na základě analýzy odborných publikací českých a slovenských lze nyní formulovat požadavky pro vlastní popis morfonologických alternací v češtině a slovenštině.

Touto analýzou bylo zjištěno, že užití grafémů abecedy obou spisovných jazyků je pro přesný popis alternací nevhodné³², jak bude odůvodněno níže, a že je nezbytné jednoznačně určit směr průběhu alternace, a to i vzhledem k následnému srovnání alternací v jazycích českém a slovenském.

---

³² Užití grafémů hodnotíme jako nevhodné pro vlastní badatelský záměr. Autoři analyzovaných odborných publikací tvořili své výklady s ohledem na čtenáře, který nemusí ovládat fonetickou transkripci. Zápis pomocí grafémů daného jazyka tedy může cílit na větší množství čtenářů.

V obou jazycích došlo v průběhu historického vývoje ke splynutí /i/ a /y/ v jeden foném. Pro zápis alternací je tedy nepotřebné tento foném značit dvěma různými znaky (*i/y, í/ý*). Další nevýhodou zápisu znaky grafických systémů češtiny a slovenštiny jsou asimilace a neutralizace znělosti, které v tomto způsobu zápisu zůstávají nezachyceny, čímž může dojít i k chybnému označení alternant. Dalším společným bodem, v němž dochází k nepřesnému značení, je měkčení /d/, /t/, /n/ a slovenského // před /i/, /i:/, /e/ a slovenskými dvojhláskami /ie/, /ia/, /iu/. V důsledku této nepřesnosti může dojít k chybné recepci čtenáře a zaměnění palatál s dentálami.

V českém jazyce jsou problematické také grafémy *ů, ú* a *ě*. Stejně jako u fonému /i/ je i pro foném /u:/ zbytečné označovat jej dvěma různými znaky. V případě grafému *ě* není možné považovat jej za alternantu vzhledem k jeho trojí fonologické responzi. Takto označovaná alternanta je ve skutečnosti třemi různými, a to /e/ (po /d/, /t/, /ň/), /je/ (po /b/, /p/, /v/, /f/) a /ňe/ (po /m/).

Jelikož v případě morfonologických alternací zkoumáme střídání fonémů v rámci morfému, je nutné nahlížet na fonologickou stavbu daného výrazu. Pravopis, který je v českém a slovenském jazyce ustálen, není zcela fonologický a právě v pozicích, v nichž foném plně nekoresponduje s grafémem, vznikají nepřesnosti. Proto pro zápis alternací a příkladových slov v následujícím výčtu alternací zvolíme znaky fonetické abecedy IPA. V dalších kapitolách zahrnujících výzkum alternací však užijeme grafémy spisovné češtiny a slovenštiny, které považujeme za přehlednější a snáze čitelné.

Uspořádání alternační řady, které pro vlastní popis alternací v češtině a slovenštině volíme, se bude v morfologii řídit hlediskem distribučním a ve slovtvorbě pak bude kopírovat průběh slovtvorného procesu. V alternacích s funkcí tvaroslovnou je obvyklé vycházet z bezpříznakového tvaru slova, avšak mezi jednotlivými pády neexistuje hierarchie, jejich ustálené řazení je pouze konsensus. Navíc v případě srovnání českých a slovenských alternací by bylo nepraktické vycházet z nominativu singuláru u substantiv, protože se tyto tvary v těchto jazycích odlišují vlivem zániku jerů a jejich nahrazení různými střidnicemi.

1.1.4 Přehled morfonologických alternací v češtině a slovenštině

V následujícím výčtu morfonologických alternací, které existují v současné češtině a slovenštině, se zaměříme pouze na ty, které nastávají v základu slova. Alternace však mohou nastat i v některých jiných morfémech. Například při derivaci či konverzi substantiv od verb probíhají korelativní alternace vokálů v prefixu (př. *i/i*: *přijet/příjezd, vylovit/výlov; u/ú*: *uspět/úspěch, uskočit/úskok*). V sufixech mohou při derivaci rovněž nastat hláskové změny, například při tvoření deminutiv (*k/č*: *hlupák/hlupáček, hlupák/hlupáček; c/č*: *holubice/holubička, holubica/holubička*). Alternují také kmenotvorné přípony ve slovesných tvarech, a to dokonce i v týchž gramatických kategoriích lišících se pouze osobou (*e/0*: *neseš/nesu; ie/0*: *nesie/nesú; á/aj*: *dělám/dělají, chytá/chytají*).

Ve výčtu alternací se soustředíme především na ty, které jsou z hlediska synchronního pohledu na jazyk viditelné a stále živé. Přestože společný původ např. u slov *bdít* a *budit, chytit* a *chvat, duch* a *dýchat, ruch* a *rychlý* aj. je prokazatelný, je v současné podobě obou jazyků zastřen a alternace těchto typů již v nových slovních jednotkách neprobíhají.

Morfonologické alternace zapisujeme znaky transkripčního systému IPA, abychom ozřejmili zvukovou podobu slov. Ve tvoření alternační řady upřednostňujeme hledisko distribuční u alternací v morfologii a ve slovtvorbě průběh dle slovtvorného procesu. Alternace jsou uspořádány podle funkce a jazyka, v němž existují. Na prvním místě jsou uvedeny alternace s funkcí tvaroslovnou, na druhém pak alternace s funkcí slovtvornou, vždy nejprve v češtině a poté ve slovenštině, což je zaznačeno zkratkami ČJ a SJ v levém sloupci tabulky. U alternací tvaroslovných jsou zaznačeny gramatické kategorie, ve kterých k dané alternaci dochází, a u slovtvorných alternací je uveden slovtvorný proces (mutace, transpozice, modifikace, konverze), jenž je alternací doprovázen. Z technických důvodů nelze uspořádat české a slovenské příklady přímo pod či vedle sebe.

Uvedené doklady alternací byly sepsány na základě podnětů a inspirace z publikací, které byly předmětem analýzy v předcházející kapitole, dále ze

slovotvorných prací Jána Horeckého (1971) a Františka Daneše, Miloše Dokulila a Jaroslava Kuchaře (1967) a především z vlastní četby českých a slovenských textů a následného dohledání slovních tvarů v *Internetové jazykové příručce* a slovníkových zdrojích na webu *slovníky.korpus.sk*.

1.1.4.1 Alternace vokalické

Dloužení vokálů	
a/a:	Nsg., Asg. mask.: <i>kamene/ka:men, hraxo/hra:x;</i>
ČJ	Nsg. pron.: <i>najeŋo/na:f, same:ho/sa:m;</i> pozitiv adj.: <i>ratfɪ/ra:da;</i> ind. prét.: <i>pasɔ/pa:sj;</i> inf.: <i>kladɔ/kla:st, kradɔ/kra:st;</i>
SJ	Nsg., Asg. mask.: <i>daʒʃa/da:ʒʃ, mrazɔ/mra:s;</i> Gpl. než. mask.: <i>vojanɪ/voja:n;</i> Gpl. fem.: <i>vrana/vra:n, skala/ska:l;</i> Gpl. neut.: <i>salto/sa:lt;</i> pozitiv adj.: <i>ratfej/ra:t;</i> Nsg. pron.: <i>naʃɪ:m/na:f, same:ho/sa:m;</i> inf.: <i>klaʃe/kla:sc;</i>
ČJ	MU: <i>darovat/da:rt̃ɛ, placit/pla:tt̃ɛ, sa:zet/sadba, strava/stra:vɲɪ:k, zavaɾɪt/zava:rka, pɾetsaʃɪt/pɾetsa:tka, stari:/sta:rek;</i> MO: <i>dar/da:rek, saɲe/sa:nkɪ, hada/ha:ʃe, raʃejɪ/ra:da;</i> KO: <i>mladɪ/mla:ɲɪ, spadnoʒt/spa:dɪ;</i>
SJ	MU: <i>poznamenac/pozna:mka, pɾetsaʃɪc/pɾetsa:tka;</i> MO: <i>drak/dra:tʃɪk, sadɪ/sa:dok, saɲe/sa:nkɪ, xlap/xla:pe, hlaʃɪc/pohla:dʒac, zavarɪc/zava:rac, skala/ska:ʎe;</i> KO: <i>spadnoʒ:c/spa:dɪ;</i>
ε/ε:	
ČJ	inf.: <i>smetɔ/sme:st, petʃe/pe:tst;</i>
	-
ČJ	MO: <i>ka:men/kame:nɛk, leʒet/le:hat;</i>

	KO: <i>petʃovat/pe:tʃe, jmenovat/jme:no;</i>
	-
<i>ɪ/ɪ:</i>	
ČJ	Nsg., Asg. mask.: <i>lɪhʊ/lɪ:h;</i> inf.: <i>lɪje/lɪ:t, mɪje/mɪ:t;</i>
SJ	Gpl. fem.: <i>krɪha/krɪ:h, brɪdλɪtsa/brɪdλɪ:ts, ʊjtʃɪna:/ʊjtʃɪ:n;</i> Gpl. neut.: <i>jeλɪto/jeλɪ:t;</i> inf.: <i>hrɪzɪem/hrɪ:sc;</i>
ČJ	MO: <i>lɪst/lɪ:stek, jeλɪto/jeλɪ:tko, vɪjet/vɪ:dat, domɪslet/domɪʃlet;</i>
SJ	MO: <i>λɪst/λɪ:stok, jeλɪto/jeλɪ:tko, λɪst/λɪ:scɪe, vɪɬɛc/vɪ:dac, domɪsλɪec/domɪ:ʃλac;</i>
<i>ʊ/ʊ:</i>	-
SJ	Gpl. než. mask.: <i>brezɔʊpɪ/brezɔʊ:p;</i> Gpl. fem.: <i>rʊka/rʊ:k, gʊla/gʊ:λ;</i> Gpl. neut.: <i>pʊto/pʊ:t;</i> inf. <i>hʊɬɛm/hʊ:sc;</i>
ČJ	KO: <i>ʊdɛɪt/ʊ:der;</i>
SJ	MO: <i>sʊdɪ/sʊ:dok, hʊs/hʊ:ska, hʊs/hʊ:sa, hɔʊbɪ/hɔʊ:be, vnʊk/vnʊ:tʃa;</i> KO: <i>ʊdɛɪc/ʊ:der, krʊhɪ/krʊ:zɪc;</i>
<i>o/ɔʊ</i>	-
	-
ČJ	MO: <i>boɪt/boʊrat, kovat/koʊt;</i>
	-
<i>ɾ/ɾ:</i>	-
SJ	Gpl. fem.: <i>sɾna/sɾ:n, hɾtʃa/hɾ:tʃ;</i> Gpl. neut.: <i>sɾttse/sɾ:tts;</i>
	-
	MO: <i>kɾk/kɾ:tʃok, sɾknʊ:c/ʊsɾ:kac;</i>
<i>ɹ/ɹ:</i>	-
SJ	Gpl. fem.: <i>vɹna/vɹ:n;</i> Gpl. neut. <i>jabɹko/jabɹ:k;</i>

	-
SJ	TR: <i>d ħɪ:/d :ʒka;</i> MO: <i>v k/v :tʃok, jab ko/jabl:tʃko, v k/v :tʃa, p ɲɪc/dop :ɲac;</i>
<i>a/ a</i>	-
SJ	Gpl. mask.: <i>tʃas/tʃias, λιραɲɪ/λιριαν;</i> Gpl. fem.: <i>zaba/zɲap, tʃa a/tʃi a ;</i> Gpl. neut.: <i>jahɲata:/jahɲiat;</i> inf.: <i>trasɲem/trɲasc;</i>
	-
SJ	MO: <i>z abɪ/z ɲabok, brada/brɲatka, okaɲɪc/okɲaɲɔc, tʃe aɲ/tʃe ɲiatka;</i> KO: <i>desac/desɲatɪ;</i>
<i>ε/ ε</i>	-
SJ	Nsg., Asg. mask.: <i>vetra/vɲetor, x eba/x ɲep;</i> Gpl. než. mask.: <i>tʃexɪ/tʃi ex;</i> Gpl. fem.: <i>zɲena/zɲien, dvere/dvɲer, ko ɲe a/ko ɲi e ;</i> Gpl. neut.: <i>jazero/jazɲer, celo/cɲel;</i>
	-
SJ	MO: <i>kameɲ/kamɲenok, zɲena/zɲenka, medvec/medvɲeɲa, stre ɪc/stri e ac;</i> KO: <i>ɲesc/ɲi estɪ, ɲe ɪc/ɲi e ;</i>
<i>o/ɔo</i>	-
SJ	Nsg., Asg. mask.: <i>stola/stɔol;</i> Gpl. fem.: <i>ɲkola/ɲkɔol, homola/homɔol;</i> Nsg., Gsg., Dsg., Asg. pron. mask.: <i>mojom/mɔoj;</i> Gsg., Dsg. pron. neut.: <i>mojom/mɔojmɔ;</i>
	-
SJ	MO: <i>plot/plɔocɪk, snop/snɔopok, jahoda/jahɔotka, oscɲeɲ/ɔoscɲe;</i>
<i>ε/ a</i>	-
SJ	Gpl. fem.: <i>peta/pɲat;</i> Gpl. neut.: <i>meso/mɲas;</i> inf.: <i>meɲem/mɲasc;</i>
	-

o/a:	-
	-
ČJ	MO: <i>hojt/ha:zet, sklojt/skla:net, virobit/vira:bjēt;</i>
SJ	MO: <i>hojic/ha:ɟzac, sklojic/skla:ɲac sa, robic/zarábac;</i>
ε/ɪ:	
ČJ	inf.: <i>pɪde/pɪ:st, hɲetɔ/hɲi:st, kleje/klɪ:t;</i>
	-
ČJ	MU: <i>ʃceɲit/ʃci:pat;</i> MO: <i>pɛts/pɪ:tska, jezero/jezi:rko, dɛvo/dɛ:vi:, hɲebɛts/hɲi:bjɛ, ʃspomenoɲt/ʃspomi:nat;</i> KO: <i>ʃɛɪt/ʃi:l;</i>
SJ	MU: <i>ʃceɲic/ʃci:pac;</i> MO: <i>spomenɔ:c/spomi:nac;</i>
ε/a:	
ČJ	inf.: <i>tɛsɔ/tɛ:st, pɛje/pɛ:t;</i>
	-
ČJ	MU: <i>sejɛt/posa:tka;</i> MO: <i>tʃɛɛj/tʃɛla:tka;</i>
	-
o/ɔ:	
ČJ	Nsg., Asg. mask.: <i>koɲe/kɔ:ɲ, domɔ/dɔ:m;</i> Nsg., Asg. fem.: <i>solɪ/sɔ:l;</i>
	-
ČJ	MU: <i>vojt/vɔ:ttɛ, malovat/malɔ:fka, viɦrozovat/vi:ɦrɔ:zka, borovi:/borɔ:fka;</i> TR: <i>ɦrozni:/ɦrɔ:za;</i> MO: <i>rox/rɔ:zek, koza/kɔ:zɛ, slon/slɔ:ɲɛ;</i>
SJ	TR: <i>ɦrozni:/ɦrɔ:za;</i> MO: <i>boric/bɔ:rɛc;</i>
ɔ/ɔɲ	

ČJ	inf.: <i>doʒe/doʒt, ploʒe/ploʒt</i> ;
	-
ČJ	MU: <i>tlɔsti:/tloʒʃci:k, kloʒki:/kloʒzek, soxi:/soʒʃka</i> ; MO: <i>xloʒ/xloʒpek, pɔt/pɔɔci:, holɔbi/holoʒbjɛ</i> ; KO: <i>krɔʃi/krɔʒɪt</i> ;
	-

Tabulka 1 – Alternace vokálů, dlužení

Krácení vokálů	
<i>a:/a</i>	
ČJ	Vsg. mask.: <i>pa:n/paɛ</i> ; Gpl. fem.: <i>tra:va/traf, ska:la/skal</i> ; ind. prés.: <i>hra:t/hraʒɛ</i> ; imp.: <i>xra:ɲɪt/xraɲ</i> ;
SJ	Vsg. mask.: <i>pa:n/paɲɛ</i> ;
ČJ	MU: <i>la:mat/lamat̃f, visa:vət/visavət̃f, dla:ʒɪt/dlaʒɪt̃f, ka:zat/kazatɛl, poɾa:dat/poɾadat̃f, hra:t/hrat̃ʃka, ka:pnoʒt/kapka, pa:lit/palɪvo, vɪta:hnoʒt/vɪ:taʒɛk, bla:to/blat̃ɲi:k, pla:ɲ/plaɲɪna, ha:j/hajɲɪ:, kra:tki/kracɪna, kra:sni:/krasavɪt̃ɛ, ka:va/kava:rna, rospra:ʃɪt/rospraʃovət̃f</i> ; MO: <i>tra:va/travɪt̃ʃka, za:k/zat̃ʃka, za:k/zat̃stvo, xra:ɲɪt/oxraɲovat, obra:ɲɪt/obraɲovat</i> ; KO: <i>t̃ra:st/t̃ras, oxra:ɲɪt/oxrana, kra:l/kralovat, pra:t̃ɛ/prat̃sovət̃</i> ;
SJ	MU: <i>ɔda:vac/ɔdavət̃f, tránɪc/travɪt̃f, ka:zac/kazacɛl, pa:lɪc/palɪvo, skra:cɪc/skratka, pla:ɲ/plaɲɪna, sa:d̃zac/sad̃zba, va:ʒɪc/vaʒadlo, rospra:ʃɪc/rospraʃovət̃f</i> ; MO: <i>xra:ɲɪc/oxraɲovac, obra:ɲɪc/obraɲovac</i> ; KO: <i>kra:l/kralovac, oxra:ɲɪc/oxrana, pra:t̃sa/prat̃sovac</i> ;
<i>ɛ:/ɛ</i>	
ČJ	Gpl. neut.: <i>jɛ:no/jɛɲɛ</i> ; imp.: <i>lɛ:t̃ɪt/lɛt̃f</i> ;
	-

ČJ	MU: <i>lɛ:tat/letɛts̄, smɛ:st/smɛci:, plɛ:st/pletɛɲi:, lɛ:tat/letadlo, dɛ:ʃc/dɛʃtɲi:k, xlɛ:p/xlɛbɲi:k;</i> KO: <i>lɛ:tat/let, nalɛ:st/nalɛs;</i>
SJ	MU: <i>akadɛ:mija/akadɛmit̄ski:, poɛ:zija/poɛtit̄ski:, mɛ:diom/mɛdia:lni;</i>
I:/I	
ČJ	Isg., Gpl., Dpl., Lpl., lpl. fem.: <i>li:pa/lipox̄, si:la/sil;</i> imp.: <i>mi:lit̄ sɛ/mlitɛ sɛ, ts̄i:cit̄/ts̄ic;</i>
SJ	ind. prɛt.: <i>zi:sc/zifjɛl, pri:sc/priɲjɛl</i>
ČJ	MU: <i>t̄ʃi:tat/t̄ʃit̄atɛl, ʃi:vot/ʃiva:k, st̄ʃi:h̄at/st̄ʃih̄at̄ʃ, ʃi:ʃit̄/ʃi:ʃit̄ʃ, ri:t/rit̄lo, polɪ:bit̄/polibek, mi:lit̄ sɛ/omil, namɪ:t̄noʒt̄/na:mit̄ka, komɪ:n/komɪni:k, k̄ʃi:ʒ/k̄ʃi:ʒa:k,</i> MO: <i>xvi:lɛ/xvilka, li:pa/lipovi:, ʒit̄/ʒi:ʃɛ;</i> KO: <i>smi:knoʒt̄/smik;</i>
SJ	MU: <i>t̄ʃi:tac/t̄ʃit̄acɛl, ʃi:vac/ʃiva:k, komɪ:n/komɪna:r, mi:l̄ic sa/omil, pi:sac/pisa:rɛɲ, ʊmi:vac/ʊmiva:rɛɲ;</i> KO: <i>di:xac/dix;</i>
ʊ:/ʊ	
ČJ	imp.: <i>ʊ:ʒit̄/ʊʃ, rospʊ:lit̄/rospol;</i>
SJ	ind. prɛz.: <i>hʊ:sc/hʊdʊ;</i>
ČJ	MO: <i>zʊ:ʒit̄/zʊʒovat, ʊ:ski:/ʊʃʃi;</i>
SJ	MU: <i>trʊ:bic/trʊbat̄ʃ, lʊ:p̄ic/lʊpit̄ʃ, hʊ:sc/hʊʃɛts̄, ʊ:t̄ʃɛt̄/ʊt̄ʃta:r, brʊ:sic/brʊsit̄ʃka, posʊ:ʃic/posʊdok, vislʊ:ʒic/vi:slʊʒka, kʊ:ric/kʊriɲo, mʊ:dri/mʊdra:k, hlʊ:p̄i/hlʊpɛts̄, mʊ:dri/mʊd̄r̄ts̄, brʊ:sic/brʊʃi:rɛɲ;</i> MO: <i>vitrʊ:bic/vitrʊbovac, zʊ:ʒic/zʊʒovac, ʊ:ski/ʊʃʃi;</i> KO: <i>fʊ:knʊc/fʊk;</i>
r:/r	-
	-
	-
SJ	MO: <i>vr:ba/vrbina, kr:m̄ic/dokrmovac, vr:tac/prɛvrta:vac, kr:m̄ic/krm̄idlo;</i> KO: <i>vr:tac/vrt;</i>

l:/l	
SJ	ind. préz.: <i>tl:tsc/tltʃɔ;</i>
SJ	MO: <i>hl:bka/hlboťina, dl:zic/predlzonac;</i>
ʒo/o	-
SJ	Nsg., Asg. num.: <i>ʒosmi/osem;</i> ind. prét.: <i>mʒotsc/mohol;</i>
	-
SJ	MU: <i>kʒol/koloni, stʒol/stola:r, stʒol/stola:rski;</i> MO: <i>kʒon/kon:k;</i> KO: <i>mʒotsc/mots;</i>
ja/a	-
SJ	Gpl. než. mask.: <i>pejiaze/pejazi;</i> ind. préz.: <i>prjasc/pradɔ;</i> ind. prét.: <i>vzjac/vzal;</i>
	-
SJ	MU: <i>trjasc/otras, viciahnɔc/vi:cazok;</i> MO: <i>dosjahnɔc/dosaɥonac, vzjaɥic sa/vzjaɥonac sa;</i>
je/ε	-
SJ	pl.: <i>ʃjeca/ʃeci;</i> Nsg., Asg. num.: <i>ʃjesci/ʃesc;</i> ind. préz.: <i>hjejesc/hjescie;</i>
	-
SJ	MU: <i>hvejzda/hvezda:r, spjenvac/spvena:k, hvejzda/hvezda:rski, strjelac/streljɥtsa, strjelac/strelino, strjelac/strelba, ɥjek/ɥeka:rej, pljesc/plescerie, svjetic/svetlo, dospjesc/dospelɥ, zbjerac/zberatʃ, xɥjerp/xɥebɥik, oprijec/operadlo, tʃjierɥic/tʃerɥidlo, rjɥtki:/rednɔ:c;</i> MO: <i>bjeɥic/beljɥc sa, xɥjebi/xɥebi:k;</i> KO: <i>ɥjɥtac/ɥet, objɥnac/zbeɥi, hrijɥx/hreɥic;</i>
ja/ε	-
	-

	-
SJ	MU: <i>vɪhriac/vi:hertsɑ</i> , <i>ʊvɪazac/ʊ:vezok</i> , <i>vɪazac/vezivo</i> ;
a:/ɪ	-
	-
ČJ	MO: <i>ʃɑ:blɪ:k/ʃɪblɪ:k</i> ;
	-
a:/ɛ	-
	-
ČJ	KO: <i>otɾa:st/otɾes</i> ;
	-
ɪ:/ɑ	-
	-
ČJ	MU: <i>ʒɪ:t/ʒatva</i> ;
	-
ɪ:/ɛ	
ČJ	Gpl. fem.: <i>ʃɪ:ra/ʃɛr</i> ; Gpl. neut.: <i>ʃɪ:lo/ʃɛl</i> ; ind. prēt.: <i>zɾɪ:t/zɾɛl</i> ;
	-
ČJ	MU: <i>sɪ:t/setba</i> , <i>ɾɪ:ʃɪt/ɾɛʃɪtɛl</i> , <i>stɾɪ:let/stɾɛlɲɪtse</i> , <i>ʃɪ:zda/jezdɛts</i> , <i>lɪ:nɪ:/lenox</i> , <i>stɾɪ:let/stɾɛlivo</i> , <i>zajɪ:ts/zajɛtʃɪ</i> , <i>plɪ:sɛɲ/plɛsɲɪvɪ</i> ;; KO: <i>zajɪ:rat/za:ʃɛr</i> , <i>ɦɾɪ:x/ɦɾɛʃɪt</i> ;
	-
ʊ:/o	-
	-
ČJ	MU: <i>ɦnʊ:j/ɦnojɲɪ:k</i> , <i>kʊ:ʒɛ/pokoʃka</i> , <i>kʊ:zɛ/kozɛtʃɪ</i> ;; MO: <i>kʊ:ɲ/konstvo</i> ; KO: <i>kʊ:ɲ/konɪ</i> ;
	-
oʊ/ʊ	
ČJ	Gpl. fem.: <i>loʊka/lʊk</i> ;

	imp.: <i>krouciit/kruc, koupiit/kupte;</i>
	-
ČJ	MU: <i>koupiit/koupa:k, loupiit/loupiif, troubit/trubatf, poupiit/poupiitel, brousiit/brousiifka, stoupat/stoupa:tko, klouzat/kloza:k, pououpiit/pououdek, vislouziit/vi:slozka, prohlozbit/prohlobina, brousiit/brouino, poslouxat/posluxa:rna, klouzat/klozifce, souit/sou:i, hloupi:/hloupets, mou dri:/mou dris, pououpiit:/pououpiina;</i> MO: <i>kroupa/krupka;</i> KO: <i>fouk nouit/fuk;</i>
je/o	-
	-
	-
SJ	KO: <i>zavjerac/za:vora, omjerac/ou:mor;</i>

Tabulka 2 – Alternace vokálů, krácení

Kvalitativní alternace vokálů	
a/ε	-
	-
ČJ	MU: <i>scat/sceci:, uat/ou:redni:k;</i> TR: <i>fcastni:/fcesci:;</i>
	-
a/o	-
	-
ČJ	MU: <i>hrabat/hrobi;</i>
SJ	MU: <i>hrabac/hrobi;</i>
ε/a	
ČJ	Gpl. neut.: <i>vejtsε/vajets;</i>
	-
ČJ	MO: <i>sejet/posajit;</i>
SJ	MO: <i>sejiec/posajic;</i>
ε/o	-

	-
ČJ	MO: <i>νεσε/nosi:, λεζετ/πολοζιτ;</i>
SJ	MO: <i>ηεσιε/nosi:, λεζαc/πολοζιc;</i>
ο/ε	-
	-
ČJ	MU: <i>λοζε/λεζετ;</i>
SJ	MU: <i>λοζε/λεζετ;</i>
ο/ο	-
SJ	ind. prés.: <i>kovac/κοβε;</i>
	-
SJ	MO: <i>kovac/κοc;</i>
ο/α	-
	-
ČJ	MO: <i>βιηοιτ/βιηαζονατ, βιλομιτ/βιλαμονατ;</i>
SJ	MO: <i>βιηοιc/βιηαζοναc, βιλομιc/βιλαμοναc;</i>
α:/ι:	-
	-
ČJ	MU: <i>πρα:t/πρι:ζεη;</i> MO: <i>σμα:t σε/οcμι:vat σε;</i>
	-
ιε/α:	-
	-
	-
SJ	MO: <i>οδηιεc/οδνα:φαc, πρινιεc/πρινα:δζαc;</i>
ια/ιε	-
	-
	-
SJ	MO: <i>σμιαc/οcμιεναc, οηριαc/οηριεναc;</i>
υο/α:	-

SJ	-
	-
	MO: <i>vim̄ot̄sc/vima:ħac, pom̄ot̄sc/poma:ħac.</i>

Tabulka 3 – Alternace vokálů, kvalitativní

Alternace vokálu a skupiny konsonant + vokál	
a/jε	-
	-
	ČJ: <i>svat̄i:/svjet̄ets;</i>
a/ŋε	-
	-
	ČJ: <i>pamatovat/pam̄ŋec, zmatek/zm̄ŋec;</i>
a:/jε	-
	-
	ČJ: <i>zava:t/za:vjej;</i>
ɪ/jε	-
	-
	ČJ: <i>vin̄ot̄/vjen̄ets;</i> MO: <i>vīset/povjes̄it;</i>
ɪ:/jε	ČJ: <i>Gpl. fem.: bi:da/bjet;</i> <i>imp.: pospi:ŋit/pospjεŋ;</i>
	-
	ČJ: <i>MU: vizvi:dat/vizvjedat̄ŋ, zbi:rat/zbjerat̄ŋ, svi:rat/svjerat̄ŋ, svi:rat/svjera:k,</i> <i>opi:rat/opjeradlo, svi:t̄it̄/svjetlo, bi:la:/bjel̄it̄se;</i> TR: <i>bi:la:/bjeloba</i> KO: <i>sbi:ħat/sbjεx, obi:ħat/objεx;</i>

	-
<i>ι:/ηε</i>	
ČJ	Isg., Gpl., Dpl., Lpl. fem.: <i>μι:ρα/μηροϋ</i> ;
	-
ČJ	KO: <i>zami:rit/za:mher</i> ;
	-
<i>je/a:</i>	
ČJ	inf., ind. prét.: <i>vjeje/va:t</i> ;
	-
ČJ	KO: <i>pjet/pa:ti</i> ;
<i>ηε/α:</i>	
	-
	-
ČJ	MU: <i>pamηec/pama:tka</i> ;
	-
<i>je/i:</i>	
ČJ	Nsg., Asg. mask.: <i>vjetp/vi:tr</i> ;
	-
ČJ	MO: <i>vjeʃ/vi:ʃka, kvjet/kvi:tek, kvjet/kvi:ci, vibjeħnoϋt/vibi:ħat</i> ;
	KO: <i>vjeɾit/vi:ra</i> ;
	-
<i>ηε/i:</i>	
ČJ	ind. prés.: <i>smηel/smi:m</i> ;
	-
ČJ	KO: <i>μηεɾit/mi:ra</i> .
	-

Tabulka 4 – Alternace vokálů se skupinou konsonant + vokál

Alternace vokálu a nulového fonému	
<i>∅/ε</i>	
ČJ	Nsg. mask.: <i>ott̂ε/ot̂εts, psa/pes</i> ;
	Nsg., Asg. fem.: <i>ob̂εts/ob̂t̂ε</i> ;

	<p>Gpl. fem.: <i>maska/masek</i>;</p> <p>Gpl. neut.: <i>vejtsē/vajets̄ pi:smo/pi:sēm</i>;</p> <p>jmenný tvar adj.: <i>hodni:/hoden, vini:/vinen</i>;</p> <p>numer. mask.: <i>jednom/jeden</i>;</p> <p>ind. prés.: <i>bra:t/berε</i>;</p> <p>imp.: <i>bra:t/ber</i>;</p>
SJ	<p>Nsg. mask.: <i>otts̄a/ocets̄, psa/pes, tigra/tiger, pje/pje</i>;</p> <p>Nsg., Asg. fem.: <i>misli/misel, va:šje/va:šje, tova:rje/tova:re</i>;</p> <p>Gpl. fem.: <i>vojna/vojen</i>;</p> <p>Gpl. neut.: <i>vajtsē/vajets̄, kri:dlo/kri:žel</i>;</p> <p>jmenný tvar adj.: <i>hodni:/hoden, vini:/vinen</i>;</p> <p>pron. mask.: <i>zjadna/zjaden</i>;</p> <p>numer. mask.: <i>jedne:ho/jeden</i>;</p> <p>ind. prés.: <i>mliεc/meliε, brac/berje</i>;</p> <p>imp.: <i>mliεc/mel</i>;</p>
ČJ	<p>MU: <i>vihra:t/vi:hertsē; hšdba/hšdebni:k, šivadlo/šivadeli:k, tslo/tsselni:k, sazba/sazebni:k, okno/okeritsē, hra/herna, ji:dlo/ji:delna, vejtsē/vajetšni:, slozba/slozebni:;</i></p> <p>MO: <i>tsi:slo/tsi:selko</i>;</p>
SJ	<p>MU: <i>šivadlo/šivašeli:k, okno/okeritsa, hra/herna, vajtsē/vajetšni:, va:pno/va:pni:, bšnka/bšnetšni:;</i></p> <p>MO: <i>pozriεc/pozerac, tsi:slo/tsi:selko</i>;</p>
Ø/o	-
SJ	<p>Nsg. mask.: <i>posla/posol, ovs̄a/ovos, li:stka/li:stok, šhla/šhol</i>;</p> <p>Asg. než. mask.: <i>dješka/dješok, šhla/šhol</i>;</p> <p>Vsg. živ. mask.: <i>bara:nka/bara:nok</i>;</p> <p>Nsg., Asg. fem.: <i>ffl/vof</i>;</p> <p>Gpl. fem.: <i>la:tka/la:tok, tš:zba/tš:zop</i>;</p> <p>Gpl. neut.: <i>vaji:tško/vaji:tšok, ojko/ojok</i>;</p> <p>Gpl. num.: <i>dvojka/dvojok</i>;</p> <p>ind. prēt. mask.: <i>vjedla/vjedol</i>;</p>

	ind. prés.: <i>klac/kolov</i> ; imp.: <i>klac/kol</i> ;
ČJ	MU: <i>hřmı:t/hřom, střmjnet/strom</i> ;
SJ	MU: <i>hřdba/hřdobřı:k, řslo/řsolřı:k, sadzba/sadzobřı:k, slřzba/slřzobřı:; hřmjec/hřom, střmjec/strom</i> ;
Ø/I	-
	-
ČJ	MU: <i>napsal/na:řıs, dotknořt/dotık</i> ; MO: <i>řepsat/řepısovat, zamknořt/zamıkat</i> ;
SJ	MU: <i>dotknov:c sa/dotık</i> ; MO: <i>zamknov:c/zamıkac, vsxnov:c/vsıxac</i> ;
Ø/a:	-
SJ	Nsg., Asg. mask.: <i>xřpta/xřba:t</i> ; Gpl. fem.: <i>sřřfka/sřřıva:k, doska/dosa:k</i> ; Gpl. neut.: <i>jedlo/jeda:l</i>
ČJ	MO: <i>dohřnat/dohřa:řet</i> ;
SJ	MU: <i>jedlo/jeda:řen</i> MO: <i>dohřnac/dohřa:řac</i>
Ø/I:	-
	-
ČJ	MO: <i>hřmı:t/hřı:mat, poslat/posı:lat, vıřvat/vıřı:vat, sřkře/sřkı:nka, okno/okı:řko</i> ;
SJ	MO: <i>vřřov:c/vřřı:nac sa, zamknov:c/zamı:kac sa, vıřvac/vıřı:vac, dotknov:c sa/dotı:kac sa</i> ;
Ø/ıε	-
SJ	Nsg., Asg. mask.: <i>ventsa/vejřets, kontsa/kořřets</i> ; Gpl. neř. mask.: <i>lattse/lařřets</i> ; Gpl. fem.: <i>vı:hřa/vı:hřer, matka/macřek, ba:ňoftse/ba:ňovřets, offřsa/ovřets, hřsle/hřsřel, printseřna/printseřřen</i> ; Gpl. neut.: <i>okno/okřen, jadro/jařřer, zřřntse/zřřřets, prastse/prasřets</i> ;
	-

SJ	MO: <i>poslac/posjelac, svetlo/svecjelko, vedro/vejertse;</i>
Ø/υο	-
SJ	Gpl. fem.: <i>jamka/jamυok, kvarka/kvarυok;</i>
	-
	-
ε/∅	
ČJ	Nsg. mask.: <i>ʃeftse/ʃvets, potʃtu/potʃet;</i>
SJ	Nsg. mask.: <i>ʃeftsa/ʃvets, priemislυ/priemisel;</i>
ČJ	MU: <i>ohen/ohɛnɪ., va:ʃen/va:ʃnɪ.;</i> MO: <i>tʃekat/potʃkat, osel/oslɪtse, lev/lvɪ:tʃe, pes/psisko;</i> KO: <i>bla:zen/bla:znɪt;</i>
SJ	MU: <i>ohen/ohɛnɪ., va:ʃen/va:ʃnɪ.;</i> MO: <i>pes/psɪ:tʃa, pes/psisko;</i>
o/∅	-
	-
	-
SJ	KO: <i>bla:zon/bla:znɪc;</i>
υ/∅	-
	-
ČJ	MU: <i>suxɪ:/sxnoʊt;</i>
SJ	MU: <i>suxɪ:/sxnυ:c;</i>
a/∅	-
	-
	-
SJ	MO: <i>tʃakac/potʃkac;</i>

Tabulka 5 – Alternace vokálů s fonemickou nulou

Vícečlenné alternace vokálů a nulového fonému v konjugaci sloves	
ɪ:/∅/ɪ	
ČJ	<i>prɪ:ʃe/psa:t/psal/prɪʃ.</i>

	-
--	---

Tabulka 6 – Alternace vokálů s fonemickou nulou, vícečlenná

1.1.4.2 Alternace konsonantické

Alternace konsonantů, palatalizace	
d/f	
ČJ	Npl., Vpl. živ. mask.: <i>soṽseda/soṽseʃɪ</i> ; Lsg. než. mask.: <i>hrad/hraʃɛ</i> ; Dsg., Lsg. fem.: <i>zahrada/zahraʃɛ</i> ; Lsg. neut.: <i>hɲɪ:zdo/hɲɪ:zʃɛ</i> ; Npl., Vpl. adj.: <i>mladɪ/mlaʃɪ</i> ;
SJ	Nsg., Asg. než. mask.: <i>dɲa/ʃɛɲ</i> ; Npl. mask.: <i>sṽseda/sṽseʃɲa</i> , <i>lorda/lorʃɪ</i> ; Lsg. mask.: <i>hrad/hraʃɛ</i> ; Dsg., Lsg. fem.: <i>za:hada/za:hraʃɛ</i> ; Gpl. fem.: <i>katɛdra/kateʃɲɛr</i> ; Lsg. neut.: <i>hɲɪɛzdo/hɲɪɛzʃɛ</i> ; Gpl. neut.: <i>bɛdro/bɛʃɲɛr</i> , <i>krɪ:dlo/krɪ:ʃɛl</i> ;
ČJ	MU: <i>hɲvɛzda/hɲvɛzʃɪtsɛ</i> , <i>kanada/kanɔʃan</i> , <i>hradi/hraʃɪtʃɛ</i> , <i>tvɹɹdi:/tvɹɹɔ:k</i> , <i>mladɪ/mlaʃɪ:k</i> , <i>ɦrdɪ:/ɦrʃɪna</i> , <i>mladɪ:/mlaʃox</i> , <i>xɔdɪ:/xɔʃas</i> , <i>ʃɛdɪ:/ʃɛʃɪna</i> , <i>spodɲɪ:/spɔʃɪna</i> , <i>na:padɪ/na:paʃɪtɪ</i> ;; MO: <i>voda/voʃɪtʃka</i> , <i>mɛdvjɛdɪ/mɛdvjɛʃɪtsɛ</i> , <i>jaɦoda/jaɦoʃɪɲɪ</i> , <i>hadɪ/haʃɪsko</i> , <i>hadɪ/ha:ʃɛ</i> , <i>rɔ:znorodɪ:/rɔ:znoroʃɛjʃɪ</i> ;; KO: <i>mladɪ:/mlaʃɛ</i> , <i>ɦromada/ɦromaʃɪt</i> , <i>rada/raʃɪt</i> , <i>hadɪ/haʃɪ</i> ;;
SJ	MU: <i>hɲɪɛzda/hɲɪɛzʃɪtsa</i> , <i>kanada/kanɔʃan</i> , <i>ɦradɪ/ɦraʃɪsko</i> , <i>mladɪ:/mlaʃɪ:k</i> , <i>ɦrdɪ:/ɦrʃɪna</i> , <i>xɔdɪ:/xɔʃas</i> , <i>ʃɛdɪ:/ʃɛʃɪna</i> , <i>spodɲɪ:/spɔʃɪna</i> , <i>hadɪ/haʃɪtɪ</i> ;; MO: <i>voda/voʃɪtʃka</i> , <i>ɦadɪ/ɦaʃɪsko</i> , <i>ɦadɪ/ɦa:ʃa</i> , <i>pɹɯvoradɪ:/pɹɯvoroʃɛjʃɪ</i> ;; KO: <i>ɦromada/ɦromaʃɪc</i> , <i>rada/raʃɪc</i> , <i>hadɪ/haʃɪ</i> ;;
t/c	
ČJ	Npl., Vpl. mask.: <i>host/hoscɪ</i> ; Gpl. mask.: <i>host/hoscɪ</i> ;; Lsg. než. mask.: <i>plot/plocɛ</i> ;

	<p>Dsg., Lsg. fem.: <i>xata/xace</i>;</p> <p>Gpl. fem.: <i>pitva/picjef</i>;</p> <p>Lsg. neut.: <i>mjesto/mjesce</i>;</p> <p>Npl., Vpl. adj.: <i>krōti:/krōci</i>;</p> <p>imp.: <i>pletō/plec</i>;</p>
SJ	<p>Nsg. mask.: <i>ritsa/ricēs</i>;</p> <p>Vsg. mask.: <i>brat/brace</i>;</p> <p>Npl. mask.: <i>pilot/piloci, brat/bracija, konvertita/konvertici</i>;</p> <p>Lsg. než. mask.: <i>plot/plocē</i>;</p> <p>Dsg., Lsg. fem.: <i>tsēsta/tsēsce</i>;</p> <p>Lsg. neut.: <i>mesto/mesce</i>;</p> <p>Gpl. neut.: <i>zvjeratko/zvjeracijek</i>;</p>
ČJ	<p>MU: <i>pofta/pofca:k, tibet/tibecan, odbit/odbicisce, tlosti:/tlostox, sprosti:/sprosca:k, krōti:/krōcas, li:ti:/li:citse, riti:/ricina, tekōti:/tekōcina, pusti:/puscina, sprosti:/sprosca:rna, sṛst/sṛsceni:, bolest/bolescivi:</i>;</p> <p>MO: <i>prst/prsci:k, prst/prsci:tjek, tsēsta/tsescitjka, cesto/cesci:tjko, list/lisci:, tjerit/tjercisko, tjerit/tjercitse, tjistri:/tjiscejji:</i>;</p> <p>KO: <i>krōti:/krōce, kohōt/kohōci:, jisti:/jiscit, krīti:/krīci:, dōti:/dōc, zlato/zlācit, sīti:/sīcit, tjerit/tjercit se</i>;</p>
SJ	<p>MU: <i>tibet/tibecan, odbit/odbicisko, riti:/ricina, tekōti:/tekōcina, pusti:/puscina, pro:t/pro:ceni:</i>;</p> <p>MO: <i>prst/prsci:k, tsēsta/tsescitjka, tsēsto/tsesci:tjko, list/li:scje, tjerit/tjercisko, tjerit/tjercitja, tjistri:/tjiscejji:</i>;</p> <p>KO: <i>kohōt/kohōci:, zlato/zla:cic, si:ti/si:cic, tjerit/tjercic sa</i>;</p>
n/n	
ČJ	<p>Npl., Vpl. mask.: <i>kaplan/kaplanj</i>;</p> <p>Lsg. než. mask.: <i>klī:n/klī:ne</i>;</p> <p>Dsg., Lsg. fem.: <i>žena/žene</i>;</p> <p>Lsg. neut.: <i>kino/kinje</i>;</p> <p>Npl., Vpl. adj.: <i>mi:rni:/mi:rni:</i>;</p>

	<p>ind. prés.: <i>stonat/sto:ɲo</i>; imp.: <i>promiɲo/promiɲɪ</i>;</p>
SJ	<p>Nsg. mask.: <i>jʊntsa/jʊɲɛts</i>, <i>zvontsa/zvoɲɛts</i>; Vsg. mask.: <i>pa:n/paɲɛ</i>; Npl. mask.: <i>pa:n/pa:ɲɪ</i>, <i>obtʃan/obtʃaɲɪa</i>; Lsg. než. mask.: <i>sen/sɲɛ</i>; Dsg., Lsg. fem.: <i>zɛna/zɛɲɛ</i>; Lsg. neut.: <i>kɪno/kɪɲɛ</i>; Gpl. neut.: <i>vla:kenko/vla:kɛɲɪɛk</i>, <i>zɲntse/zɲɲɛts</i>; ind. prés.: <i>stonac/stoɲɛ</i>; imp.: <i>plɪɲo:c/plɪɲɪ</i>;</p>
ČJ	<p>MU: <i>beran/beraɲɪtsɛ</i>, <i>vɫna/vɫna:k</i>, <i>otbornɪ:/otborɲɪ:k</i>, <i>vi:tɛtʃɲɪ:/vi:tɛtʃɲɪ:k</i>, <i>dɤsɲɪ:/dɤsɲa:k</i>, <i>nezbedɲɪ:/nezbedɲɪtsɛ</i>, <i>slanɪ:/slaɲɪna</i>, <i>vi:bʊʃɲɪ:/vi:bʊʃɲɪna</i>, <i>dɤɲɛɲɪ:/dɤɲɛɲɪtsɛ</i>, <i>nɛmlʊvɲɪ:/nɛmlʊvɲɛ</i>, <i>bosna/bosɲan</i>, <i>vɫna/vɫɲɛɲɪ:</i>, <i>blana/blanɪɪ:</i>, <i>ka:mɛn/kameɲɪɪ:</i>, <i>zɲno/zɲɲɪɪ:</i>; MO: <i>ka:mɛn/kameɲɪ:</i>, <i>tɲn/tɲɲɪ:</i>, <i>slʊntse/slʊɲɪ:tʃko</i>, <i>bahno/bahɲɪsko</i>, <i>slon/sloɲɪtsɛ</i>, <i>klokan/kloka:ɲɛ</i>, <i>hodɲɪ:/hodɲɛjɲɪ:</i>; KO: <i>mɪ:rɲɪ:/mɪ:rɲɛ</i>, <i>havran/havraɲɪ:</i>, <i>vra:na/vraɲɪ:</i>, <i>strana/straɲɪɪ</i>, <i>plɲɪ:/plɲɪɪ</i>, <i>bla:zɛn/bla:zɲɪɪ</i>;</p>
SJ	<p>MU: <i>baran/baraɲɪtsa</i>, <i>vɫna/vɫɲɪak</i>, <i>otbornɪ:/otborɲɪ:k</i>, <i>vi:tɛtʃɲɪ:/vi:tɛtʃɲɪ:k</i>, <i>za:padɲɪ:/za:padɲɪar</i>, <i>dɤsɲɪ:/dɤsɲɪak</i>, <i>nezbedɲɪ:/nezbedɲɪtsa</i>, <i>slanɪ:/slaɲɪna</i>, <i>plɛɛɲɪ:/plɛɛɲɛts</i>, <i>vi:bʊʃɲɪ:/vi:bʊʃɲɪna</i>, <i>dɤɲɛɲɪ:/dɤɲɛɲɪtsa</i>, <i>bosna/bosɲan</i>, <i>vɫna/vɫɲɛɲɪ:</i>, <i>blana/blanɪɪ:</i>, <i>za:kon/za:koɲɪɪ:</i>, <i>zɲno/zɲɲɪɪ:</i>; MO: <i>sen/sɲɪ:k</i>, <i>sen/sɲɪ:tʃɛk</i>, <i>sɫnko/sɫɲɪɛtʃko</i>, <i>bahno/bahɲɪsko</i>, <i>slon/sloɲɪtsa</i>, <i>mɪɲo:c/mɪ:ɲac</i>, <i>hodɲɪ:/hodɲɛjɲɪ:</i>; KO: <i>havran/havraɲɪ:</i>, <i>vra:na/vraɲɪ:</i>, <i>strana/stra:ɲɪɪc</i>, <i>va:pno/va:pɲɪɪc</i>, <i>plɲɪ:/plɲɪɪc</i>, <i>latsɲɪ:/latsɲɪɛc</i>; <i>nɛmlʊvɲɪ:/nɛmlʊvɲa</i>, <i>bla:zon/bla:zɲɪɪc</i>;</p>
r/ɾ ČJ	<p>Nsg. mask.: <i>startsɪ/staɾɛts</i>; Npl. mask.: <i>bʊlɫar/bʊlɫaɾɪ</i>;</p>

	<p>Dsg., Lsg. fem.: <i>hora/hore</i>;</p> <p>Lsg. neut.: <i>rouzdro/rouzdr̥e</i>;</p> <p>Npl. mask. pron.: <i>hektei:/hektei</i>;</p> <p>ind. prés.: <i>orat/or̥o</i>;</p> <p>imp.: <i>orat/or̥</i>,</p>
	-
ČJ	<p>MU: <i>stari:/stari:k</i>, <i>bistri:/bistriṯse</i>, <i>stari:/starena</i>, <i>modri:/modrina</i>, <i>kir̥/kir̥an</i>, <i>orxest̥/orxest̥iṯce</i>, <i>ṯoṯk̥/ṯoṯk̥renka</i>, <i>kar̥/kar̥i</i>;</p> <p>MO: <i>bob̥r/bob̥i:k</i>, <i>jiskra/jiskriṯka</i>, <i>pero/pei</i>., <i>javor/javoriṯna</i>, <i>ob̥r/ob̥riṯse</i>, <i>vidra/vidre</i>, <i>kantor/kantoriṯsko</i>;</p> <p>KO: <i>dobri:/dobre</i>, <i>st̥i:bro/st̥i:br̥iṯ</i>, <i>brat̥r/brat̥riṯ</i>, <i>kir̥i:/kir̥iṯ</i>, <i>stari:/stari</i>;</p>
	-
I/Λ	-
SJ	<p>Npl. živ. mask.: <i>genera:l/genera:li</i>, <i>manzei/manzeḷia</i>;</p> <p>Nsg., Asg. než. mask: <i>pal̥sa/pal̥eṯs</i>;</p> <p>Lsg. než. mask.: <i>ozol/ozle</i>, <i>ṯseremonia:l/ṯseremonia:li</i>;</p> <p>Dsg., Lsg. fem.: <i>ḷkola/ḷkole</i>;</p> <p>Gpl. fem.: <i>ḷbalka/ḷbaliḷek</i>;</p> <p>Lsg. neut.: <i>kolo/kole</i>;</p>
	-
SJ	<p>MU: <i>bela:/belan</i>, <i>otradl̥i:/otradl̥i:k</i>, <i>ozol/ozliṯna</i>, <i>ri:ḷli/ri:ḷliḷk</i>, <i>tr̥shla/tr̥shliṯsa</i>, <i>obl̥i:/obl̥iṯna</i>, <i>or̥il̥i:/or̥il̥eṯs</i>;</p> <p>MO: <i>kostol/kostoli:k</i>, <i>ḷkola/ḷkoliṯka</i>, <i>celo/ceḷi:ṯko</i>, <i>osol/osliṯsa</i>, <i>skala/skaliṯsko</i>;</p> <p>KO: <i>strela/streḷiḷc</i>, <i>midlo/midliḷc</i>, <i>veseli:/veseḷiḷc sa</i>, <i>osol/osli</i>., <i>b̥eli/b̥eḷiḷc</i>;</p>
s/ʃ	
ČJ	<p>ind. prés.: <i>koṯsat/koṯṯ</i>;</p> <p>přič. trp.: <i>prosi:m/proṯen</i>;</p> <p>přech. přít.: <i>ṯḷesat/ṯḷeṯe</i>;</p>
SJ	<p>ind. prés.: <i>k̥:sac/k̥:ṯe</i>;</p>

	přech. přít.: $\widehat{tʃesac/tʃeʃv:ts}$;
ČJ	MU: $\widehat{pɾivjesit/pɾi:vjeʃek}$, $\widehat{pɾihla:sit/pɾihla:ʃka}$, $\widehat{rakoʊsko/rakoʊʃan}$; MO: $\widehat{skv:sit/skoʊʃet}$, $\widehat{nosit/vina:ʃet}$, $\widehat{visoki:/viʃʃi:}$, $\widehat{v:ski:/vʃʃi:}$;
SJ	MU: $\widehat{pɾihla:sic/pɾihla:ʃka}$, $\widehat{rakoʊ:sko/rakoʊʃan}$; MO: $\widehat{skv:sic/skv:ʃac}$, $\widehat{nosic/vina:ʃac}$, $\widehat{visoki:/viʃʃi:}$, $\widehat{v:ski/vʃʃi:}$; KO: $\widehat{pa:sc/paʃa}$;
z/ʒ	
ČJ	Npl. mask.: $\widehat{kɾeze/kɾeʒi:}$; ind. prés.: $\widehat{doka:zat/doka:ʒv}$; příč. trp.: $\widehat{vozit/voʒen}$; přech. přít.: $\widehat{mazat/mazε}$;
SJ	ind. prés.: $\widehat{mazac/mazε}$; přech. přít.: $\widehat{doka:zac/doka:ʒv:ts}$;
ČJ	MU: $\widehat{porazit/pora:ʒka}$, $\widehat{peɾi:ze/peɾeʒenka}$; MO: $\widehat{kɾeze/kɾeʒka}$, $\widehat{vozit/pɾiva:ʒet}$;
SJ	MU: $\widehat{porazic/pora:ʒka}$, $\widehat{peɾi:ʒe/peɾaʒenka}$; MO: $\widehat{kɾaza/kɾaʒka}$, $\widehat{vozic/pɾiva:ʒac}$;
$\widehat{ts/tʃ}$	
ČJ	Vsg. živ. mask.: $\widehat{otets/ottʃε}$; Nsg., Asg. fem.: $\widehat{tsci/tʃest}$;
SJ	Vsg. živ. mask.: $\widehat{ocets/ottʃε}$; Nsg., Asg. fem.: $\widehat{tsci/tʃesc}$;
ČJ	MU: $\widehat{hɾaɾitʃε/hɾaɾitʃa:r}$, $\widehat{vɾitʃε/vɾitʃɾi:k}$, $\widehat{obets/obtʃan}$, $\widehat{oftʃε/oftʃa:k}$, $\widehat{mɾesɪ:ts/mɾesɪ:tʃɾi:k}$, $\widehat{palets/paletʃɾitʃε}$, $\widehat{tanets/tanetʃɾi:}$, $\widehat{kɾopitʃε/kɾopitʃɾi:}$; MO: $\widehat{palets/paletʃek}$, $\widehat{svi:tʃε/svi:tʃka}$, $\widehat{ʃvets/ʃeftʃisko}$; KO: $\widehat{oftʃε/oftʃi:}$, $\widehat{zaji:ts/zajetʃi:}$, $\widehat{hɾaɾitʃε/hɾaɾitʃit}$;
SJ	MU: $\widehat{hɾaɾitsa/hɾaɾitʃiar}$, $\widehat{vɾitsa/vɾitʃɾi:k}$, $\widehat{obets/obtʃan}$, $\widehat{oftsa/oftʃiak}$, $\widehat{mesɾjats/mesatʃɾi:k}$, $\widehat{tanets/tanetʃna:}$, $\widehat{kɾopitsa/kɾopitʃɾi:}$; MO: $\widehat{palets/paltʃek}$, $\widehat{zajats/zajatʃitsa}$, $\widehat{zajats/zajatʃik}$, $\widehat{svjetsa/svjetʃotʃka}$, $\widehat{mɾa:ʃeɾets/mɾa:ʃentʃisko}$;

	KO: <i>oftsa/oftʃiː, zajats/zajatʃiː, hrapitsa/hrapitʃic</i> ;
ɟ/ɟʒ	-
ČJ	ind. prés.: <i>sa:ɟac/sa:ɟʒʊ</i> ; přech. přít.: <i>ha:ɟac/ha:ɟʒʊts̄</i> ;
	-
	-
h/z	
ČJ	Vsg. živ. mask.: <i>boha/boʒe</i> ; ind. prés.: <i>lha:t/lʒe</i> ;
SJ	Vsg. živ. mask.: <i>boha/boʒe</i> ; ind. prés.: <i>lʃhac/lʒe</i> ;
ČJ	MU: <i>bjehat/bjeʒets̄, notslehi/notsleʒni:k, ʊbohi:/ʊboʒa:k, za:loha/za:loʒni:k, Praha/prazan, vita:hnoʊt/vi:taʒek, kruhi/kruʒidlo, tvarohi/tvarozni:k, stʃihʃi/stʃiʒna, tʃhi/tʃʒitʃe, lʃhi/lʒniː</i> ; MO: <i>rohi/roʒek, noha/nozitʃka, hloh/hloʒina, vrahove:/vraʒetkiʒe, droha/droʒitʃka, parohi/parozniː, droha/droʒstvo, drahi:/draʒi</i> ; KO: <i>va:ha/va:ʒit, sloha/sloʒit, pstrohi/pstroʒniː</i> ;
SJ	MU: <i>behac/beʒets̄; notslahi/notsʒaʒni:k, ʒebohi:/ʒeboʒiak, za:loha/za:loʒni:k, Praha/prazan, vicjahnoʊt/vi:caʒok, kruhi/kruʒidlo, tvarohi/tvarozni:k, stʃihʃi/stʃiʒna, tʃhi/tʃʒitʃa, lʃhi/lʒniː, tvarohi/tvarʒniː</i> ; MO: <i>rohi/roʒok, noha/nozitʃka, hloh/hloʒina, droha/droʒitʃka, parohi/parozʒe, droha/droʒstvo</i> ; KO: <i>va:ha/va:ʒic, sloha/sloʒic, pstrohi/pstroʒniː</i> ;
g/z	-
	-
ČJ	MU: <i>kongo/konʒan, olga/olʒin</i> ;
SJ	MU: <i>kongo/konʒan</i> ;
x/ʃ	
ČJ	Lpl. mask.: <i>ʒivotʃix/ʒivotʃiʃiːx</i> ; Dsg., Lsg. fem.: <i>ʒontʃoxa/ʒontʃoʒe</i> ;

	<p>pl. neut.: <i>oxo/ɔʃɪ</i>;</p> <p>Npl., Vpl. adj.: <i>hlɔxi/hlɔʃɪ</i>;</p> <p>ind. prés.: <i>pa:xat/pa:ʃɛ</i>;</p>
SJ	<p>pl. neut.: <i>oxo/ɔʃɪ</i>;</p> <p>ind. prés.: <i>pa:xat/pa:ʃɛ</i>;</p>
ČJ	<p>MU: <i>hɪɪ:x/hɪɪ:ʃɪɪ:k</i>, <i>koziɪx/koziɪʃɪɪ:k</i>, <i>kalɪɪx/kalɪɪʃɪɪ:k</i>, <i>staxɪ/staʃan</i>, <i>vzdɔx/vzdɔʃɪɪtʃɛ</i>, <i>vzdɔx/vzdɔʃɪɪ:k</i>, <i>hlɔxi:/hlɔʃɛtʃɛ</i>, <i>sɔxi:/sɔʃɛk</i>, <i>plɔxi:/ploʃɪna</i>, <i>hlɔxi:/hlɔʃɪtʃɛ</i>, <i>rɔx/rɔʃɪɪ:</i>, <i>matsɛxa/matsɛʃski:</i>;</p> <p>MO: <i>ɔɪɛx/ɔɪɪ:ʃɛk</i>, <i>moʊxa/mɔʃka</i>, <i>ɔɪɛx/ɔɪɛʃɪna</i>, <i>mɪɪx/mɪɪʃtvo</i>, <i>tʃɛx/tʃɛʃka</i>, <i>hox/hɔʃɪsko</i>, <i>hlɔxi:/hlɔʃɪɪ</i>;</p> <p>KO: <i>sɔxi:/sɔʃɛ</i>, <i>hrox/hroʃɪ:</i>, <i>sɔxi:/sɔʃɪt</i>, <i>prax/pa:ʃɪt</i>, <i>hɪɪ:x/hɪɪʃɪt</i>;</p>
SJ	<p>MU: <i>hrɪɛx/hrɪɛʃɪɪk</i>, <i>koziɔx/koziɔʃɪɪ:k</i>, <i>kalɪɪx/kalɪɪʃɪɪ:k</i>, <i>krompaɪx/krompaʃan</i>, <i>vzdɔx/vzdɔʃɪɪtʃa</i>, <i>vzdɔx/vzdɔʃɪɪ:k</i>, <i>plɔxi:/ploʃɪna</i>, <i>rɔx/rɔʃɪɪ:</i>, <i>sɔxi:/sɔʃɪna</i>, <i>matsoxa/matsoʃski:</i>;</p> <p>MO: <i>mɔxa/mɔʃɪsko</i>, <i>hrox/hroʃɪ:k</i>, <i>ɔɪɛx/ɔɪɛʃɔk</i>, <i>ɔɪɛx/ɔɪɛʃɪɛ</i>, <i>tʃɛx/tʃɛʃka</i>;</p> <p>KO: <i>hrox/hroʃɪ:</i>, <i>sɔxi:/sɔʃɪc</i>, <i>prax/pa:ʃɪc</i>, <i>hrɪɛx/hrɛʃɪc</i>;</p>
x/s	-
SJ	<p>Npl. živ. mask.: <i>tʃɛx/tʃɛsɪ</i>;</p> <p>-</p> <p>-</p>
<i>k/tʃ</i>	
ČJ	<p>Vsg. živ. mask.: <i>tʃlɔvɛk/tʃlɔvɛtʃɛ</i>;</p> <p>pl. neut.: <i>oko/otʃɪ</i>;</p> <p>ind. prés. <i>plakat/pla:tʃɛ</i>;</p> <p>imp.: <i>plakat/platʃ</i>;</p> <p>přech. přít.: <i>plakat/platʃɪ:ts</i>;</p>
SJ	<p>Vsg. živ. mask.: <i>tʃlɔvɛk/tʃlɔvɛtʃɛ</i>;</p> <p>pl. neut.: <i>oko/otʃɪ</i>;</p> <p>ind. prés. <i>plakac/platʃɛm</i>;</p> <p>imp.: <i>ska:kac/skotʃ</i>;</p> <p>přech. přít.: <i>plakac/platʃɔ:c</i>;</p>

ČJ	<p>MU: pta:k/pta:tʃɲɪ:k, vʲk/vʲtʃa:k, bara:k/bara:tʃɲɪ:k, afrɪka/afɾɪtʃan, mlɛ:ko/mlɛ:tʃɲɪ:k, ʃɪvokɪ:/ʃɪvotʃa:k, horkɪ:/hortʃɪtsɛ, modrookɪ:/modrootʃka, strakatɪ:/stratʃɛna, mɲelkɪ:/mɲeltʃɪna, celotsvɪk/celotsvɪtʃna, rɛka/rɛtʃɪsɛ, rok/rotʃɲɪ:, moʊka/moʊtʃɲɪ:, pɪ:sɛk/pɪ:stʃɪtɪ:;</p> <p>MO: knoflɪ:k/knoflɪ:tʃɛk, klɔk/klɔtʃɪ:k, rɔka/rɔtʃka, drak/dratʃɪtsɛ, pta:k/pta:tʃɛ, bɔk/bɔtʃɪna, smɾk/smɾtʃɪna, borɔ:fka/borɔ:ftʃɪ:, tʃlovjɛk/tʃlovjɛtʃɪsko, vʲhki/vʲhtʃɪ:;</p> <p>KO: straka/stratʃɪ:;</p>
SJ	<p>MU: fta:k/fta:tʃkar, za:mok/za:motʃɲɪ:k, vʲk/vʲtʃɪak, afrɪka/afɾɪtʃan, mlɛko/mlɛtʃɲɪ:k, horkɪ:/hortʃɪtsa, modrookɪ:/modrootʃka, mɛlkɪ:/mɛltʃɪna, celotsvɪk/celotsvɪtʃna, rɛka/rɛtʃɪsko, rok/rotʃɲɪ:, poɦa:nka/poɦa:ntʃɛnɪ:, mɔ:kɑ/mɔ:tʃɲɪ:, pɛsok/pɛstʃɪtɪ:;</p> <p>MO: gombɪ:k/gombɪ:tʃɛk, mrak/mra:tʃɪk, potok/potɔtʃɪk, kɾk/kɾ:tʃok, rɔka/rɔ:tʃka, drak/dratʃɪtsa, fta:k/fta:tʃa, bɔk/bɔtʃɪna, smɾɛk/smɾtʃɪna, tʃɔtʃorɛtka/tʃɔtʃorɛttʃɛ, tʃlovɛk/tʃlovɛtʃɪsko, hʲbokɪ:/hʲbotʃɪznɪ:;</p> <p>KO: straka/stratʃɪ:;</p>

Tabulka 7 – Alternace konsonantů, palatalizace

Alternace konsonantů, depalatalizace	
t/d	-
ČJ	<p>MU: xoʃɪt/xodɛts, ohraʃɪt/ohradɲɪ:k, posoʊɪt/posoɔɛk, zɛʃ/zɛɔɲɪ:k, loʃ/lodɲɪ:k, spovjɛʃ/spovjɛɔɲɪtsɛ, hrɔʃ/hrɔɔɲɪ:;</p> <p>KO: zraʃɪt/zrada, ohraʃɪt/ohrada, bɾzɪt/bɾzda, proʊɪt/proɔɔɪ, hoʃɪt/hodɪ, sɛʃɛt/sɛɔɪ;</p>
SJ	<p>MU: xoʃɪc/xodba, posɔ:ʃɪc/posɔɔok, loʃ/lodɲɪ:k, spovɛʃ/spovɛɔɲɪtsa, hrɔʃ/hrɔɔɲɪ:, hɔʃɛm/hɔɔba;</p> <p>MO: maro:cɪc/maro:dovac;</p> <p>KO: zraʃɪc/zrada, ohraʃɪc/ohrada, bɾzɪc/bɾzda, prɔ:ʃɪc/prɔ:ɔɪ, hoʃɪt/hodɪ, sɛʃɛc/sɛɔɪ;</p>
c/t	

ČJ	Nsg., Asg., Dpl., Lpl. fem.: <i>pjesci/pjest, kosci/kostem</i> ;
SJ	ind. prés.: <i>zacac/zatnō</i> ;; příč. čin.: <i>ra:sc/ra:stol</i> ;
ČJ	MU: <i>lecet/letets, mla:cit/mlatba, pet̃ec/pet̃et̃ni:k, huc/hut̃ni:k, vplacit/v:platek, splacit/spla:tka, scesci://scastlivi</i> ;; MO: <i>xicit/xitat</i> ; KO: <i>navra:cit/na:vrat, lecet/let</i> ;
SJ	MU: <i>mla:cic/mlatba, vplacic/v:platok, splacic/spla:tka, pesc/pestni</i> ;; <i>scascje//scastlivi</i> ;; MO: <i>nic/nitka, riljeci/riljetac, desac/desjatka</i> ; KO: <i>navra:cit/na:vrat, lec̃ec/let̃</i> ;
n/n	-
	-
ČJ	MU: <i>hōrit/honets, hōrit/hona:k, ť̃it̃it̃/v:ť̃inok, toperi:/topena:r, sṽit̃e/sṽinski</i> ;; MO: <i>sk̃it̃it̃e/sk̃lenka</i> ; KO: <i>hōrit/hon</i> ;
SJ	MU: <i>hōric/hona:k, ť̃it̃ic/v:ť̃inok, sṽit̃a/sṽinski, kamej/kamenni</i> ;; MO: <i>sk̃it̃it̃sa/sk̃lenka, b̃ana/b̃anka</i> ; KO: <i>hōric/hon</i> ;
r̃/r	
	-
ČJ	MU: <i>vir̃it̃/vi:par̃ni:k, sk̃vir̃it̃/sk̃varek, var̃it̃/var̃na, poh̃it̃:/poh̃orski</i> ;; KO: <i>poñit̃/poñor, hoñit̃/hoñor, d̃v:ṽej̃ovat/d̃v:ṽera</i> ;
	-
f/s	
ČJ	inf.: <i>pi:f̃e/psa:t, kol̃i:f̃e/kol̃i:sac</i> ; ind. pr̃et.: <i>pi:f̃e/psal</i> ;
SJ	inf.: <i>pi:f̃e/pi:sac</i> ;
ČJ	ind. pr̃et.: <i>pi:f̃e/pi:sal</i> ; KO: <i>pok̃of̃et/pok̃os, vib̃r̃of̃ovat/vi:br̃os</i> ;

SJ	-
3/z	-
	-
ČJ	KO: <i>vi:va:zet/vi:vozi;</i>
SJ	KO: <i>vi:va:zac/vi:vozi;</i>
3/h	-
	-
ČJ	MO: <i>bjezet/bjehat, lezet/le:hat;</i> KO: <i>bjezet/bjehi;</i>
SJ	MO: <i>doslɔ:zic/doslɔhonas, lezac/li:has;</i> KO: <i>bεzac/bεhi;</i>
ʃ/x	-
	-
ČJ	MO: <i>prʃet/poprxat, slɪʃet/sli:xat;</i> KO: <i>ʃceʃit/ʃ:cexa, poplɔʃit/poplax;</i>
SJ	MO: <i>prʃac/poprxac, slɪʃac/sli:xac;</i> KO: <i>ʃceʃic/ʃ:cexa, poplɔʃic/poplax;</i>
t̃/k	-
	-
ČJ	MU: <i>m̃t̃ʃet/pom̃ka;</i> MO: <i>skot̃ʃit/ska:kat, , klet̃ʃet/kleknoʊt;</i> KO: <i>skot̃ʃit/skok, hlot̃ʃit/hlɔk;</i>
SJ	MU: <i>m̃t̃ʃac/pom̃ka;</i> MO: <i>skot̃ʃic/ska:kac, klat̃ʃac/klaknoʊc;</i> KO: <i>skot̃ʃit/skok;</i>

Tabulka 8 – Alternace konsonantů, depalatalizace

Alternace s ostrými sykavkami	
t̃/d̃ʒ	-
	-
	-

SJ	MO: <i>hraʒɪc/zaɦra:ɔʒac, hoʒɪc/ɦa:ɔʒac;</i>
<i>d/ɔʒ</i>	-
SJ	ind. prez.: <i>vla:dac/vla:ɔʒem</i>
	-
SJ	MU: <i>hovedo/hoveɔʒɪ;</i> KO: <i>mladɪ:/mla:ɔʒa;</i>
<i>t/z</i>	
ČJ	příč. trp.: <i>soʒɪt/soʒzen;</i>
	-
ČJ	MU: <i>natsaʒɪt/natsa:zek;</i> MO: <i>hoʒɪt/ɦa:zet;</i>
	-
<i>d/z</i>	-
	-
ČJ	KO: <i>tvrdɪ:/tvrʒe;</i>
	-
<i>g/z</i>	
ČJ	Lpl. mask.: <i>ʒɪlologove:/ʒɪlolozi:x, songɪ/sonzi:x;</i> Dsg., Lsg. fem.: <i>lɪga/lɪʒe;</i>
	-
	-
	-
<i>ɦ/z</i>	
ČJ	Npl., Vpl., Lpl. živ. mask.: <i>vraɦove:/vrazi;</i> Lpl. než. mask.: <i>loʒɦɪ/loʒzi:x;</i> Dsg., Lsg. fem.: <i>tʒɦa/tʒze;</i>
	-
ČJ	KO: <i>tʒɦɪ:/tʒze;</i>
	-
<i>c/ts</i>	
ČJ	ind. prez.: <i>xcel/xtsɪ;</i>

	příč. trp.: <i>placit/platsen</i> ;
	-
ČJ	MU: <i>svi:cit/svi:tse</i> , <i>placic/pla:tša</i> ;
	MO: <i>vra:cit/vratset</i> ;
SJ	MU: <i>svjetic/svjetsa</i> ;
	MO: <i>vra:cic/vratsac</i> ;
<i>t/ts</i>	-
SJ	ind. préz.: <i>motac/motse</i>
	-
	-
<i>k/ts</i>	
ČJ	Npl., Vpl., Lpl. živ. mask.: <i>kra:l:k/kra:l:ci</i> , <i>prorok/prorotsi</i> ;
	Lpl. než. mask.: <i>drak/dratsi:x</i> ;
	Dsg., Lsg., Npl., Apl., Vpl. fem.: <i>roka/rotsē</i> ;
SJ	Npl. živ. mask.: <i>prorok/prorotsi</i> ;
ČJ	MO: <i>za:k/zatstvo</i> ;
	KO: <i>trpkɪ/trptse</i> ;
SJ	MO: <i>zjak/zjatstvo</i> ;
<i>ts/k</i>	-
	-
ČJ	MO: <i>vite:tst/vite:kat</i> ;
	KO: <i>vle:tst/vlek</i> ;
SJ	MO: <i>vitje:tsc/vitje:kac</i> ;
	KO: <i>vlijetst/vlek</i> ;

Tabulka 9 – Alternace konsonantů, ostré sykavky

Alternace konsonantu a nulového fonému	
<i>k/∅</i>	-
	-
ČJ	MU: <i>hamborsk/hamborski</i> ;
SJ	MU: <i>norfolk/norfolski</i> ;

p/∅	-
	-
ČJ	MO: <i>topit/tonoʊt</i> ;
SJ	MO: <i>topic/tono:c</i> ;
b/∅	-
	-
ČJ	MO: <i>hɪ:bat/hnoʊt</i> ;
SJ	MO: <i>hɪ:bac/hno:c</i> ;
v/∅	-
	-
ČJ	MO: <i>ki:vət/kynoʊt</i> ;
SJ	MO: <i>ki:vac/kyno:c</i> .

Tabulka 10 – Alternace konsonantů s fonemickou nulou

Vícečlenné konsonantické alternace v konjugaci sloves	
$k/\widehat{t}/\widehat{ts}$	
ČJ	<i>pekʌ/peʃʊ/pe:tst, tloʊkʌ/totʃʊ/tloʊtst</i> ;
SJ	<i>vʌjɛkol/vʌeʃʊ:/vʌjɛtsc, tʌkol/tʌtʃjɛ/tʌ:tsc</i> ;
$h/\widehat{z}/\widehat{ts}$	
ČJ	<i>mohʌ/mo:ʒʊ/motst</i> ;
SJ	<i>mohol/moʒoʒɛ/moʒotsc</i> ;
$h/\widehat{z}/z$	-
SJ	<i>strjɛhol/streʒʊ:/strjɛzc</i> ;
$t/c/s$	
ČJ	<i>ma:tʌ/mac/ma:st, pletʌ/plec/ple:st</i> ;
SJ	<i>pljɛtol/plɛcɛ/pljɛsc</i> ;
$d/\widehat{j}/s$	
ČJ	<i>kladʊ/klajʃ/kla:st, vedʊ/vejʃ/ve:st</i> ;
SJ	<i>kladʊ:/klajjɛ/kla:sc, vedʊ:/vedjɛ/vjɛsc</i> ;
$d/\widehat{j}/t$	
ČJ	<i>jɛdʊ/jejʃ/jɛt</i> ;

	-
d/ð/ɥ/s	
ČJ	<i>jɛdlɪ/jɪ:m/jɛɣɪ:/jɪ:st;</i>
	-
d/ð/ɥ/ɟ/s	-
SJ	<i>jɛdol/jɛmɛ/jɛɣɪa/jɛɟɪ/jɛsc.</i>

Tabulka 11 – Alternace konsonantů, vícečlenné

Alternace konsonantických skupin	
sc/fc	
ČJ	příč. trp.: <i>hoscɪt/hofcɛn, vɪproscɪt/vɪprofcɛn;</i>
	-
	-
	-
st/fc	-
	-
ČJ	MU: <i>mɲɛsto/mɲɛfcɛn, tɭstɪ:/tɭofcɪ:k;</i> KO: <i>pɔstɪ:/pɔɟc;</i>
SJ	MU: <i>mɛsto/mɛfcɛn;</i> KO: <i>pɔstɪ:/pɔ:fc;</i>
zʃ/ʒʃ	
ČJ	příč. trp.: <i>bɾzɣɪt/bɾzɣɛn, hɪzɣɪt/hɪzɣɛn;</i>
	-
	-
	-
sl/fl	
ČJ	ind. prez.: <i>poslat/pɔflɔ;</i> příč. trp.: <i>mɪslet/mɪflɛn;</i>
SJ	ind. prez.: <i>poslac/pɔflɔ:;</i>
ČJ	MO: <i>mɪslet/rosmɪ:flɛt;</i>
	-
sʌ/fl	-

	-
	-
SJ	MO: <i>misλiεc/rozmi:flac</i> ;
sk/sc	-
	-
ČJ	MO: <i>deska/descit̃fka, p̃reska/p̃rescit̃fka</i> ;
	-
sk/fc	
ČJ	Npl., Vpl. adj.: <i>severski:/sever̃fci</i> ;; příč. trp.: <i>m̃rsknoʊt/m̃r̃fcen</i> ;
	-
ČJ	MU: <i>pozemski:/pozem̃fan, ploski:/plõfcit̃se, polski:/pol̃fcina, zenski:/zeñfcina</i> ; MO: <i>bl̃:skat/bl̃fcet, ʃetski/ʃet̃fcej̃f̃i</i> ;
SJ	MU: <i>pozemski:/pozem̃fan, ploski:/plõfcit̃sa, polski:/pol̃fcina, doska/dof̃ceni</i> ;; MO: <i>doska/dof̃cit̃fka, bl̃:skac/bl̃fcac</i> ;
ʃk/ʃc	-
	-
ČJ	MO: <i>tafka/taf̃cit̃fka, sl̃vka/sl̃vcit̃fka</i> ;
SJ	MO: <i>l̃:ʃka/l̃:ʃca, tafka/taf̃cit̃fka, sl̃v:ʃka/sl̃v:ʃcit̃fka</i> ;
t̃sk/t̃fc	
ČJ	Npl., Vpl. adj.: <i>komit̃ski:/komit̃fci</i> ;, <i>lovetski:/lovet̃fci</i> ;;
	-
ČJ	MU: <i>řetski:/řet̃fcina</i> ; MO: <i>komit̃ski:/komit̃fcej̃f̃i</i> ;
SJ	MU: <i>gr̃e:t̃ski/gr̃e:t̃fcina</i> ;
t̃ʃk/t̃ʃc	-
	-
ČJ	MU: <i>plat̃fki/plat̃fcivi</i> ..
	-

1.1.5 Morfonologické alternace v paradigmatech substantivní deklinace

V předcházející části práce jsme se pokusili sepsat všechny alternace existující v současné češtině a slovenštině, které probíhají na základu slova, a jak dokazují data v tabulkách, v obou jazycích se alternace ve funkci morfoložické vyskytují v některých kategoriích substantivní deklinace. Přesný soupis alternací v těchto kategoriích by mohl napomoci k vytvoření systému vzorů a podvzorů substantivní deklinace, které by zachycovaly veškeré obměny slovního tvaru, ke kterým ve flexi dochází.

Krátkou sondou do mluvnic češtiny a slovenštiny představíme dosavadní stav a možnosti ve stanovení vzoru a jeho podvzorů. Jelikož substantivní deklinace obou námi zkoumaných jazyků je příliš bohatá jak na variantní koncovky, tak na morfonologické alternace v tvarotvorném základu slova, soustředíme se pouze na jeden deklinační typ, a to tvrdý typ životných maskulin s nulovou koncovkou v nominativu singuláru.

Závazná podoba slovenské substantivní deklinace je popsána v kodifikační příručce *Morfológia slovenského jazyka* (Dvonč, 1966, s. 73n).³³ Pro tvrdý typ životných maskulin s nulovou koncovkou je v této publikaci stanoven vzor chlap s pomocnými podvzory dedo, brat a otec.

	sg.	pl.
N	chlap-∅, ded-o	chlap-i, ded-ovia, brat-ia
G	chlap-a	chlap-a
D	chlap-ovi	chlap-om
A	chlap-a	chlap-ov
L	chlap-ovi	chlap-och
I	chlap-om	chlap-mi, otc-ami

Tabulka 13 – Deklinace maskulin životných tvrdého typu, slovenská

³³ Slovenská kodifikační příručka morfoložie ve srovnání s mladší publikací *Súčasný slovenský spisovný jazyk: morfológia* poskytuje podrobnější popis alternací, které nastávají v deklinaci substantiv podle vzoru chlap. Výklad této učebnice se soustředí především na variantní gramatické morfy a z alternací zmiňuje pouze „vynechávání pohyblivých samohlásek –e-, -o-“.

Zvolené podvzory vyplňují pouze některé koncovky lišící se od paradigmatu základního vzoru chlap. Podvzor dedo zastupuje substantiva zakončená v Nsg. koncovkou *-o*, která také mají v Npl. koncovku *-ovia*. Zároveň ale existují i taková maskulina, která mají v Npl. koncovku *-ovia*, avšak v Nsg. mají ve shodě se základním vzorem koncovku nulovou. Pro maskulina, která mají v Npl. koncovku *-ia*, je zde zvolen podvzor brat. Existuje však také třída maskulin, která mají v Npl. dubletní koncovky *-i* a *-ovia*, pro ty však žádný zástupný podvzor zvolen není. Poslední podvzor otec pak zastupuje ta maskulina, která mají v lpl. koncovku *-ami* namísto základní *-mi*.

Přestože zvolené podvzory nereprezentují všechny gramatické morfy, které v paradigmatech maskulin vzoru chlap existují, a rovněž nereflektují alternace ve slovním tvaru fungující, následující výklad o těchto obměnách slovního tvaru informuje, ovšem ne do všech podrobností.

Zmíněno je „vynechávání“ samohlásek *e* a *o* u substantiv různých kategorií (vlastní jména, jména cizího původu aj.). Dále je poukázáno na střídání *e/o* ve slovech *švec* a *žnec*. V Dsg. a Lsg. mohou existovat dubletní koncovky *-u* a *-ovi*, jejich distribuce je zde objasněna. Dále se výklad věnuje distribuci gramatických morfů v Npl., tedy koncovkám *-i*, *-ia*, *-ovia* a dubletním *-i* a *-ovia*. Alternace, které nastávají v tomto pádě, jsou zde zmíněny pouze částečně. Jednak o nich výklad informuje pouze u koncovky *-i*, přestože koncovka *-ia* je rovněž vyvolává, jednak poukazuje pouze na střídání *k/c* a *x/s*. Ostatní možné alternace (*d/d'*, *t/t'*, *n/n'*, *l/l'*) zůstávají nezmněny. Dále výklad obznamenává s distribucí koncovek *-mi* a *-ami* v lpl. a o různých tvarových výjimkách (např. ve slovech *pohan*, *človek*, *host*). Poslední část výkladu se věnuje vokativu, který zůstal u některých životných maskulin zachován. V tomto tvaru se vyskytují koncovky *-u* a *-e*, která vyvolává alternace *k/č*, *h/ž*, *c/č'*. Zmíněno je zde také maskulinum *pán*, v němž dochází ve vokativu k alternaci *a:/a*, ovšem o tom, zda alternuje také koncový konsonant (*n/n'*), text neinformuje.

Pokud se tedy zaměříme na morfonologické alternace fungující ve flexi v popisu deklinace, pak slovenská kodifikační příručka poskytuje vhodnou interpretaci substantivní deklinace tvrdých maskulin zakončených v Nsg. nulovou

koncovkou (případně -o). Výhodou základního vzoru chlap jsou z tohoto hlediska jednak základní koncovky, které v celém paradigmatu má, jednak také absolutní neexistence alternací v obměnách slovního tvaru, které se nemusí opakovat v dalších maskulinech tohoto typu. Podvzory dedo, brat a otec mohou být doplněny o mnoho dalších, které zachycují jak rozmanitost koncovek, tak různé typy alternací.

Dalšími podvzory mohou být například švec (Nsg. *e/o*), herec (Nsg. *o/e*, případně *o/o*), čert (Dsg. a Lsg. *-u, -ovi*), kôň (Lsg. *-i, -ovi*), mních (Npl. *-i, x/s*), astronom (Npl. *-i, -ovia*), epik (Npl. *-i, -ovia, k/c*), pohan (Npl. *-i, -ia, n/ň*), syn (Vsg. *-u*), kmotr (Vsg. *-e*), boh (Vsg. *-e, h/ž*).

Velmi detailně popisuje slovenskou substantivní deklinaci a systém deklinačních typů publikace *Nový deklinačný systém slovenských substantív* autorky Miloslavy Sokolové, neboť jak je zmíněno v úvodu: „*Zložený vejár skloňovacích typov, jako je to v slovenských gramatikách od čias L. Štúra, nezodpovedá súčasným požiadavkám a možnostiam výskumu, a to ani v teoretickej slovakistike, ale ani v školskej praxi.*“ (Sokolová, 2007, s. 10)

Sledovaná životná maskulina tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. jsou v této publikaci zařazena do I. třídy³⁴, která zahrnuje všechna životná maskulina s koncovkou *-a* v Gsg. Pro tuto třídu jmen jsou zde stanoveny deklinační vzory chlap s podvzorem chlapec, syn s podvzorem svedok a priateľ. Jak je patrné, základní vzory reprezentují variabilní koncovky v Npl. těchto substantiv (*-i, -ovia, -ia*), jejich podvzory ukazují na střídání *o/e* a *o/o* v základu životných maskulin. Následující výklad informuje do všech podrobností o koncovkách v paradigmatech životných maskulin těchto vzorů, o morfonologických alternacích, které při jejich deklinaci nastávají, také o slovtvorných třídách slov podle derivačního sufixu, které ke vzorům patří, a konkrétních slovních jednotkách, v nichž je deklinace podle těchto vzorů dodržována, a mnohém dalším (sémantika, fonologie, ortoepie, ortografie aj.).

---

³⁴ Makroskupina životná maskulina se dělí celkem do čtyř tříd.

Česká substantivní deklinace je interpretována různě v jednotlivých publikacích. Podobu těchto popisů ověříme v několika mluvnicích, a to v *Mluvnici češtiny II*, *Mluvnici současné češtiny* a v *Akademické gramatice spisovné češtiny*.

V *Mluvnici češtiny II* (Petr 1986, s. 294n) je pro substantivní deklinaci tvrdých maskulin zakončených v Nsg. nulovou koncovkou zvolen vzor pán a podvzory soused a dělník. Základní vzor pán se jeví jako nevhodný, a to kvůli alternaci *a:/a*, která nastává ve tvaru Vsg. a není typická pro další substantiva tohoto vzoru. Alternace koncového konsonantu (tady *n/ň*) je sice obměnou navíc, ale pro jména tohoto vzoru je charakteristická a frekventovaná. Podvzor soused zde zastupuje maskulina, která mají v Npl. a Vpl. dubletní gramatické morfy *-i* a *-é*. Podvzor dělník má v Npl. pouze koncovku *-i* a od základního vzoru se odlišuje ve Vsg. koncovkou *-u* a v Lpl. koncovkou *-ích*. Následující výklad je věnován souhláskovým i samohláskovým alternacím, které ve jménech tohoto vzoru mohou nastat, a také koncovkám v Npl. a jejich distribuci.

Mluvnice současné češtiny (Cvrček, 2015, s. 143n) se vymyká svým pojetím, jelikož nepopisuje, jak by jazyk měl vypadat ve své spisovné podobě, ale jak ve skutečnosti vypadá. Na základě dat Českého národního korpusu zachycuje mluvenou i psanou podobu jazyka. Tento koncept se projevuje také ve vzorech a podvzorech substantivní deklinace, které jsou v publikaci popsány. Pro tvrdá životná maskulina s nulovou koncovkou v Nsg. je zde stanoven základní vzor had a podvzory soused a žák. Vzor had se od tradičního vzoru pán liší pouze neproběhnutím alternace ve tvaru Vsg. (*pán/pane, had/hade*). Koncovky obou substantiv jsou zcela shodné. Podvzor soused zde, stejně jako v *Mluvnici češtiny II*, zastupuje ta životná maskulina, která mají v Npl. dubletní koncovky *-i* a *-é*. Podvzor žák zastupuje životná maskulina tvrdého typu, která mají velární finálu (*k, g, ch, h*) a ve tvarech Vsg. koncovku *-u* a v Lpl. dubletní koncovky *-ích* a *-ách*³⁵. V dalších poznámkách ke vzoru had jsou vypsány distribuce variantních koncovek a možné alternace substantiv tohoto typu.

---

³⁵ Zde se projevuje rozdíl mezi předepsanou a užívanou podobou slova. Koncovka *-ách* je u vzoru žák stanovena jako dubletní, jelikož v mluveném jazyce dosahuje 50 % z celkového množství výskytu. V psaném jazyce je její frekvence pouze 3 %.

Tvrdá maskulina životná s nulovou koncovkou v Nsg. jsou v *Akademické gramatice spisovné češtiny* (Štícha, 2013, s. 308n) tříděna podle vzoru pán a podvzorů pedagog, občan, konšel a student. Nevýhody základního vzoru pán byly jmenovány výše. Podvzor pedagog zde zastupuje třídu životných maskulin s velární finálou, která mají ve Vsg. koncovku *-u* a v Lpl. koncovku *-ích*. Oproti podvzorům této třídy substantiv z předchozích publikací (dělník, žák) se pedagog liší koncovkou v Npl. a Vpl., kde má pouze koncovku *-ové*. Podvzory zachycující variantnost koncovek v Npl. jsou dále student (pouze koncovka *-i*), konšel (pouze koncovka *-é*) a občan (dubletní koncovky *-é* a *-i*). Podvzor konšel rovněž zachycuje odlišný gramatický morf ve Vsg., a to *-i*.

Všechny výše zmiňované výklady substantivní deklinace tvrdých maskulin s nulovou koncovkou v Nsg. nereflektují některé bohatě zastoupené třídy maskulin, které by bylo vhodné podříditi jedinému podvzoru. Stejně tak alternace, které nastávají ve slovních tvarech těchto substantiv, nejsou u jednotlivých vzorů a podvzorů dostatečně zachyceny. Základní vzor pán považujeme za nevhodně zvolený vzhledem k netypické alternaci, která nastává ve tvaru Vsg. Variantnost gramatických morfů v Npl. a Vpl. není v některých publikacích postihnuta danými podvzory.

2 DEKLINAČNÍ SOUSTAVA ČESKÝCH SUBSTANTIV

Deklinace českých substantiv a veškeré změny slovních tvarů jsou velmi početné a různorodé a patrně je nelze všechny shrnout pod několik vzorů a podvzorů. Domníváme se však, že lze vytvořit zjednodušenou soustavu vzorů, které sice nemohou zachytit všechny rozmanitosti nastávající ve flexi substantiv, ale mohou zastoupit takové změny v tvarotvorném základu a ty gramatické morfy, které jsou v dané třídě slov pravidelné a typické pro určitou, hojně zastoupenou či slovotvorně živou skupinu substantiv. Tento předpoklad se pokusíme ověřit a vytvoříme systém vzorů a podvzorů české substantivní deklinace, které tyto pravidelné obměny zachycují u domácích apelativ.³⁶

Cílem navržení systému vzorů a podvzorů je detailně zachytit veškeré možné obměny slovních tvarů a reprezentanty deklinačních typů logicky uspořádat. Nejedná se tedy o snahu změnit současnou školskou praxi či kodifikaci.

Jelikož se odborné publikace neshodují na tvarových variantách jednotlivých slov, budeme se řídit daty uvedenými v *Internetové jazykové příručce*, které lze pokládat za aktuální a odpovídající spisovné normě.

Vzory, které jsou pro danou skupinu slov základní, stanovujeme podle množství slov, která zahrnují. Základními vzory jsou tedy ty, které představují nejvíce obvyklé změny slovního tvaru v dané skupině existující. Zároveň se v těchto základních vzorech pokusíme vyhnout morfonologickým alternacím, které se u některých slov daného vzoru vyskytovat nemusí.

Podvzory, které jsou vytvořeny na základě alternace existující v paradigmatu dané skupiny slov, zahrnují nejen slova s touž alternací, ale všechna slova s alternacemi stejného druhu, např. palatalizace konsonantu, prodloužení vokálu atd.

Slova, která nelze zahrnout pod jeden vzor či podvzor, která se vymykají systému, jsou v daných kategoriích označena jako výjimky.

---

³⁶ Formální kritérium používané pro rodovou klasifikaci substantiv nefunguje v českém jazyce u přejatých slov důsledně (oproti slovenštině), proto je nelze zahrnout do téhož systému vzorů s domácími substantivy. (Sokolová, 2007, s. 19)

2.1 Substantivní deklinace životných maskulin

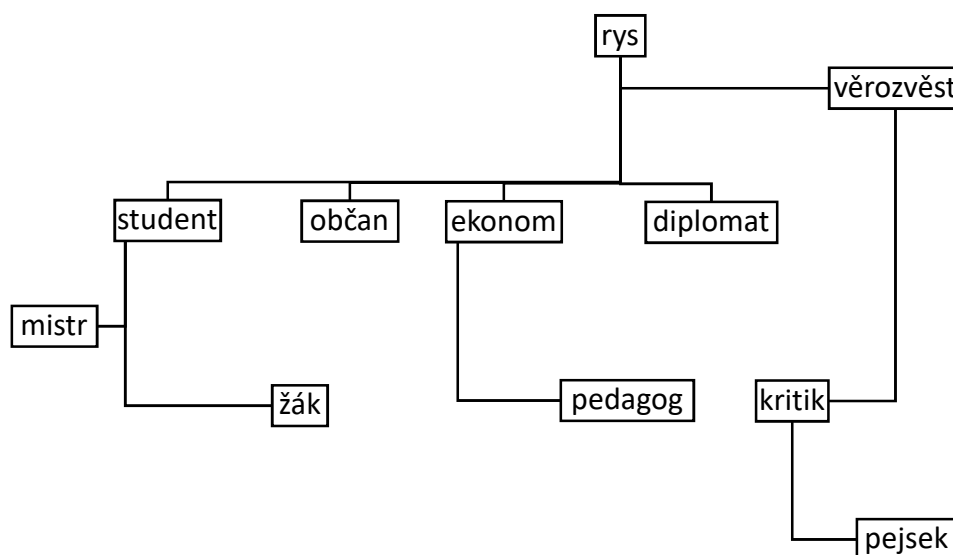
Pro životná maskulina tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. zavádíme základní vzor *rys*, jelikož má ve všech pádových tvarech takové koncovky, které má většina slov v této skupině, a zároveň v jeho paradigmatu nedochází k žádné alternaci. Ve tvaru Npl. má dubletní koncovky *-i* a *-ové*, které jsou u substantiv toho deklinačního typu nejčastější.

K podvzorům je nutné zařadit taková slova, která vystihnou variantnost koncovek v Npl. a Vpl. Z toho důvodu stanovujeme podvzor *ekonom*, který má v těchto pádech pouze koncovku *-ové* a zastupuje maskulina se zakončením *-graf*, *-fil*, *-fob*, *-nom*, a podvzor *občan*, který má pouze koncovku *-é* a zastupuje maskulina s příponou *-an*. Podvzor zastupující maskulina s jedinou koncovkou *-i* v Npl. a Vpl. je *student*. Dále určujeme podvzor pro skupinu přejatých slov končících *-it* a *-at*, která mají v těchto pádech dubletní koncovky *-é* a *-i* (jež vyvolává alternaci, palatalizaci konsonantu /t/), a to podvzor *diplomat*. Podvzor s koncovkami *-ové* a *-i* v Npl. a Vpl., který se od základního vzoru *rys* liší pouze zachycením alternace před koncovkou *-i*, je maskulinum *věrozněst*.

Pro skupinu životných maskulin, která mají tvarotvorný základ zakončen velárou (/g/, /k/, /h/, /x/), je nutné zavést tři další vzory. Všechna maskulina této skupiny mají shodné koncovky ve tvarech Vsg. a Lpl., a to jsou *-u* a *-ích*, již doprovází alternace *g/z*, *k/c*, *h/z*, *x/š*. Maskulina této třídy se však opět liší gramatickým morfem ve tvarech Npl. a Vpl. Proto je nutné stanovit samostatný podvzor *žák* pro maskulina zakončená *-ák* a *-ík*, která mohou mít v těchto pádech pouze koncovku *-i* (opět vyvolávající alternaci), dále podvzor *pedagog*, který zastupuje maskulina přejatá zakončená *-log* a *-urg*, která mohou mít v Npl. a Vpl. pouze koncovku *-ové*. Poslední podvzor pro tuto skupinu maskulin je *kritik*, jenž zahrnuje maskulina přejatá se zakončením *-ik*, která mají v Npl. a Vpl. dubletní koncovky *-ové* a *-i* (doprovázenou alternací). K podvzoru *kritik* je nutné připojit další podvzor *pejsek*, který zahrnuje domácí maskulina se sufixem *-ek*, u nichž navíc nastává alternace *o/e* v Nsg.

Poslední podvzor je maskulinum mistr, který vystihuje alternaci nastávající ve tvaru Vsg., kterou vyvolává koncovka -e. Zahrnuje maskulina, která mají tvarotvorný základ zakončen konsonantem /r/, jemuž předchází jiný konsonant (např. *ministr, kmotr, psychiatr, pediater, magistr, lídr, kádr, salamandr, bobr, zubr, zlobr, kapr* aj.). U těchto substantiv pak nastává alternace r/ř.³⁷

Ve stanovené deklinační soustavě základního vzoru rys je využito jako pomocných podvzorů dalších devíti maskulin, která reprezentují slovtvorně živé typy a početně zastoupené skupiny slov. Mezi podvzory tohoto deklinačního typu můžeme pozorovat hierarchii:

Graf 1 – Deklinace maskulin životných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

Základnímu vzoru *rys* je nejbližší podvzor *věrozvěst*, který se odlišuje pouze palatalizacemi konsonantu v Npl. a Vpl., následují podvzory s odlišnými gramatickými morfy v Npl. a Vpl. Pod nimi jsou podvzory pro maskulina s velární finálou a podvzor *mistr* odlišující se pouze ve Vsg. od nadřazeného podvzoru *student*.

Samozřejmě by tyto modelové případy v deklinaci životných maskulin tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. měly být doplněny o případy netypické,

³⁷ Alternaci ve Vsg. v podvzoru *kmotr* odpovídá také alternace ve slově *bratr*, podobné alternace nastávají i v maskulinech *člověk* a *bůh*, ovšem vzhledem k rozdílným gramatickým morfům v ostatních pádech a k dalším alternacím v těchto slovech je nelze k tomuto podvzoru přiřadit.

kteře nelze bezvřhradně přiiřadit k řadnému z podvzorů. Jedná se o maskulina s alternacemi, kteře nejsou přiiřiř frekventované. K takovřm patřii napřiiřklad slovo *pán*, kde ve Vsg. nastává alternace *a:/a* ([pa:n] – [pane]), dále substantiva s alternací *O/e* v Nsg. ([psa] – [pes], [lva] – [lef]) a maskulina s alternací *o/u:* v Nsg. ([vola] – [vu:l], [boha] – [bu:x]). Nezařaditelná k podvzoru jsou také slova *anděl*, *konřel* a *manřel*, kteřá se vyznačuji koncovkou *-i* ve Vsg., avřak ostatnii gramatickě morfy tēchto slov se neshoduji. Ve slově *manřel* navíc existuji v množném čísle dvojii tvary slouřící k významovému odliření. Charakteristickě jsou také plurálnii tvary maskulin *host* a *bratr*. Zcela odliřné je také slovo *člověk*, u něhož dochází ve Vsg. k alternaci *k/č*, a v plurálu má supletivnii základ, kteřý se vyjma tvarů Npl. a Vpl. deklinuje podle femininniiho vzoru *kořt*.

Deklinace maskulin podle vzoru *rys* a jeho podvzorů je zaznačena v následující tabulce.

	SG	PL
N	rys-∅; pejsek-∅;	rys-i, rys-ové; věrozvěřt-i, věrozvěřt-ové; student-i; mistř-i; ekonom-ové; občan-é; diplomat-é, diplomat-i;
G	rys-a;	rys-ů;
D	rys-ovii, rys-u;	rys-ům;
A	rys-a;	rys-y;
V	rys-e; žák-u; pedagog-u; kritik-u; mistř-e;	rys-i, rys-ové; věrozvěřt-i, věrozvěřt-ové; student-i; mistř-i; ekonom-ové; občan-é; diplomat-é, diplomat-i;
L	rys-ovii, rys-u;	rys-ech; kritic-ích; žác-ích; pedagog-ích;
I	rys-em;	rys-y.

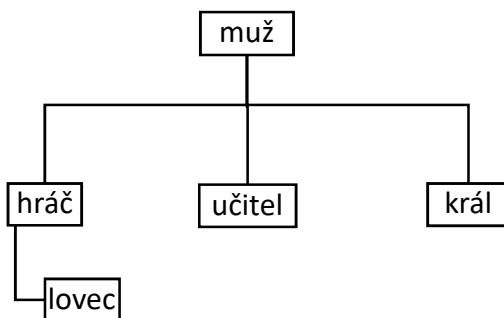
Tabulka 14 – Deklinace řivotných maskulin tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

Pro řivotná maskulina měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg. je v lingvistické literatuře zaveden základnii vzor *muř*, kteřý vyhovuje našim požadavkům, proto není třeřba jej měnit. V paradigmatu substantiva *muř* nedochází

k žádným morfonologickým alternacím a zároveň má v Npl. a Vpl. dubletní koncovky *-í* a *-ové*, které jsou u slov tohoto deklinačního typu nejčastější.

K tomuto vzoru je opět nutné připojit takové podvzory, které zachycují různost gramatických morfů této skupiny slov ve tvarech Npl. a Vpl. Proto zavádíme podvzor učitel, který zastupuje životná maskulina s příponou *-tel*, která mají v Npl. a Vpl. koncovku *-é*. Dále podvzor král, který reprezentuje některá maskulina jednoslabičná a ta, která jsou zakončena konsonantem *-j*. Slova tohoto podvzoru mají v Npl. a Vpl. koncovku *-ové*. Třetím podvzorem je slovo hráč, které zastupuje životná maskulina zakončená konsonanty *-ř* a *-č*, jež mají v Npl. a Vpl. koncovku *-í*. V rámci podvzoru hráč je možné vydělit ještě další podvzor lovec. Ten zastupuje maskulina životná zakončená *-ec*, která se kromě Vsg. shodují s gramatickými morfy vzoru hráč, ale odlišují se alternací *o/e* v Nsg. a koncovkou *-e* ve Vsg., kterou doprovází alternace *c/č*.

Deklinační soustava životných maskulin měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg. je tedy jednodušší než systém tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. K základnímu vzoru muž se připojují pouze čtyři podvzory a i jejich hierarchie je jednoduchá:

Graf 2 – Deklinace životných maskulin měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

Ovšem také v této kategorii životných maskulin existuje několik výjimek, netypických případů slov, která se obměnami slovního tvaru vymykají systému. Jsou to například slova *stařec* a *kůň*, u nichž dochází k alternacím v Nsg. (konkrétně *r/ř* a *o/u*), nebo slovo *přítel*, které má v singulárových tvarech v tvarotvorném základu vokál */i:/* a v plurálových tvarech vokál */a:/*.

Deklinaci maskulin podle vzoru muž a jeho podvzorů znázorňuje následující tabulka.

	SG	PL
N	muž-Ø; lovec;	muž-i, muž-ové; učitel-é; král-ové; hráč-i;
G	muž-e;	muž-ů
D	muž-ovi, muž-i;	muž-ům
A	muž-e;	muž-e;
V	muž-i; lovč-e;	muž-i, muž-ové; učitel-é; král-ové; hráč-i;
L	muž-ovi, muž-i;	muž-ích;
I	muž-em;	muž-i.

Tabulka 15 – Deklinace maskulin životných měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

Pro životná maskulina, která mají v Nsg. koncovku *-a*, je v literatuře opakovaně voleno jako vzor slovo *předseda*. Jelikož splňuje naše požadavky na neexistenci alternací v celém paradigmatu a nejfrekventovanější gramatické morfy daného typu, jako základní vzor tohoto typu maskulin jej ponecháváme.

Vzhledem k možným variantním koncovkám ve tvarech Npl. a Vpl. je nutné zavést podvzory *policista*³⁸ a *asketa*. Podvzor *policista* reprezentuje životná maskulina zakončená *-it(a)*, *-ist(a)*, *-ast(a)*, která mají v Npl. a Vpl. dubletní koncovky *-é* a *-i*, již doprovází palatalizační alternace. Podvzor *asketa* zahrnuje životná maskulina se zakončením *-et(a)* a *-ot(a)*, která mají v Npl. a Vpl. dubletní koncovky *-ové* a *-i*, kterou opět doprovází palatalizační alternace.

Dalším podvzorem je slovo *kolega*. Jelikož i v tomto typu maskulin existují taková, která mají tvarotvorný základ zakončen velárou, je nutné stanovit i pro tuto skupinu slov podvzor, který zachycuje jejich odlišnost v Lpl. Tato slova mají ve tvaru Lpl. koncovku *-ích*, kterou doprovází alternace koncového konsonantu (*g/z*, *h/z*, *x/š*, *k/c*).

³⁸ V literatuře je namísto slova *policista* používáno jako podvzor slovo *husita*. Ovšem jak dokládají data ČNK, slovo *policista* je z této kategorie maskulin nejfrekventovanější, a tedy uživatelům blízké.

Posledním podvzorem základního vzoru předseda je slovo bača, které reprezentuje maskulina tohoto typu, která mají tvarotvorný základ zakončen konsonanty /j/, /ž/, /č/, /š/, /ř/, /c/. Tato slova se liší v Gsg. a Apl. koncovkou *-i* (rozdíl se tedy projevív pouze v pravopise) a v Lpl. koncovkou *-ích*.

Deklinační soustava životných maskulin, která mají v Nsg. koncovku *-a*, je tedy poměrně jednoduchá a všechny čtyři zvolené podvzory jsou hierarchicky na téže úrovni, třebaže se od základního vzoru předseda odlišují různě.

Deklinaci maskulin podle vzoru předseda a jeho podvzorů znázorňuje následující tabulka.

	SG	PL
N	předsed-a;	předsed-ové; policist-é, policist-i; asketové, asket-i;
G	předsed-y; bač-i;	předsed-ů;
D	předsed-ovi;	předsed-ům;
A	předsed-u;	předsed-y; bač-i;
V	předsed-o;	předsed-ové; policist-é, policist-i; asketové, asket-i;
L	předsed-ovi;	předsed-ech; kolezích; bačích;
I	předsed-ou;	předsed-y; bač-i.

Tabulka 16 – Deklinace maskulin životných s koncovkou *-a* v Nsg., česká

Posledním vzorem životných maskulin je soudce, který reprezentuje maskulina životná s koncovkou *-e* v Nsg. V Npl. a Vpl. tohoto vzoru fungují dubletní koncovky *-i* a *-ové*. Existuje však několik maskulin tohoto typu, která mají v těchto tvarech pouze koncovku *-i* (např. *zájemce, nájemce, příjemce, vývozce*).³⁹

Deklinaci maskulin podle vzoru soudce znázorňuje následující tabulka.

	SG	PL
N	soudc-e;	soudc-i, soudc-ové;

³⁹ Neexistenci dubletní koncovky *-ové* u těchto slov dokládá jak *Internetová jazyková příručka*, tak data ČNK. V korpusu syn v6 nenajdeme jediný výskyt těchto slov s touto koncovkou v Npl. či Vpl.

G	soudc-e;	soudc-ů;
D	soudc-ovi, soudc-i;	soudc-ům;
A	soudc-e;	soudc-e;
V	soudc-e;	soudc-i, soudc-ové;
L	soudc-ovi, soudc-i;	soudc-ích;
I	soudc-em;	soudc-i.

Tabulka 17 – Deklinace maskulin životných s koncovkou -e v Nsg., česká

2.2 Substantivní deklinace neživotných maskulin

Maskulina neživotná tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. jsou tradičně reprezentována základním vzorem hrad. Tento je však nevýhodný kvůli alternaci koncového konsonantu tvarotvorného základu. Rovněž jeho gramatické morfy nezastupují nejpočetnější skupinu slov tohoto typu.

Za základní vzor tohoto typu stanovujeme slovo tým, jelikož koncovky v jeho paradigmatu (zejm. koncovka *-u* v Gsg. a Lsg.) odpovídají největší skupině slov v tomto typu. V rámci tohoto vzoru můžeme definovat podvzor počet, který se odlišuje pouze proběhnutím alternace *o/e* v Nsg., a také podvzor pluk, který zastupuje neživotná maskulina s tvarotvorným základem zakončeným velárou, jež mají ve Vsg. koncovku *-u* a v Lpl. koncovku *-ích* doprovázenou alternací (*k/c, g/z, h/z, x/š*).

Druhou nejpočetnější skupinou jsou neživotná maskulina reprezentovaná podvzorem zápas, která mají v Gsg. koncovku *-u* a v Lsg. dubletní koncovky *-u* a *-e*. V rámci tohoto podvzoru můžeme vyčlenit další, a to onen tradiční hrad, který zastupuje slova, u nichž nastane po koncovce *-e* v Lsg. palatalizace konsonantu (*d/d', t/ť, n/ň*). K podvzoru zápas můžeme připojit rovněž podvzor dům, který zahrnuje slova se shodnými koncovkami jako zápas, ovšem liší se alternací *o/u*: v Nsg. a Asg.

Další podvzor večer zastupuje skupinu maskulin, která mají v Gsg. koncovku *-a* a v Lsg. koncovku *-u*. V rámci tohoto podvzoru existuje také skupina slov s velárou na konci tvarotvorného základu, která mají ve Vsg. koncovku *-u* a v Lpl. koncovku *-ích* s alternací konsonantu. Obvykle se jedná o deminutiva, proto stanovujeme jako jejich podvzor slovo kostelík. V podvzoru večer se vymezují také maskulina s alternací *o/e* v Nsg. a Asg., která reprezentuje slovo leden. I v této třídě existují slova s velárou na konci tvarotvorného základu. Pomocí podvzoru čtvrtek

vydělíme ta maskulina, která se od slova leden odlišují koncovkou *-u* ve Vsg. a koncovkou *-ích* v Lpl. doprovázenou alternací konsonantu.

Podvzorem ostrov jsou reprezentována ta maskulina, která mají v Gsg. pouze koncovku *-a* a v Lsg. pouze koncovku *-e*. Jelikož tuto koncovku mohou doprovázet alternace, je třeba doplnit zástupce těchto slov, a to slovo život.

Slovo domov zastupuje maskulina neživotná, která mají v Gsg. koncovku *-a* a v Lsg. koncovku *-e* a případně také (obvykle méně často) koncovku *-u*.⁴⁰ Také u slov tohoto podvzoru mohou nastat alternace konsonantu před koncovkou *-e* v Lsg. Tato slova zastupuje podvzor tábor. Slovem jazyk jsou reprezentována opět maskulina s velárou na konci tvarotvorného základu, která mají oproti slovu tábor koncovku *-u* ve Vsg. a koncovku *-ích* v Lpl. doprovázenou alternací konsonantu na konci tvarotvorného základu.

Podvzor betlém zahrnuje ta neživotná maskulina, která mají dubletní koncovky v Gsg. *-a* a *-u* i v Lsg. *-u* a *-e*. Patří sem i taková slova, jejichž tvarotvorný základ je zakončen konsonantem, který podlehně alternaci. Tato jsou reprezentována slovem komín. Dále v této třídě slov existují také maskulina neživotná s velárou na konci tvarotvorného základu. Jejich reprezentantem je slovo rok a liší se opět koncovkou *-u* ve Vsg. a koncovkou *-ích* v Lpl. doprovázenou alternací veláry.

Podvzorem obdélník jsou odlišena slova, která mají v Gsg. dubletní koncovky *-u* a *-a*, ale v Lsg. pouze koncovku *-u*. Všechna slova této třídy mají tvarotvorný základ zakončen konsonantem */k/*, proto mají také v Lpl. koncovku *-ích*, která vyvolává alternaci *k/c*.

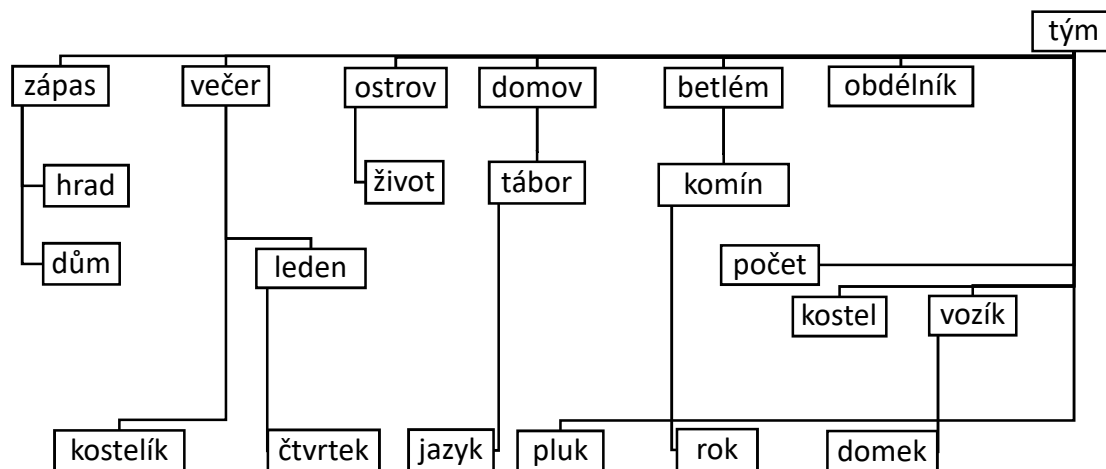
Posledními dvěma podvzory je nutné vyčlenit pouze plurálové tvary neživotných maskulin tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. Jedná se o podvzor kostel, který zahrnuje slova s dubletními koncovkami *-ech* a *-ích* v Lpl., a podvzor vozík pro expresivní slova s dubletními koncovkami *-ích* a *-ách* v Lpl. V rámci podvzoru vozík můžeme vyčlenit také slova zahrnutá do podvzoru domek, u nichž

---

⁴⁰ Frekvence tvarů slova domov v Lsg. v korpusu syn v6 je zřetelně vyšší s koncovkou *-e* (57 474 výskytů tvaru *domově*, 540 výskytů tvaru *domovu*).

nastává alternance *o/e* v Nsg. a Asg. Tyto podvzory však představují modelové příklady pouze v plurálových tvarech, jelikož slova k nim přiřazená odpovídají ve tvarech singulárových vzorům zcela jiným. Například podvzor kostel tvoří singulárové tvary podle slova ostrov, avšak slova *hotel* a *okres*, která mu odpovídají v plurálu, se v singuláru řídí deklinací podvzorů tým a zápas.

Deklinační soustava neživotných maskulin tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. je tvořena celkem jednadvaceti podvzory základního vzoru tým, mezi nimiž je znatelná hierarchie. Od základního vzoru tým se přímo odvíjí šest podvzorů, které představují kombinace různých gramatických morfů v singulárových tvarech (zejm. v Gsg. a Lsg.), a dva podvzory, které nabízejí různé dubletní koncovky ve tvaru Lpl. Na tyto podvzory pak navazují ty, které se od nich již neodlišují koncovkami, ale pouze morfonologickými alternacemi (palatalizacemi koncového konsonantu, dloužením vokálu či vznikovou alternací *o/e*). Posledních šest podvzorů pak reprezentuje neživotná maskulina s velárou na konci tvarotvorného základu.

Graf 3 – Deklinace maskulin neživotných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

Přestože je deklinace neživotných maskulin podle vzoru tým komplikovaná a bohatá na různé gramatické morfy i alternace, existují i výjimky, slova, která nelze zařadit k žádnému podvzoru. Například maskulinum *vítr* se vymyká základnímu vzoru tým alternací *je/i:* (v pravopise *ě*) v Nsg. a Asg. a také možnou alternací *r/ř* ve Vsg. Podvzor pluk, který zahrnuje maskulina s velární finálou, jež se od základního

vzoru tým odlišují pouze koncovkou *-ích* v Lpl., zcela nekopírují slova *prach* (liší se koncovkou *-ách* v Lpl.), *líh* (neodpovídá kvůli alternaci *i/i:* v Nsg. a Asg.), *hrách* (v jeho základu dochází k alternaci *a/a:*) a *sníh* (neodpovídá kvůli alternaci *e/i:* v Nsg. a Asg.). Slovo *chléb* zcela nekopíruje podvzor domov kvůli alternaci *e/e:* v Nsg. a Asg. a maskulinum *dvůr* se odlišuje od podvzoru betlém alternací *o/u:* v týchž pádových tvarech.

Deklinace neživotných maskulin podle vzoru tým a jeho podvzorů, které představují odlišné gramatické morfy, je zaznačena v následující tabulce.

	SG	PL
N	tým-∅;	tým-y;
G	tým-u; večer-a; ostrov-a; domov-a; betlém-a, betlém-u; obdélník-a, obdélník-u;	tým-ů;
D	tým-u;	tým-ům;
A	tým-∅;	tým-y;
V	tým-e; obdélník-u;	tým-y;
L	tým-u; zápas-u, zápas-e; ostrov-ě; domov-u, domov-ě; betlém-u, betlém-ě;	tým-ech; obdélnících; kostel-ech, kostel-ích; vozíc-ích, vozík-ách;
I	tým-em;	tým-y.

Tabulka 18 – Deklinace maskulin neživotných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

Tradičním vzorem neživotných maskulin měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg. je stroj, jehož paradigma je jednoduché a bez variantních koncovek.

V rámci vzoru stroj se vyděluje skupina slov, která se více či méně tvarově blíží tvrdému vzoru tým. Maskulina *jetel*, *jitrocel*, *mandel*, *pytel* mají v Lpl. dubletní koncovky podle obou základních vzorů, tedy *-ích* i *-ech*. Maskulinum *cíl* má v tomto tvaru pouze koncovku *-ech*. U slov *chmel* a *kotel* prostupuje variantnost tvrdých a měkkých koncovek celým paradigmatem a ve slově *kužel* dokonce fungují v Dsg. a Vsg. pouze koncovky podle vzoru tým.

Drobnou odchylku od vzoru stroj mají také slova *činitel*, *čítatel* a *ukazatel*, k nimž ve tvarech Asg., Npl. a Vpl. pronikly jako dubletní tvary životné. Ve slově *jmenovatel* je dokonce tvar životný uveden jako jediný možný.

Deklinace neživotných maskulin podle vzoru stroj je zaznačena v následující tabulce.

	SG	PL
N	stroj-∅;	stroj-e;
G	stroj-e;	stroj-ů;
D	stroj-i;	stroj-ům;
A	stroj-∅;	stroj-e;
V	stroj-i;	stroj-e;
L	stroj-i;	stroj-ích;
I	stroj-em;	stroj-i.

Tabulka 19 – Deklinace maskulin neživotných měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká

V systému deklinace neživotných maskulin je třeba vydělit také slova, jež jsou svými tvary nepřiraditelná k jedinému vzoru. Jsou to některá maskulina neživotná se zakončením *-en*. Jedná se o deset slov, mezi nimiž však nepanuje naprostá shoda, co se gramatických morfů i morfonologických alternací týče.

U slov *hřeben*, *kmen*, *kořen* a *křemen* existují dubletní gramatické morfy vzorů tým a stroj ve tvarech Gsg., Dsg. a Lsg., v ostatních pádech kopírují tato slova koncovky vzoru tým. V paradigmatech slov *plamen*, *pramen* a *třmen* jsou dubletní koncovky podle obou vzorů také ve tvaru Vsg. Poslední trojici slov *řemen*, *kámen* a *ječmen* spojují tři možné koncovky ve tvaru Lsg., a to *-e*, *-i* a *-u*. V Gsg. se však rozcházejí, slovo *ječmen* má v tomto pádě oproti ostatním dvěma (s koncovkami *-u* a *-e*) dubletní koncovky *-a* a *-e*. Odlišný je také Vsg. slova *ječmen*, kde funguje koncovka *-e*, oproti koncovce *-i* ve slovech *kámen* a *řemen*. Ve slově *kámen* navíc funguje ve tvarech Nsg. a Asg. alternace *a/a:*. U všech těchto desíti maskulin výběr koncovky měkkého vzoru v Dsg., Vsg. a Lsg. způsobí proběhnutí alternace *n/ň*. U posledních tří jmenovaných alternace nastane také před koncovkou *-e* v Lsg.

Poslední neživotná maskulina, jež se svými tvary pohybují mezi dvěma základními vzory této deklinace, jsou slova *den* a *týden*. Slovo *týden* tvoří plurálové tvary výhradně podle vzoru tým, avšak v singuláru se deklinací blíží ke vzoru stroj. Ve tvaru Gsg. má koncovku *-e* podle měkkého vzoru. V Dsg., Vsg. a Lsg. má koncovku *-i* podle vzoru stroj jako dubletní (a tato pak vyvolává alternaci *n/ň*). U slova *den* je paradigma shodné se slovem *týden* pouze v singuláru, v plurálu opět

existují dubletní gramatické morfy v nominativu, genitivu, akuzativu a vokativu. V ostatních plurálních tvarech kopíruje slovo *den* gramatické morfy vzoru tým.

Deklinaci neživotných maskulin, která přecházejí mezi vzory stroj a tým, znázorňuje následující tabulka.

	SG	PL
N	hřeben-∅;	hřeben-y; dn-i, dn-y;
G	hřeben-e, hřeben-u; ječmen-a, ječmen-e; dn-e;	hřeben-ů; dn-í, dn-ů;
D	hřeben-i, hřeben-u; dn-i, dn-u;	hřeben-ům;
A	hřeben-∅;	hřeben-y; dn-i, dn-y;
V	hřeben-i; plamen-i, plamen-e; ječmeni; dn-i, dn-e;	hřeben-y; dn-i, dn-y;
L	hřeben-i, hřeben-u; řemen-i, řemen-u, řemen-ě; dn-i, dn-u;	hřeben-ech;
I	hřeben-em;	hřeben-y.

Tabulka 20 – Deklinace maskulin neživotných kolísajících mezi tvrdým a měkkým typem, česká

2.3 Substantivní deklinace feminin

Pro feminina tvrdého typu s koncovkou *-a* v Nsg. zavádíme základní vzor *doba*, jelikož má ve všech pádových tvarech základní koncovky shodné s většinou slov v této skupině a zároveň v jeho paradigmatu nedochází k žádné alternaci. Tradiční vzor *žena* je pak zástupcem těch feminin, jež se neodlišují od základního vzoru gramatickými morfy, ale v jejich tvarech Dsg. a Lsg. dochází k palatalizaci koncového konsonantu tvarotvorného základu.

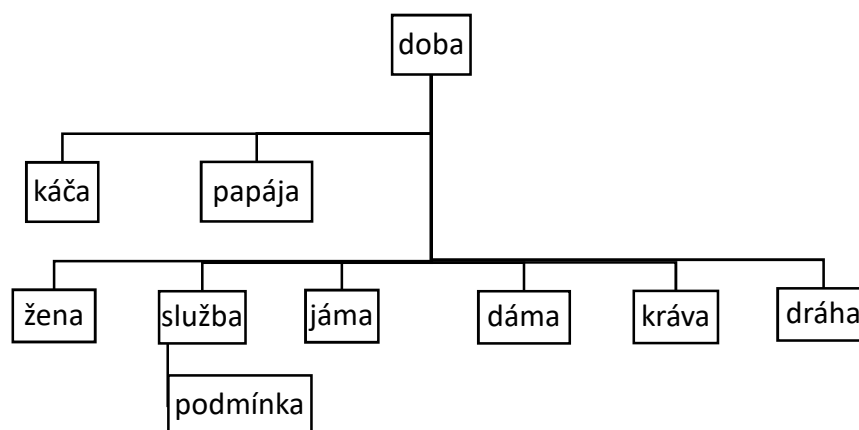
Ke vzoru *doba* se však řadí i některá feminina s měkkou finálou. Pro tato substantiva je třeba vydělit dva podvzory. Vzor *káča* pro feminina s finálou */ž/, /š/, /c/, /č/*, která se odlišují v pravopisu, nikoli fonémem, jelikož v Gsg. a Npl., Apl. a Vpl. mají gramatický morf psán grafémem *i*. Ve tvarech Dsg. a Lsg. pak mají tato slova dubletní tvary podle vzoru *doba* i *růže*. Další vzor *papája* zastupuje ta feminina, která mají finálu */j/* či */ň/*. Tato substantiva mají dubletní tvary podle vzoru *doba* a *růže* v Gsg., Dsg., Lsg. a ve všech plurálních tvarech.

Dalším podvzorem, který je nutné v rámci základního vzoru *doba* vydělit, je slovo *služba*, které zastupuje ta slova, jež se od základního vzoru neodlišují gramatickými morfy, avšak ve tvaru Gpl. nastává u těchto slov systémová alternace

O/e. V rámci tohoto podvzoru pak již žádné další alternace nenastávají. Existuje však početná skupina feminin, jež mají navíc onu palatalizaci finály v Dsg. a Lsg. Pro tato slova můžeme vydělit další podvzor podmínka.

V rámci vzoru *do* je nezbytné vyčlenit další podvzory, které zachycují krácení vokálu ve tvarech některých feminin. Jedná se o alternace *a:/a*, *i:/i*, *i:/je*, *i:/ňe* a *ou/u* a nastávají v paradigmatech těchto feminin v nestejném rozsahu. Podvzorem *dráha* je zastoupena nejpočetnější skupina feminin, u nichž nastává krácení vokálu jako dubletní ve tvarech Lsg., Dpl., Lpl. a Ipl. a v Gpl. mají pouze krátký vokál. Také k tomuto podvzoru patří substantiva, u nichž nastává palatalizace finály v Dsg. a Lsg. (např. *brána*, *rána*, *blána*). Druhou nejpočetnější skupinu feminin, u nichž nastává pravidelné krácení vokálu pouze v Gpl., reprezentuje podvzor *jáma*. Opět zde můžeme vydělit některá slova, která mají paradigma bohatší o konsonantické alternace v Dsg. a Lsg. (např. *díra*, *víra*, *bída*, *bouda*, *moucha*, *touha*). Méně početné jsou případy reprezentované podvzorem *dáma*, kde nastává krácení pouze jako dubletní v jediném tvaru, a to v Gpl. Málo zastoupený je také typ *kráva*, kde dochází ke krácení vokálu v Gpl. a jako dubletní je možný tvar s krátkým vokálem v Dpl., Lpl. a Ipl.

Deklinace feminin podle základního vzoru *do* není příliš komplikovaná. Pouze dva z pomocných podvzorů reprezentují rozdílné gramatické morfy. Ostatních sedm podvzorů znázorňuje morfonologické alternace, které nastávají především v Gpl. U podvzorů, které zachycují krácení vokálu v tvarotvorném základu feminin, bychom mohli vyčlenit hierarchicky nižší podvzory pro ta feminina, která mají navíc alternace konsonantu v Dsg. a Lsg. Takovéto podvzory by však reprezentovaly jen několik málo slov, nebo dokonce jediné (slovo *louka* v rámci podvzoru *dáma*).

Graf 4 – Deklinace feminin s koncovkou -a v Nsg., česká

Také u tohoto vzoru existuje několik tvarově výjimečných feminin, která svými paradigmaty zcela nezapadají do některého z podvzorů. Například slovo *dcera* se vymyká tvarem *dceři* v Dsg. a Lsg., femininum *husa* má v Gpl. vedle standardního tvaru *hus* také dubletní *husí*, substantiva *berla* (*berle*) a *studna* (*studně*) mají všechny pádové tvary tvořeny jak podle vzoru *služba* (s alternací *0/e* v Gpl.), tak i podle vzoru *růže*. Slovo *sója* sice tvoří singulárové tvary podle vzoru *papája*, ovšem v plurálu má tvary pouze podle vzoru *růže*. Ve významu části těla mají slova *ruka* a *noha* duálové tvary v genitivu, lokálu a instrumentálu.

Deklinaci feminin tvrdého typu s koncovkou -a v Nsg. znázorňuje následující tabulka.

	SG	PL
N	dob-a;	dob-y; papáj-i, papáj-e;
G	dob-y; káč-i; papáj-i, papáj-e;	dob; papáj-í, papáj; služeb; podmínek; drah; jam; dám, dam; krav;
D	dob-ě; žen-ě; káč-e, káč-i; papáj-i, papáj-e;	dob-ám; papáj-ím, papáj-ám; dráh-ám, drah-ám; kráv-ám, krav-ám;
A	dob-u;	dob-y; káč-i; papáj-i, papáj-e;
V	dob-o;	dob-y; káč-i; papáj-i, papáj-e;
L	dob-ě; žen-ě; káč-e, káč-i; papáj-i, papáj-e;	dob-ách; papáj-ích, papáj-ách; dráh-ách, drah-ách; kráv-ách, krav-ách;
I	dob-ou; dráh-ou, drah-ou	dob-ami; papáj-emi, papáj-ami; dráh-ami, drah-ami; kráv-ami, krav-ami.

Tabulka 21 – Deklinace feminin s koncovkou -a v Nsg., česká

Pro feminina měkkého typu s koncovkou -e v Nsg. je tradičně stanovován vzor *růže*, který je vhodným modelovým příkladem. V odborné literatuře je tento

vzor doplněn podvzorem ulice, avšak deklinace této skupiny feminin je složitější a vyžaduje připojení dalších podvzorů.

Podvzor ulice, který zastupuje feminina zakončená v Nsg. *-ice*, se od základního vzoru růže liší nulovou koncovkou v Gpl. Další podvzor, který se odlišuje právě v Gpl., je *žákyně*. Tímto podvzorem jsou reprezentována feminina zakončená *-yně* a také přejatá slova se zakončením *-ice* (např. *ambice*, *expedice*), která mají v Gpl. koncovky dubletní, a to nulovou a *-í*. Poslední podvzor, který se od toho základního liší gramatickými morfy, je *záře*. Pod tímto podvzorem jsou zahrnuta ta feminina vzoru růže, která mohou mít v Nsg. a Asg. nulovou koncovku a ve Vsg. pak koncovku *-í*. Tato substantiva tedy přecházejí ke vzoru *daň*, avšak původní paradigma vzoru růže u nich prozatím nezaniklo.

U několika málo feminin vzoru růže probíhají morfonologické alternace, konkrétně krácení vokálu. Avšak tyto alternace nastávají u jednotlivých slov v různé míře, proto není možné zahrnout tato slova pod jediný podvzor. Jedná se o femininum *práce*, u něhož funguje alternace *a:/a* v Isg., Gpl., Dpl., Lpl. a Ipl. V paradigmatu feminin *chvíle* a *míle* pak nastává krácení *i:/i* pouze v Gpl. Stejná alternace nastane také v Gpl. slov *plíce* a *lžice*, avšak u těchto slov je tvar s krátkým vokálem možný jako dubletní varianta také ve tvarech Isg. a Dpl., Lpl. a Ipl. Zcela odlišné je slovo *svíce*, u něhož jsou v Gpl. v *Internetové jazykové příručce* uvedeny tvary *svící*, *svic* i *svěc*. Dlouhý vokál zde tedy alternuje dvojnásobným způsobem, a to v *i:/i* a *i:/je*.

Tvarovou výjimkou tohoto vzoru je pomnožné femininum *dveře*, které má v Ipl. tvar tvořen podle vzoru *kost* (*dveřmi*).

Deklinaci feminin vzoru růže s koncovkou *-e* v Nsg. představuje následující tabulka.

	SG	PL
N	růž-e; zář-∅, zář-e;	růž-e;
G	růž-e;	růž-í; ulic-∅; žákyní, žákyň-∅;
D	růž-i;	růž-ím;
A	růž-i; zář-∅, zář-i;	růž-e;
V	růž-e; zář-i, zář-e;	růž-e;

L	růž-i;	růž-ích;
I	růž-í;	růž-emi.

Tabulka 22 – Deklinace feminin s koncovkou -e v Nsg., česká

Pro feminina, která mají tvarotvorný základ zakončen obojetným či měkkým konsonantem a v Nsg. mají nulovou koncovku a v Gsg. koncovku -e, je v odborné literatuře stanoven vzor píseň. Jelikož se chceme vyhnout morfonologickým alternacím v základních deklinačních vzorech, nahrazujeme píseň vzorem daň.

S paradigmatickým vzorem daň se tvarově shodují feminina zakončená -aň/-áň a ej. Píseň pak jako podvzor reprezentuje feminina zakončená na -eň a -ev, u nichž dochází v Nsg. a Asg. k alternaci *o/e*.

Existuje několik málo feminin se zakončením -eň, u nichž nedochází v Nsg. a Asg. k alternaci *o/e*. Jedná se o substantiva *zeleň, červeň, holeň* a *jeseň*. Výjimečné je také femininum *hůl*, u něhož dochází v Nsg. a Asg. ke dloužení *o/u*:

Gramatické morfy substantiv vzoru daň se od koncovek feminin vzoru růže liší pouze ve tvarech Nsg., Asg. a Vsg. Deklinaci feminin vzoru daň ukazuje následující tabulka.

	SG	PL
N	daň-∅; píseň-∅;	dan-ě;
G	dan-ě;	dan-í;
D	dan-i;	dan-ím;
A	daň-∅; píseň-∅;	dan-ě;
V	dan-i;	dan-ě;
L	dan-i;	dan-ích;
I	dan-í;	dan-ěmi.

Tabulka 23 – Deklinace feminin s nulovou koncovkou v Nsg. a koncovkou -e v Gsg., česká

Femininům s nulovou koncovkou v Nsg. a koncovkou -i v Gsg. se v odborné literatuře stanovuje jako deklinační vzor slovo kost. Podle tohoto vzoru se deklinují zejména feminina se sufixy -ost a -est, případně také s finální skupinou -st. V naprosté většině slov této skupiny tedy nastane táž depalatalizace koncového konsonantu jako ve vzorovém slovu kost. Avšak abychom se neodklonili od původního záměru vytvořit systém základních vzorů, v jejichž paradigmatické podobě nedochází k žádné alternaci, zvolíme jako reprezentanta těchto feminin slovo řeč.

Podvzorem pro ta feminina, která mají shodné gramatické morfy jako základní vzor řeč, ovšem mají navíc v pěti tvarech paradigmatu alternaci *ř/t*, může být původní vzor kost.

Deklinaci feminin podle vzoru řeč a podvzoru kost znázorňuje následující tabulka.

	SG	PL
N	řeč-∅; kost-∅;	řeč-i; kost-i;
G	řeč-i; kost-i;	řeč-í; kost-í;
D	řeč-i; kost-i;	řeč-em; kost-em;
A	řeč-∅; kost-∅;	řeč-i; kost-i;
V	řeč-i; kost-i;	řeč-i; kost-i;
L	řeč-i; kost-i;	řeč-ech; kost-ech;
I	řeč-í; kost-í;	řeč-mi; kost-mi.

Tabulka 24 – Deklinace feminin s nulovou koncovkou v Nsg. a koncovkou *-í* v Gsg., česká

Existuje početná skupina feminin, která tvarově přecházejí od vzoru řeč ke vzoru daň. Přejechod těchto substantiv je značně nesouměrný, proto je žádoucí tato feminina setřídít pomocí několika vzorů.

Vzor past zahrnuje feminina (*plst, mast, pěst, kořist, nenávist, vpust, propust, pelest, návěst* aj.), která se deklinují podle podvzoru kost, ovšem ve tvarech Dpl. a Lpl. jsou možné také koncovky vzoru daň, tedy *-em* a *-ím*, *-ech* a *-ích*. Gramatickými morfy by se k vzoru past mohlo řadit také slovo *lest*, ovšem to má navíc alternaci *l/e* v Nsg. a Asg., dále pak slovo *oběť* (u něhož nenastává alternace *ř/t* v Nsg. a Asg.), taktéž slovo *paměť* (kromě nepřítomné alternace *ř/t* v Nsg. a Asg. má navíc dubletní tvary *paměťmi* a *paměťmi* v Ipl.) a slovo *zed'* (*l/e* alternuje v Nsg. a Asg., kde ovšem oproti základnímu vzoru past nenastává depalatalizace koncového konsonantu).

Vzor myš reprezentuje feminina (*plst', hruď, měď, hněď, šed', pleť, spleť, sněť, změť, rukověť, rukojeť, prst', směs, příměs, otep, step, smrt* aj.), která mají většinu paradigmatu shodnou se vzorem řeč (popř. podvzorem kost), ovšem v Dpl. a Lpl. mají koncovky *-ím* a *-ích* podle vzoru daň. Gramatickými morfy se ke vzoru myš řadí také slovo *veš*, ovšem odlišuje se alternací *l/e*, která nastává v Nsg., Asg. a Ipl. Shodné koncovky se vzorem myš mají také slova *závěť, odpověď, výpověď, zpověď,*

předpověď, odlišují se však dubletními tvary v lpl., kde je možné užít tvar s měkkou i tvrdou finálou.

Vzor *moc* zahrnuje pouze několik od něho odvozených slov (*pomoc, nemoc, výpomoc*), která mají v Dpl. a Lpl. možné tvary podle vzoru *daň* i *řeč*, ovšem v lpl. mají pouze koncovky vzoru *daň*.

Vzor *mysl* reprezentuje ta feminina (*noc, půlnoc, choť, žluť, mosaz, běl*), která tvoří tvary Dpl., Lpl. a lpl. výhradně podle vzoru *daň*. K tomuto vzoru by bylo možné přiřadit také některá další feminina, která se však vymykají alternacemi v Nsg. a Asg., a to *O/e* (např.: *lež, rez, ves, náves*) a *o/u*: (*sůl*). Také slovo *dál/dále* by bylo možné k tomuto vzoru přiřadit, avšak tvary Nsg. má dvojí, a to s koncovkou nulovou a *-e*.

Dalším vzorem čtvrt jsou zastoupena ta feminina, která stejně jako u vzoru *mysl* mají tvary Dpl., Lpl. a lpl. podle vzoru *daň*, navíc mají také dubletní tvary podle vzorů *daň* a *řeč* v Gsg., Npl., Apl. a Vpl. Deklinaci tohoto vzoru odpovídá větší množství feminin, v jejichž paradigmatu se další obměny slovního tvaru nevyskytují (např.: *zášť, žluč, moč, chuť, pachuť, příchůť, modř, čeled, kaprad, zád, žerd, drť, hať, huť, pečeť, perleť, peruť, pouť, stať, trať, závrať, ocel*). Shodné koncovky se vzorem čtvrt mají také slova *lod, vzducholod* a *sůl*, ovšem v lpl. mají navíc dubletní koncovky *-mi* a *-emi*.

Deklinaci feminin, která tvarově přecházejí od vzoru *řeč* ke vzoru *daň*, představují vzory v následující tabulce.

	SG	PL
N	past-∅;	past-i; čtvrt-i, čtvrt-ě;
G	past-i; čtvrt-i, čtvrt-ě;	past-í;
D	past-i;	past-em, past-ím; myším; moc-em, moc-ím; mysl-ím; čtvrt-ím;
A	past-∅;	past-i; čtvrt-i, čtvrt-ě;
V	past-i;	past-i; čtvrt-i, čtvrt-ě;
L	past-i;	past-ech, past-ích; myších; moc-ech, moc-ích; mysl-ích; čtvrt-ích;
I	past-í;	past-mi; moc-emi, mysl-emi; čtvrt-ěmi.

Tabulka 25 – Deklinace feminin kolísajících mezi typy s nulovou koncovkou v Nsg., česká

2.4 Substantivní deklinace neuter

Nejpočetněji zastoupeným deklinačním typem neuter je typ s tvrdou či obojetnou finálou a koncovkou *-o* v Nsg. Tento deklinační typ bývá v lingvistické literatuře zastupován vzorem město. Jelikož však dochází v jeho paradigmatu k palatalizaci *t/ť*, nahradíme jej vzorem slovo.

V paradigmatu základního vzoru slovo fungují v Lsg. dubletní koncovky *-u* a *-e(ě)* a v Lpl. základní koncovka *-ech*. Podvzorem, který se odlišuje pouze proběhnutím alternace před možnou koncovkou *-e* v Lsg., je město. Zahrnuje všechna neutra týchž gramatických morfů a alternací palatalizačních (např. *kino, konto, koryto, auto, jaro, stádo, hnízdo* aj.). Na podvzor město dále navazuje podvzor stříbro, u něhož se navíc vyskytuje alternace *o/e* v Gpl. (k němu patří např. *plátno, pouzdro, patro, okno, bahno, břevno*).

Existuje skupina neuter, jež mají v Lsg. pouze koncovku *-u*. Zástupným vzorem těchto substantiv může být slovo pletivo, jelikož v jeho paradigmatu již nejsou další odlišnosti od základních gramatických morfů neuter tohoto deklinačního typu ani žádné alternace. K tomuto podvzoru je pak nutné přiřadit takový, který zahrnuje neutra, jež se od podvzoru pletivo liší pouze proběhnutím alternace *o/e* v Gpl. Pro tuto skupinu slov zavádíme podvzor družstvo. Koncovku *-u* v Lsg. mají také neutra, jež mají tvarotvorný základ zakončen velárou. Tato slova se pak navíc odlišují v Lpl. a také v Gpl., proto je nutné pro tato neutra stanovit další tři podvzory. Prvním z nich je podvzor riziko, jenž má v Lpl. možné koncovky *-ách* a *-ích*, kterou navíc doprovází alternace koncového konsonantu tvarotvorného základu. Další podvzor ložisko má rovněž tyto dubletní koncovky v Lpl., navíc v jeho Gpl. můžou být použity tvary s alternací *o/e* i bez ní. Tento podvzor reprezentuje neutra se sufixem *-isk(o)*, např. *hledisko, letovisko, ohnisko, středisko, skalisko, východisko* aj. Podvzorem lůžko jsou pak reprezentována ta neutra s koncovkou *-u* v Lsg., která mají v Lpl. pouze koncovku *-ách* a v jejich tvaru Gpl. nastává pravidelná alternace *o/e*. K tomuto podvzoru náleží např. neutra kategorie názvů prostředků (*měřítko, nosítka, řídicí*) a různá deminutiva (*místečko, přáníčko, semínko, pírk*o).

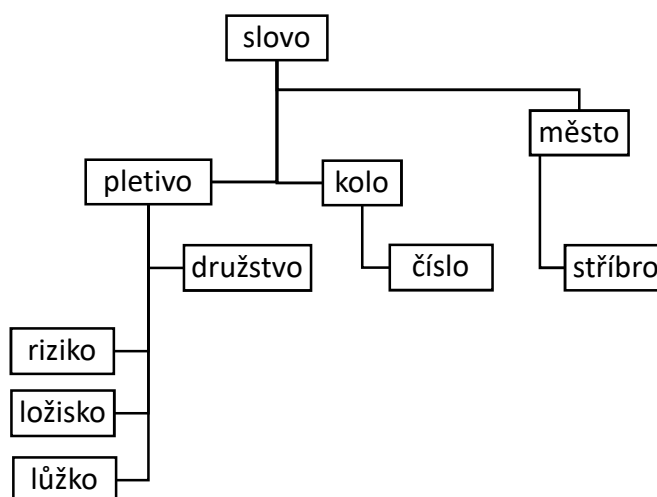
Poslední skupina neuter reprezentovaná vzorem kolo má v Lsg. pouze koncovku *-e*, ostatními gramatickými morfy se neodlišují od většiny neuter tohoto deklinačního typu. Patří sem především neutra, jež mají zakončení *-lo*. Na vzor kolo pak dále navazuje podvzor číslo, jenž reprezentuje ta neutra, v jejichž tvaru Gpl. nastává navíc pravidelná alternace *O/e* (např. *sklo, máslo, křeslo, světlo*).

Další vydělitelná skupina neuter je obvykle v literatuře reprezentována vzorem břímě. Jedná se o substantiva středního rodu, jejichž základ byl rozšířen o kmenotvornou příponu *-en-* a v singuláru tvoří tvary podle podvzoru město i vzoru moře, který zastupuje měkký deklinační typ. Tvary plurálové pak mají tato neutra pouze podle podvzoru stříbro. Dubletní tvary v singuláru však prostupují paradigmata jednotlivých neuter této skupiny nerovnoměrně. Dublety ve všech singulárových tvarech mají slova *břemeno, plemeno, semeno, temeno a rameno*. Dublety v Gsg., Dsg. a Lsg. mají pouze slova *písmo* a *vemeno*. Slovo *koleno* má dvojí koncovky v Gsg. a Lsg. a slovo *vřeteno* pak pouze v Lsg. U neuter *rameno* a *koleno* navíc musíme odlišovat možné duálové koncovky Gpl. a Lpl. Stanovení podvzorů pro tato neutra je tedy bezúčelné, neboť velký počet podvzorů by zastupoval jen velmi málo slov, případně pouze samy sebe. Jediný shodný znak všech těchto neuter jsou dubletní gramatické morfy v Lsg.

Některá neutra tvrdého deklinačního typu se tvarově vymykají a obměnami slovního tvaru nezapadají k žádnému z podvzorů. Například slova *jádro* a *játra* nelze přiřadit k podvzoru stříbro, jelikož v jejich Gpl. nastává krácení vokálu v alternaci *a:/a* (navíc slovo *játra* tvoří pouze tvary plurálové). Totéž krácení vokálu probíhá také v Gpl. slov *jméno* (v alternaci *e:/e*) a *záda*, která by bylo jinak možné přiřadit k podvzoru město. Substantivum *dílo* kopíruje gramatickými morfy podvzor kolo, nicméně i v jeho Gpl. nastává alternace *i:/e*. Ve slově *léto* pak dochází ke krácení vokálu nejen v Gpl., ale dubletně také v Dpl., Lpl. a Ipl. Neobvyklé gramatické morfy mají substantiva *břicho* a *roucho*, protože ačkoli mají velární finálu, v Lsg. mohou mít vedle koncovky *-u* také *-e*, která vyvolává alternaci *x/š*. V Lpl. však mají původně femininní koncovku *-ách*, proto není možné je přiřadit k jedinému podvzoru. Neutra *lýtko* a *dvířka* by bylo možné přiřadit k podvzoru lůžko, avšak odlišují se dubletními gramatickými morfy v Dpl. a Ipl., kde mohou mít koncovky *-ům* a *-y* jako ostatní

neutra tvrdého deklinačního typu, nebo koncovky *-ám* a *-ami* jako feminina tvrdého typu. K výjimkám v této skupině neuter patří také substantiva *oko* a *ucho*, která tvoří dvojí plurálové tvary, jimiž je rozlišováno, zda pojmenovávají orgán, či věc, která jej připomíná.

U neuter s koncovkou *-o* v Nsg. funguje poměrně jednoduchý deklinační systém a zásadní odlišnosti mezi tvary jednotlivých slov této skupiny přináší především Lsg. Další podvzory pak zachycují především pravidelné alternace a gramatické morfy neuter s velární finálou. Mezi podvzory základního vzoru slovo je zřejmá hierarchie.

Graf 5 – Deklinace neuter tvrdého typu s koncovkou *-o* v Nsg., česká

Deklinace neuter s koncovkou *-o* v Nsg. je naznačena v následující tabulce.

	SG	PL
N	slov-o;	slov-a;
G	slov-a;	slov-Ø; měst-Ø; stříber-Ø; rizik-Ø; ložisek-Ø, ložisk-Ø; lůžek-Ø; kol-Ø; čísel-Ø; družstev-Ø;
D	slov-u;	slov-ům;
A	slov-o;	slov-a;
V	slov-o;	slov-a;
L	slov-u, slov-ě; měst-u, měst-ě; stříbr-u, stříbř-e; pletiv-u; družstv-u; rizik-u; ložisk-u; lůžk-u; kol-e;	slov-ech; rizik-ách, rizic-ích; ložisk-ách, ložisc-ích; lůžk-ách;

	čísl-e;	
I	slov-em;	slov-y.

Tabulka 26 – Deklinace neuter tvrdého typu s koncovkou -o v Nsg., česká

Měkký deklinační typ neuter bývá v literatuře zastupován vzorem moře. Zahrnuje neutra, jež mají jako finálu měkký či obojetný konsonant.

V rámci vzoru moře se vydělují neutra se slootovorným sufixem *-išt(ě)*, která se od základního vzoru moře odlišují nulovou koncovkou v Gpl. Tato neutra jsou reprezentována podvzorem sídliště. Obě tyto koncovky, tedy nulovou a *-í* v Gpl., má slovo *hřiště*, které tedy nelze jednoznačně přiřadit k jednomu ze vzorů.

Také v rámci tohoto typu existuje několik neuter, jež se obměnami slovního tvaru vymykají deklinaci vzoru moře i podvzoru sídliště. Substantiva *poledne*, *dopoledne*, *odpoledne* a *půldne* mají ve většině tvarů gramatické morfy podle vzoru moře, které pak v Dsg., Lsg., Gpl. a Dpl. doprovází palatalizace koncového konsonantu. V Lpl. a Ipl. pak mají tato neutra koncovky podle vzoru město. Neobvyklou alternaci uvnitř tohoto vzoru má zřejmě pouze slovo *vejce*, v jehož tvaru v Gpl. nastávají alternace *e/a* a *0/e* (*vejce/vajec*).

Měkký deklinační typ zahrnuje mnohem menší počet neuter než typ tvrdý a je také méně diferencován. Deklinace neuter podle vzoru moře a podvzoru sídliště je naznačena v následující tabulce.

	SG	PL
N	moř-e;	moř-e;
G	moř-e;	moř-í; sídlišť-Ø;
D	moř-i;	moř-ím;
A	moř-e;	moř-e;
V	moř-e;	moř-e;
L	moř-i;	moř-ích;
I	moř-em;	moř-i.

Tabulka 27 – Deklinace neuter měkkého typu s koncovkou -e v Nsg., česká

V rámci neuter se vyděluje deklinační typ s koncovkou *-e* v Nsg., který obvykle reprezentuje vzor kuře. Substantiva tohoto typu mají v singulárních tvarech gramatické morfy podle vzoru moře a v tvarech plurálních podle vzoru slovo (proto bývá tento typ označován jako smíšený). K základu těchto neuter se

však navíc připojuje (vyjma Nsg., Asg. a Vsg.) kmenotvorná přípona, a to *-et-* v singuláru a *-at-* v plurálu.

Podle vzoru kuře se deklinují také slova *hrabě*, *markrabě* a *kníže*, která se odlišují tvarem Asg., jenž se (jak je to obvyklé u životných maskulin) shoduje s tvarem Gsg. Specifická je také deklinace slova *dóže*, jež tvoří dvojí tvary podle vzorů soudce a kuře. Výjimkou je také substantivum *dítě*, jelikož tvary singulárové tvoří pravidelně podle vzoru kuře, avšak tvary plurálové podle podvzoru kost.

	SG	PL
N	kuř-e;	kuř-at-a;
G	kuř-et-e;	kuř-at-Ø;
D	kuř-et-i;	kuř-at-ům;
A	kuř-e;	kuř-at-a;
V	kuř-e;	kuř-at-a;
L	kuř-et-i;	kuř-at-ech;
I	kuř-et-em;	kuř-at-y.

Tabulka 28 – Deklinace neuter smíšeného typu s koncovkou *-e* v Nsg., česká

Poslední deklinační typ neuter je vydělován na základě tvarotvorného formantu *-í⁴¹* v Nsg. a většině dalších pádových tvarů. Vzorem neuter tohoto typu je slovo *stavení*.

Výjimkou z tohoto vzoru je slovo *století*, v jehož tvarotvorném základu nastává alternance *o/a* ve všech plurálových tvarech. Vedle nich však fungují jako dubletní i tvary bez této alternace.

	SG	PL
N	staven-í;	staven-í;
G	staven-í;	staven-í;
D	staven-í;	staven-ím;
A	staven-í;	staven-í;
V	staven-í;	staven-í;
L	staven-í;	staven-ích;
I	staven-ím;	staven-ími.

Tabulka 29 – Deklinace neuter s koncovkou *-í* v Nsg., česká

⁴¹ Odborná literatura se neshoduje v klasifikaci tohoto formantu. Jelikož vznikl splynutím původní kmenotvorné přípony s koncovkou, bývá označován jako koncovka, nebo kmenotvorná přípona. Pro potřeby našeho synchronního popisu je dostatečné vyčlenit jej jako koncovku.

3 MORFONOLOGICKÉ ALTERNACE V ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH DEMINUTIVECH

Slovotvorné postupy jsou v češtině i slovenštině stejné. Nejživějším z nich je odvozování. Ve slovotvorných formantech obou jazyků nejsou početné rozdíly, odlišnosti jsou dány především hláskoslovími jazyků. Srovnání alternací slovotvorných v obou jazycích se tedy nabízí. Nejvhodnějším zdrojem slov pro potřeby naší komparace se jeví početná skupina deminutiv, u nichž proces tvoření není uzavřen a jejich produktivita je prakticky neomezená.

V rámci této kapitoly se pokusíme ověřit stanovisko autorek publikace *Slovenčina a čeština: synchronne porovnanie s cvičeniami*, které poznamenávají, že: „Medzi pomerom vokálov a konsonantov a pomerom vokalických a konsonantických alternantov je výrazná súvislosť; viac vokálov a vokalických alternácií je v slovenčine, viac konsonantov a konsonantických alternácií je v češtine [...] pokiaľ však ide o počet rozličných druhov alternantov, slovenčina sa od češtiny mimoriadne neodlišuje.“ (SOKOLOVÁ, Miloslava, MUSILOVÁ, Květoslava, SLANČOVÁ, Daniela, 2005, s. 40) Předpokládejme tedy, že také při tvoření zdobnělin nastává ve slovenštině více vokalických alternací než v češtině, naopak konsonantické alternace jsou častější v češtině.

Předmětem výzkumu jsou tedy substantivní deminutiva. Jedná se o slovní jednotky, jež mají funkci zdrobňovací, jelikož označují objekt menší, než jsou obvykle objekty označené základovým substantivem, či funkci emotivizační, jíž mluvčí zaujímá k objektu emoční vztah, a to kladný, nebo záporný.

Ve slovenštině se deminutiva tvoří velmi podobně jako v češtině. Českým příponám zdobnělin prvního stupně *-ek, -ík, -k(a), -k(o)* ve slovenštině odpovídají přípony *-ok, -ík (-ik), -k(a), -k(o)*. Deminutiva druhého stupně jsou v češtině tvořena pomocí afixů *-eček, -íček, -ečk(a), -ičk(a), -ečk(o), -ičk(o)*, jimž ve slovenštině odpovídají přípony *-ček, -íček, -oček, -očk(a), -ôčk(a), -ičk(a), -očk(o), -ečk(o), -iečk(o)*.

Vzorek deminutiv, u nichž budeme zkoumat alternace probíhající při jejich odvození, zahrnuje ta česká a slovenská deminutiva, která mají derivační sufis

shodný nejen po stránce slovotvorné, ale také hláskoslovné. Jedná se o sufixy *-ík, -íček, -k(a), -ičk(a), -k(o), -ičk(o)*.

Podkladem pro následující výzkum jsou deminutiva vyskytující se v psaných korpusech českém a slovenském. Jako zdroj českých deminutiv nám poslouží texty korpusu SYN2010, který je žánrově vyrovnaný. Zdrojem slovenských deminutiv v našem výzkumu je korpus prim-7.0-public-vyv, který je sice počtem slov větší než SYN2010, avšak jako jediný přístupný slovenský korpus nabízí žánrově vyrovnané texty.

Od hledaných substantiv deminutivních je nutné odlišit deminutiva lexikalizovaná, která sice mají formu deminutivní, avšak jejich funkce je čistě pojmenovávací, nejsou tedy expresivní.

Tato lexikalizovaná deminutiva jsou typologizována a srozumitelně definována ve *Velké akademické gramatice spisovné češtiny* (Štícha, 2018, s. 529n). První typ zahrnuje ta deminutiva, která byla přehodnocena z prostředku modifikujícího na samostatnou dubletní jednotku slovní zásoby. Znamená to, že stejně jako jejich základové protějšky mohou označovat kterýkoli předmět téže třídy objektů v jejich běžné variabilitě, mají tutéž referenční hodnotu a mohou se vyskytovat v témže kontextu. K tomuto typu lexikalizovaných deminutiv patří například *knížka, básnička, vajíčko, lednička*. V druhém typu lexikalizovaných deminutiv jsou zařazena ta, která se od svého základového slova liší specifickou konotací, jež plyne z určité lidské praxe s nimi spojené, konkretizují obecnější význam základového substantiva. Jedná se například o slova *slovíčko* (cizího jazyka), *popílek, střívko*. Lexikalizovaná deminutiva třetího typu označují předmět příbuzného, ale odlišného druhu, než který označuje základové slovo, a zároveň označují třídu objektů menších. K tomuto typu se řadí například *lopatka, ulička, vozík, lžička, miska, sklenka, sklenička*. Lexikalizovaná deminutiva čtvrtého typu jsou výsledkem deminutivizace a metaforizace či metonymizace pojmu. Příkladem takového deminutiva je slovo *banánek* (druh zástrčky). Poslední typ lexikalizovaných deminutiv zahrnuje pojmenování biologických a zoologických taxonů, například *nosorožčík, plotička, orlík*.

Cílem je zkoumat skupinu slov, jejichž primární vyjadřovací funkcí je expresivní příznak. Odlišení slov těchto kategorií nemusí být jednoznačné. Je možné zaměřit se na to, zda u nich došlo k významovému posunu, např. přenesení či specifikaci. Dále se zaměříme na přítomnost deminutivního příznaku a možnost zpětně odvodit základové substantivum s touž sémantikou, ale bez onoho deminutivního příznaku. Přesto nemusí být hodnocení substantiv jednoznačné, a proto tam, kde to bude možné, využijeme slovníky obou jazyků, které slova zdobnělá zaznamenávají.⁴²

Z výsledků obou korpusů tedy vybíráme pouze nelexikalizovaná deminutiva, jejichž odvození doprovází alternace, a vyčleňujeme substantiva s homonymními sufixy, vlastní jména, chybové záznamy a slova nespisovná a také slova s prefixy, v nichž by se opakoval stejný slovotvorný základ. Do vzorku slovenských deminutiv rovněž nezahrnujeme přejatá bohemismy, které neodpovídají spisovné slovenštině.

Mezi zkoumanými skupinami slov jsou deminutiva, která byla odvozena příponou původně složenou (sufixy *-iček*, *-ičk(a)* a *-ičk(o)*), jíž jsou obvykle derivována deminutiva 2. stupně. V některých případech však není možné v deminutivní řadě slova vytvořit deminutivum 1. stupně, a proto zdobnělina vytvořená těmito sufixy přejímá jeho význam. Z tohoto důvodu upouštíme od rozlišování zdobnělých slov na deminutiva 1. a 2. stupně. Pro naše účely je toto dělení nepotřebné. Do analyzovaného vzorku deminutiv s těmito sufixy zahrnujeme také ta slova, která byla odvozena od primárního kmene slova, abychom mohli postihnout všechny případné alternace.

Ve výčtu nalezených deminutiv označujeme ta, která byla excerptována pouze z českého korpusu, zkratkou ČJ, deminutiva pouze ze slovenského korpusu značíme zkratkou SJ a ty zdobněliny, které se vyskytly v obou korpusech, pak uvádíme zkratkami SJ i ČJ spolu s případným rozdílným hláskoslovím a pravopisem. Některá deminutiva, která byla nalezena v korpusu, nejsou uváděna ve slovnících, jimiž jsme existenci a funkci zdobnělin ověřovali. Přesto způsob jejich tvoření

---

⁴² Česká deminutiva jsou ověřována ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* a *Slovníku spisovného jazyka českého*, slovenská deminutiva pak v online dostupných slovnících na webu slovníky.korpus.sk. Jsou to *Krátký slovník slovenského jazyka 4*, *Slovník súčasného slovenského jazyka* a *Slovník slovenského jazyka*.

odpovídá deminutivnímu a emocionální příznak rovněž mají, proto je zde uvádíme také, a to v závorkách.

3.1 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -ík

V korpusech českém a slovenském se nacházejí tato deminutiva maskulin se sufixem *-ík*, u nichž došlo k morfonologické alternaci během procesu odvození:

a:/a

SJ a ČJ – mráz/mrazík;

e:/e

ČJ – déšť/dešťík, chléb/chlebík;

ře/e

SJ – chlieb/chlebík, vietor/vetrík (+ o/0);

i:/je

ČJ – vítr/větrík (+ r/ř);

u:/o

ČJ – kůl/kolík, kůň/koník, nůž/nožík, stůl/stolík, vůz/vozik;

ůo/o

SJ – kôň/koník, kôš/košík, nôž/nožík, stôl/stolík;

e/0

SJ a ČJ – datel/datlík + d'atel'/d'atlík (+ t'/t), kupec/kupčák (+ c/č), pes/psík, pytel/pytlík + pyteľ/pytlík (+ t'/t), sysel/syslík + syseľ/syslík;

ČJ – čtverec/čtverčák (+ c/č), ďábel/ďáblík, (kabel/kablík), kotel/kotlík, mazel/mazlík, orel/orlík, osel/oslík, ret/rtík (+ t'/t), tucet/tuctík (+ t'/t), uher/uhřík (+ r/ř), uzel/uzlík;

SJ – (bager/bagrík), bicykel/bicyklík (+ l/l'), (cylinder/cylindrík), deň/dník (+ d'/d), flajster/flajstrík, foter/fotrík, (gangster/gangstrík), grifel'/griflík, kašeľ/kašík, (kvapeľ/kvaplík), lakeť/laktík, liter/litrík, milimeter/milimetrík, (nezmysel/nezmyslík)

(+ l/l), oheň/ohník, (orchester/orchestrík), pajzel/pajzlík (+ l/l), pakeľ/paklík, pinkeľ/pinklík, pudel/pudlík⁴³ (+ l/l), (rapeľ/raplík), ražeň/ražník, rubeľ/rublík, rumpel'/rumplík, rušeň/rušník, sen/sník (+ n/ň), (singel/singlík) (+ l/l), (skafander/skafandrik), sokel/soklík (+ l/l), sopleť/soplík, stupeň/stupník, sveter/svetrík, šafeľ/šafilík, šerbeľ/šerblík, šimeľ/šimlík, šindeľ/šindlík,⁴⁴ šnicel/šniclík (+ l/l), špicel'/špiclík, štopeľ/štoplík, štupeľ/štuplík, (šuter/šutrík), šviheľ/švihlík, (švindel'/švindlík), (tiger/tigrík), vandeľ/vandlík, vecheť/vechtík, vergeľ/verglík, verkeľ/verklík;

o/0

SJ – bobor/bobrík, cukor/cukrík, kapor/kaprík, kmotor/kmotrík, kotol/kotlík (+ l/l), kufor/kufrík, lotor/lotrík, (obor/obrík), osol/oslík (+ l/l), orol/orlík (+ l/l), ovos/ovsík, posol/poslík (+ l/l), (svokor/svokrík), švagor/švagrík, uzol/uzlík (+ l/l);

x/š

SJ i ČJ – (hroch/hrošík);

ČJ – arch/aršík, hoch/hošík;

SJ – (pelech/pelešík), (úspech/úspešík);

k/č

SJ i ČJ – park/parčík;

ČJ – kluk/klučík, (šluk/šlučík), tank/tančík;

SJ – (biftek/biftečík), (blok/bločík), (koňak/koňačík), (otlak/otlačík), (otrok/otročík), (ruksak/ruksačík), (štrk/štrčík);

d/d'

SJ i ČJ – bod/bodík, kord/kordík, (med/medík), (prd/prdík), (sjezd/sjezdík) + (zjazd/zjazdík);

---

⁴³ V základovém slově *pudel* se podle *Pravidel slovenského pravopisu* vyslovuje [d], proto odvozením deminutiva *pudlík* dojde pouze k alternacím *e/0* a *l/l'*. Depalatalizace *d'/d* zde není možná.

⁴⁴ V základových slovech *šindeľ* a *vandeľ* se nazvzdory pravidlům výslovnosti vyslovuje [d], jak uvádějí *Pravidlá slovenského pravopisu*, *Krátky slovník slovenského jazyka 4* a *Slovník slovenského jazyka*. Alternace *e/0* je tedy jediná, která při odvození deminutiv *šindlík* a *vandlík* nastane.

ČJ – fald/faldík;

SJ – bastard/bastardík, (biliard/biliardík), (dôvod/dôvodík), drozd/drozdík, (ďalekohľad/ďalekohľadík), (fond/fondík), had/hadík, (chlad/chladík), ľad/ľadík, leopard/leopardík, nápad/nápadík, národ/národík, obed/obedík, obchod/obchodík, (obklad/obkladík), (ovad/ovadík), (poklad/pokladík), (preklad/prekladík), (príklad/príkladík), schod/schodík, (sklad/skladík), smrad/smradík, úrad/úradík, (vagabund/vagabundík), (vinohrad/vinohradík), (výklad/výkladík), záchod/záchodík, (závod/závodík), žid/židík, (žold/žoldík);

t/ť

SJ i ČJ – (asistent/asistentík), bažant/bažantík, čert/čertík, (dokument/dokumentík), fakt/faktík, flirt/flirtík, (ksicht/ksichtík), kšeft/kšeftík, moment/momentík, most/mostík, prst/prstík, pult/pultík, skaut/skautík, student/studentík + študent/študentík, špunt/špuntík, test/testík, text/textík, žert/žertík + žart/žartík;

ČJ – buřt/buřtík, dort/dortík, (drift/driftík), (experiment/experimentík), (incident/incidentík), (introvert/introvertík), (harant/harantík), (kolt/koltík), kumšt/kumštík, (policajt/policajtík), prospekt/prospektík, (trakt/traktík), vuřt/vuřtík;

SJ – agent/agentík, akt/aktík, ašpirant/ašpirantík, (atrament/atramentík), (aut/autík), bufet/bufetík, byt/bytík, cent/centík, cit/citík, delikt/deliktík, (dement/dementík), dezert/dezertík, (diamant/diamantík), docent/docentík, (fabrikant/fabrikantík), (guľomet/guľometík), (hit/hitík), hlt/hltík, hrant/hrantík, hunt/huntík, chvost/chvostík, (inštrument/inštrumentík), inteligent/inteligentík, (jogurt/jogurtík), (kadet/kadetík), (komfort/komfortík), kompliment/komplimentík, koncert/koncertík, kont/kontík, (kontrakt/kontraktík), (kroket/kroketík), (laborant/laborantík), (let/letík), (magnet/magnetík), (maskot/maskotík), (meteorit/meteoritík), minaret/minaretík, (monolit/monolitík), necht/nechtík, (perkelt/perkeltík), (plot/plotík), (prezident/prezidentík), (producent/producentík), (projekt/projektík), (prominent/prominentík), punkt/punktík, (rest/restík), (robot/robotík), (samorast/samorastík), (seržant/seržantík), (set/setík), (skejt/skejtík), (skrat/skratík), (skript/skriptík), (skvost/skvostík), (subjekt/subjektík), (svet/svetík), (šilt/šiltík), (špekulant/špekulantík), (šport/športík), talent/talentík,

(transparent/transparentík), (twist/twistík), (volant/volantík), (záchvat/záchvatík), (život/životík);

n/ň

SJ i ČJ – (slon/slóník);

SJ – (démon/démoník), (chren/chreník), (klaun/klauník), klokan/klokaník, (orangutan/orangutaník), potkan/potkaník, (skokan/skokaník), (župan/županík);

r/ř

ČJ – bratr/bratřík, cukr/cukřík, (cylindr/cylindřík), fotr/fotřík, hadr/hadřík, (kanystř/kanystřík), kapr/kapřík, kilometr/kilometřík, klášter/klášteřík, kufr/kufřík, kvádr/kvádrík, litr/litřík, lotr/lotřík, lustr/lustrík, (negr/negrík), obr/obřík, orchestr/orchestřík, (sigr/sigrík), (skútr/skútřík), svetr/svetřík, (šamstr/šamstřík), (šutr/šutřík), tygr/tygřík;

l/l'

SJ – (anjel/anjelík), detail/detailík, (festival/festivalík), (hostel/hostelík), hotel/hotelík, hucul/huculík, chochol/chocholík, kostol/kostolík, manžel/manželík, (mobil/mobilík), motel/motelík, (parcela/parcelík), (samopal/samopalík), (sval/svalík), (šakal/šakalík), tunel/tunelík, (vestibul/vestibulík).

Vzorek deminutiv, která jsme excerpovali z českého a slovenského korpusu, dokazuje, že při odvozování deminutiv maskulin pomocí sufixu *-ík* nastávají v obou jazycích palatalizační alternace *x/š, k/č, c/č, d/d', t/t', n/ň* a také vokalické alternace *a:/a, e/0*. Celkem funguje v češtině i slovenštině shodný počet vokalických alternací (5), typů konsonantických alternací je více ve slovenštině (9) než v češtině (7). Množství dokladů je v obou typech alternací víc ve slovenštině (76 deminutiv s alternací vokalickou a 173 deminutiv s alternací konsonantickou) než v češtině (25 deminutiv s alternací vokalickou a 74 deminutiv s alternací konsonantickou).

Při odvozování deminutiv sufixem *-ík* nastává méně vokalických alternací než alternací konsonantických. Krácení vokálů je v obou jazycích spíše ojedinělé, zkoumaný vzorek deminutiv však ukazuje, že se toto krácení vyskytuje u týchž

lexémů, které se však liší hláskoslovím (např. [xle:p] – [xlebi:k] a [xlʃep] – [xlʃebi:k], [vi:tr̩] – [vjetři:k] a [vʲetor] [vetri:k], [ku:ň] [koňi:k] a [kũoň] [koňi:k]). Mezi alternacemi vokálů jsou nejpočetnější alternace zánikové, jimiž dochází k alternaci střídnic za původní silné jery s fonologickou nulou. Je zřejmé, že v českém jazyce se alternace *o/0* nevyskytuje (srov. např. [kotoɫ] – [kotli:k] a [kotel] – [kotli:k], [uzoɫ] – [uzli:k] a [uzel] – [uzli:k]). Oba tyto typy zánikových alternací jsou frekventovanější v jazyce slovenském (*e/0* má v českém jazyce 16 dokladů, ve slovenském jazyce 53 dokladů, slovenských deminutiv s alternací *o/0* je celkem 16), neboť vokály v základových slovech fungují také jako doprovodné pro konsonanty /r/, //, které na konci slovenských slov nemohou být slabikotvorné (např. *cylinder*, *bicykel*, *bobor*, *kufor*). Tyto zánikové alternace doprovázejí pravidelné palatalizace některých tvrdých konsonantů, které mají v daném jazyce svůj měkký protějšek (např. české [ret] – [rʲti:k], [tucet] – [tucti:k], [uher] – [uhri:k] a slovenské [sen] – [sni:k], [oroɫ] – [orli:k]). Ve slovenštině ojediněle dochází vedle alternací zánikových také k depalatalizacím ([dʲaʦelʲ] – [dʲatli:k], [piʦelʲ] – [pitli:k], [dʲeň] – [dʲni:k]). Ve zkoumaném vzorku deminutiv odvozených sufixem *-ík* se nevyskytuje žádný případ dloužící alternace vokálu.

Z alternací konsonantických je v obou jazycích nejpočetněji zastoupena palatalizace *t/tʲ* (v českém jazyce má alternace *t/tʲ* 33 dokladů, ve slovenském jazyce 84 dokladů). V českém jazyce je pak druhou nejpočetnější alternací *r/rʲ* (celkem 25 slov), ostatní však nedosahují ani deseti případů. V jazyce slovenském je množství dokladů ve všech konsonantických alternacích maskulin vyšší než v češtině. Pouze ve slovenštině se vyskytlo několik případů depalatalizace (*tʲ/t* a *dʲ/d*).

Zaměříme-li se na sufixy základových slov u deminutiv se sufixem *-ík*, v nichž nastává alternace, setkáme se opakovaně u deminutiv s alternací *t/tʲ* se sufixy cizího původu *-ent* (*atrament*, *dokument*, *experiment*, *incident*, *student* aj.) a *-ant* (*ašpirant*, *fabrikant*, *laborant*, *seržant* aj.). Zastoupení českého sufixu *-ost* je oproti nim minimální, v našem vzorku se vyskytuje jediný případ (*skvost*).

Mezi slovenskými deminutivy se vyskytl jeden případ slova, v němž při odvození došlo také ke změně rodu substantiva. Jedná se o deminutivum *parcelík*,

jež bylo dle kontextu textů, v nichž je ve slovenském korpuse dohledatelné, prokazatelně odvozeno od slova *parcela*, nikoli *parcel*.

3.2 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -íček

V korpusech se nacházejí tato deminutiva maskulin se sufixem *-íček*, u nichž došlo k morfonologické alternaci během procesu odvození:

i:/i

ČJ – kýbl/kyblíček;

e:/e

ČJ – déšť/deštíček, chléb/chlebiček;

ě/e

SJ – chlieb/chlebiček, vietor/vetriček (+ o/0);

i:/je

ČJ – vítr/větříček (+ r/ř);

u:/o

ČJ – (bůh/božíček) (+ h/ž), kůň/koníček, nůž/nožíček, vůz/vozíček;

ů/o

SJ – kôň/koníček, kôš/košíček, nôž/nožíček, (stôl/stolíček) (+l/l');

u/ou

ČJ – kus/kousíček;

e/0

SJ i ČJ – oheň/ohníček, pes/psíček;

ČJ – kozel/kozlíček, lev/lvíček, nehet/nehtíček (+t/ť), orel/orlíček, osel/oslíček, (oves/ovsíček), pantofel/pantoflíček, posel/poslíček, (průjem/průjmíček), pytel/pytlíček, (řev/řvíček), (účet/úctíček) (+ t/ť), uzel/uzlíček;

SJ – cumeľ/cumlíček, (cylinder/cylindříček), (december/decembříček), deň/dníček (+ d'/d), ker/kříček, (minister/ministríček), pakeľ/paklíček, peň/pníček, sen/sníček (+ n/ň), sveter/svetříček, (sysel/syslíček), šev/švíček;

o/0

SJ – cukor/cukříček, kapor/kapříček, kmotor/kmotríček, kotol/kotlíček (+ l/l'), kufor/kufríček, (orol/orlíček) (+l/l'), posol/poslíček (+l/l'), (švagor/švagříček), uhoľ/uhlíček, uzol/uzlíček (+l/l');

h/ž

SJ i ČJ – (boh/božíček);

x/š

ČJ – hoch/hošíček, (vrch/vršíček);

d/d'

SJ i ČJ – (fond/fondíček);

ČJ – (bod/bodíček), fald/faldíček, hlad/hladíček, (hvozd/hvozdíček), kamarád/kamarádíček, (případ/případíček);

SJ – drozd/drozdíček, gazda/gazdíček, obed/obedíček, schod/schodíček;

t/ť

SJ i ČJ – moment/momentíček, (svět/světíček) + (svet/svetíček), student/studentíček + študent/študentíček;

ČJ – čert/čertíček, dort/dortíček, kšeft/kšeftíček, prst/prstíček, (skvost/skvostíček), (toust/toustíček), výlet/výletíček, žert/žertíček;

SJ – agent/agentíček, (chobot/chobotíček), chvost/chvostíček, necht/nechtíček, talent/talentíček;

n/ň

ČJ – hrnek/hrníček;

SJ – (šafraň/šafraňíček);

r/ř

ČJ – bratr/bratříček, cukr/cukříček, (gauner/gauneříček), hadr/hadříček, kapr/kapříček, kmotr/kmotříček, kufr/kufříček, (redaktor/redaktoříček), svetr/svetříček, švagr/švagříček;

l/l'

SJ – (anjel/anjelíček), kostol/kostolíček, manžel/manželíček.

Tato skupina deminutiv, jež jsme excerpovali z českého a slovenského korpusu, odvozená sufixem *-íček*, dokazuje, že při jejich tvoření nastává v češtině i slovenštině jen několik málo stejných alternací, a to vokalická zániková alternace *e/o* a konsonantické alternace *h/ž*, *d/d'*, *t/t'* a *n/ň*. Větší množství typů vokalických alternací je v českém jazyce (6, ve slovenském 4), avšak počet deminutiv s vokalickou alternací je vyšší ve slovenštině (31 slov, v češtině 24 slov). V obou jazycích zde funguje stejný počet alternací konsonantických (6), ovšem množství dokladů je větší v češtině (36 slov, ve slovenštině 25 slov).

Celkově jsou vokalické alternace v deminutivech odvozených sufixem *-íček* v obou jazycích zastoupeny jen několika málo případy (vyjma alternací zánikových), ovšem v českých deminutivech se vyskytuje více typů vokalických alternací než ve zdobnělinách slovenských. Krácení vokálů, které zde vokalickým alternacím dominuje, opět nastává v několika shodných lexikách, které se však odlišují hláskoslovím (např. [xle:p] – [xlebi:ček] a [xl'iep] – [xlebi:ček], [vi:tr̩] – [vjetři:ček] a [v'ietor] [vetri:ček], [ku:ň] – [koňi:ček] a [k'uoň] – [koňi:ček], [nu:š] – [noži:ček] a [n'uoš] – [noži:ček]). V celé skupině deminutiv se sufixem *-íček* se vyskytuje pouze jediný případ dloužení vokálu, a to *u/ou* v odvození českého slova *kousíček*. Největším množstvím deminutiv jsou zastoupeny alternace vokalické zánikové *e/o* (v českém jazyce má tato alternace 15 dokladů, ve slovenském jazyce 14 dokladů) a ve slovenštině také *o/o* (11 doložených případů). Téměř shodné množství českých a slovenských deminutiv s alternací *e/o* se liší doprovodnými konsonantickými alternacemi, které se v několika málo slovech této skupiny vyskytují. Zatímco v českých deminutivech se jedná pouze o palatalizaci *t/t'* (např. [nehet] – [next'i:ček], [u:čet] – [u:č't'i:ček]), ve slovenských deminutivech se vyskytla

palatalizace *n/ň* ([sen] – [sňi:ček]) a také jediná depalatalizace ze všech deminutiv se sufixem *-íček*, a to *d'/d* ([d'eň] – [dňi:ček]). Alternace *o/O* je ve slovenštině druhou nejpočetněji zastoupenou vokalickou alternací. Důvodem je existence střídnice */o/* za původní silné jery a funkce doprovodného vokálu ke konsonantům */r/* a */l/* na konci slov. Jedinou konsonantickou alternací, která doprovází zánikovou alternaci *o/O*, je palatalizace *l/l'*.

Konsonantické alternace, které nastávají při tvoření deminutiv se sufixem *-íček*, jsou vyjma jediného případu palatalizační. Množství nalezených deminutiv je však u těchto alternací menší než u deminutiv se sufixem *-ík*, a to v jazyce českém i slovenském. V této skupině deminutiv není zastoupena alternace *k/č*, ve slovenštině pak ani alternace *x/š*. Množství deminutiv s konsonantickými alternacemi je v obou jazycích srovnatelné. Mezi deminutivy s konsonantickou alternací se rovněž vyskytují některá shodná česká a slovenská lexika lišící se hláskoslovím (např. [bu:x] – [boži:ček] a [box] – [boži:ček], [svjet] – [svjeťi:ček] a [svet] – [sveťi:ček], [student] – [studentí:ček] a [študent] – [študentí:ček]), ovšem tyto odlišnosti nezpůsobují zařazení těchto slov k rozdílným typům alternací, jako tomu je u alternací vokalických, protože se netýkají přímo alternant účastných alternace.

3.3 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem **-k(a)**

V korpusech se nacházejí tato deminutiva feminin se sufixem *-k(a)*, u nichž došlo k morfonologické alternaci během procesu odvození:

a/a:

SJ i ČJ – almara/almárka, hromada/hromádka, ohrada/ohrádka, pavlač/pavláčka;

ČJ – legrace/legráčka, terasa/teráska, zahrada/zahrádka;

e/e:

ČJ – konev/konévka, plena/plénka, větev/větévka;

u/u:

SJ – haluz/halúžka, hus/húska, chalupa/chalúpka, kadluba/kadlúbka, kaluž/kalužka, obruč/obručka, ruka/rúčka (+ k/č);

r/r:

SJ – hrst'/hrstka (+ t'/t), kotrba/kotrbka, sprcha/sprška (+ x/š), žrd'/žrdka (+ d'/d);

e/i:

ČJ – bolest/bolístka, dveře/dvířka, klec/klíčka, konev/konývka, mezera/mezířka, otep/otýpka, pec/píčka, postel/postýlka, ratolest/ratolístka, řeka/říčka (+ k/č), střecha/stříška (+ x/š), ves/víska, zed'/zídka (+ d'/d);

je/i:

ČJ – věž/vížka;

e/ie

SJ – (bolest'/bolíestka) (+ t'/t), breza/briezka, cela/cielka, čepel'/čepielka, dveře/dvierka, (kamera/kamierka), klebeta/klebietka, košeľa/košieľka, kučera/kučierka, litera/litierka (+ t'/t),⁴⁵ medzera/medzierka, mreža/mriežka, nedeľa/nedielka, novela/novielka, otep/otieпка, pec/piecka, postel'/postielka, povest'/poviestka (+ t'/t), ratolest'/ratoliestka (+ t'/t), sekera/sekierka, smet'/smietka (+ t'/t), stena/stienka, strecha/strieška (+ x/š), včela/včielka, (veda/viedka), ves/vieska, veža/viežka, žena/žienka;

o/u:

ČJ – bačkora/bačkůrka, (blbost/blbůstka), brambora/brambůrka, bytost/bytůstka, (divnost/divnůstka), (dobrota/dobrůtka), (hanebnost/hanebnůstka), hloupost/hloupůstka, hospoda/hospůdka, jabloň/jablůňka, jahoda/jahůdka, (jemnost/jemnůstka), jízlivost/jízlivůstka, komora/komůrka, kost/kůstka, místnost/místnůstka, (nerovnost/nerovnůstka), něžnost/něžnůstka, obora/obůrka, osoba/osůbka, osobnost/osobnůstka, ozdoba/ozdůbka, pevnost/pevnůstka, pitomost/pitomůstka, podivnost/podivnůstka, podkova/podkůvka,

---

⁴⁵ Ve slově *litera* je podle *Slovníku současného slovenského jazyka* vyslovováno /t/. V odvozeném deminutivu *litierka*, stejně jako ve tvaru Gpl. základového slova doprovází alternaci e/ie palatalizace t/t'.

potvora/potvůrka,   radost/radůstka,   roztomilost/roztomilůstka,
skutečnost/skutečnůstka,   slabost/slabůstka,   směšnost/směšnůstka,
stodola/stodůlka,   tajnost/tajnůstka,   (zajímavost/zajímavůstka),
zdvořilost/zdvořilůstka, zvláštnost/zvláštnůstka;

o/ůo

SJ – (bizarnost/bizarnůstka) (+ ě/t), bytosť/bytůstka (+ ě/t), (cennost/cennůstka) (+ ě/t), dobrota/dobrotka, drobnost/drobnůstka (+ ě/t), fajnovost/fajnovůstka (+ ě/t), homoľa/homůľka, hora/hůrka, hospoda/hospůdka, choroba/chorůbka, jahoda/jahůdka, jemnost/jemnůstka (+ ě/t), komora/komůrka, kopa/kůpka, lakota/lakůtka, miestnost/miestnůstka (+ ě/t), (mora/můrka), nežnost/nežnůstka (+ ě/t), ničota/ničůtka, noc/nůcka, noha/nůžka (+ h/ž), novota/novůtka, (obora/obůrka), osoba/osůbka, ostroha/ostřůžka (+ h/ž), ozdoba/ozdůbka, pevnost/pevnůstka (+ ě/t), plocha/plůška (+ x/š), radost/radůstka (+ ě/t), slabost/slabůstka (+ ě/t), (sloboda/slobůdka), sirota/sirůtka, socha/sůška (+ x/š), stodola/stodůlka, tajnost/tajnůstka (+ ě/t), (udalost/udalůstka) (+ ě/t), (vlastnost/vlastnůstka) (+ ě/t), (vtipnost/vtipnůstka) (+ ě/t), zdvorilost/zdvorilůstka (+ ě/t);

u/ou

ČJ – chalupa/chaloupka;

a/řa

SJ – blřacha/blřaška (+ x/š), řaša/řiaška, hrada/hřiadka, řřaza/řřiazka;

ä/řa

SJ – rukovřť/rukovřiatka (+ ě/t);

o/e

SJ i ČJ – ovce/ovečka (+ c/č) + ovca/ovečka (+ c/č);

ČJ – plachta/plachetka;

o/e:

ČJ – (cimra/cimérka), jiskra/jiskérka, sukňe/sukénka (+ ň/n);

O/ie

SJ – čerešňa/čerešienka (+ ň/n), hmla/hmielka, iskra/iskierka, plachta/plachietka, (putňa/putienka) (+ ň/n), sosna/sosienka, sukňa/sukienka (+ ň/n), tanistra/tanistierka (+ t/ť), vetva/vetievka (+ t/ť);

O/i:

ČJ – bedna/bedýnka, kachna/kachýnka, lokna/lokýnka, putna/putýnka, sukňe/sukýnka (+ ň/n), (vatra/vatýrka);

a:/a

ČJ – brána/branka, jáma/jamka, kráva/kravka, rána/ranka;

i:/i

ČJ – lípa/lipka, žíla/žilka;

ou/u

ČJ – bouda/budka, moucha/muška (+ x/š), strouha/stružka (+ h/ž);

c/č

SJ i ČJ – jalovice/jalovička + jalovica/jalovička, jitrnice/jitrnička + jaternica/jaternička, opice/opička + opica/opička, pivnice/pivnička + pivnica/pivnička, rukavice/rukavička + rukavica/rukavička, sestřenice/sestřenička + sesternica/sesternička, udice/udička + udica/udička;

ČJ – borovice/borovička, (brokovnice/brokovnička), holubice/holubička, kolejnice/kolejnička, krabice/krabička, krupice/krupička, kulovnice/kulovnička, ložnice/ložnička, neštovice/neštovička, nohavice/nohavička, pramice/pramička, pšenice/pšenička, (radnice/radnička), silnice/silnička, slepice/slepička, slivovice/slivovička, světlice/světnička, šibenice/šibenička, vinice/vinička, zadnice/zadnička;

SJ – bradavica/bradavička, bukvica/bukvička, čapica/čapička, črievica/črievička, dievčica/dievčička, drevenica/drevenička, holubica/holubička, hranica/hranička,

húsenica/húsenička, chobotnica/chobotnička, (kadidelnica/kadidelnička),
kazateľnica/kazateľnička, kôstkovica/kôstkovička, krásavica/krásavička,
(krstiteľnica/krstiteľnička), kukurica/kukurička, kytica/kytička, lodenica/lodenička,
maselnica/maselnička, mastenica/mastenička, (medvedica/medvedička),
(motanica/motanička), mŕtvica/mŕtvička, mrvenica/mrvenička,
nemocnica/nemocnička, onuca/onučka, plachetnica/plachetnička,
plodnica/plodnička, polica/polička, prasnica/prasnička, praženica/praženička,
stanica/stanička, stavebnica/stavebnička, šošovica/šošovička, tekvica/tekvička,
(vážnica/vážnička), (veslica/veslička), zvonica/zvonička, železnica/železnička;

x/š

SJ i ČJ – blecha/bleška + blcha/blška, mrcha/mrška, punčocha/punčoška +
pančucha/pančuška, socha/soška, trocha/troška;

ČJ – plocha/ploška, ropucha/ropuška, sprcha/sprška;

SJ – mucha/muška, pazucha/pazuška, viecha/vieška;

h/ž

SJ i ČJ – strouha/stroužka + struha/stružka, stuha/stužka;

ČJ – noha/nožka;

SJ – dúha/dúžka, (mátoha/mátožka), (úvaha/úvažka);

k/č

SJ i ČJ – deka/dečka, fabrika/fabrička, louka/loučka + lúka/lúčka, páka/páčka,
republika/republička;

ČJ – harmonika/harmonička, intrika/intrička, klika/klička, motyka/motyčka,
ruka/ručka, štika/štička;

SJ – dýka/dýčka, harmonika/harmonička, karika/karička, mentieka/mentiečka,
mláka/mláčka, muzika/muzička, paprika/paprička, rieka/riečka, (rubrika/rubrička),
trafika/trafička, zátoka/zátočka;

ť/t

SJ – niť/nitka;

ň/n

ČJ – skříň/skrínka;

SJ – jabloň/jablonka, jaskyňa/jaskynka, kuchyňa/kuchynka, (obryňa/obrynka), pieseň/piesenka, sieň/sienka, skriňa/skrinka, (svätyňa/svätynka).

V analyzovaných deminutivech se sufixem *-ka*, jež byla excerpována z českého a slovenského korpusu, nastává při jejich tvoření pouze několik málo alternací, které jsou společné češtině i slovenštině. Z vokalických alternací je to dloužení *a/a*: a vzniková alternace *o/e*, z alternací konsonantických pak palatalizace *c/č*, *x/š*, *h/ž*, *k/č* a depalatalizace *ň/n* a *d'/d*. Celkově funguje v této skupině deminutiv více typů vokalických alternací v češtině (12) než slovenštině (9), ovšem množství nalezených dokladů je o něco vyšší ve slovenštině (82 slov v češtině, 97 ve slovenštině). Počet typů konsonantických alternací je vyšší ve slovenštině (8, v češtině 6) a také excerpovaná deminutiva s konsonantickými alternacemi mají početnější zastoupení ve slovenštině (celkem 122 slov oproti českým 58).

V dloužící alternaci vokálů *a/a*: bylo nalezeno několik shodných případů deminutiv, česká deminutiva však ta slovenská početně převyšují, neboť ve slovenských protějšcích některých českých zdobnělin dloužení nenastane (např.: [terasa] – [teraska], [za:hrada] – [za:hratka]). Alternace vokalická *e/e*: doložená pouze v českých deminutivech nemůže ve slovenských protějšcích existovat,⁴⁶ neboť ve slovech *konva* a *vetva* není vokál /e/ přítomen.⁴⁷ Některá česká deminutiva doložená v alternacích *e/i*: a *je/i*: odpovídají na základě korespondence fonémů deminutivům slovenským s alternací *e/ie* (např. [dveře] – [dvi:řka] a [dvere] – [dvierka], [vješ] – [vi:ška] a [veža] – [vieška]), stejně tak česká zdobnělá slova, v nichž nastává alternace *o/u*:, odpovídají slovenským deminutivům s alternací *o/uo* (např. [jahoda] – [jahu:tka] a [jahoda] – [jahŭotka], [komora] – [komu:rka]

⁴⁶ Deminutivu *plénka*, v němž nastává alternace *ε/ε:*, odpovídá ve slovenštině slovo *plienka*, které ovšem slovenské slovníky neoznačují jako deminutivní a ani kontexty textů slovenského korpusu jeho expresivitu nenaznačují.

⁴⁷ Primární deminutivum pomocí sufixu *-k(a)* je derivováno pouze ze slova *vetva* a dochází zde k alternaci *o/ie*, existuje zde tedy podobnost s českým dloužením vokálu. Ze slova *konva* je odvozováno pouze sekundární deminutivum *konvička*.

a [komora] – [komůorka], [bitost] – [bitu:stka] a [bitostʔ] – [bitůostka], [pevnost] – [pevnu:stka] a [pevnostʔ] – [pevnůostka]). Velké množství deminutiv v obou těchto alternacích bylo odvozeno od základových slov s českým sufixem *-ost* (celkem 23 případů) a slovenským sufixem *-osť* (celkem 16 případů). V těchto slovenských deminutivech tedy nastává oproti těm českým také depalatalizace *tʔ/t*, která se v celé skupině českých deminutiv se sufixem *-ka* nevyskytuje ani jednou. Ve slovenštině bylo doloženo jediné deminutivum s alternací *o/e* ([ofca] – [ovečka]). Oproti českým vznikovým alternacím v této skupině deminutiv (*o/e*, *o/e:* a *o/i:*) nastává jinak ve slovenských zdobnělinách pouze jediná vzniková vokalická alternace, a to je *o/ie*. V rámci těchto slov se vyskytuje několik českých a slovenských deminutiv s identickou sémantikou (např. [plaxta] – [plaxetka] a [plaxta] – [plaxietka], [jiskra] – [jiske:rka] a [iskra] – [iskierka], [sukňe] – [suki:ŋka] a [sukňa] – [sukienka]). Ve slovenských deminutivech se sufixem *-ka* funguje také několik dlouhících alternací vokálu, které v českých deminutivech nenastávají, a to *u/u:*,⁴⁸ *r/r:*, *a/ia*, *ä/ia*. Naproti tomu v češtině, jak dokazují analyzovaná deminutiva, se při derivaci realizuje několik typů alternací, v nichž dochází ke krácení vokálu. Jsou to alternace *a:/a*, *i:/i*, *ou/u*. Ve slovenských protějšcích těchto českých deminutiv se vokál buďto nezkrátí (např. [bra:na] – [bra:ŋka], [bu:da] – [bu:tka]), nebo je krátký již v základovém slově (např. [jama] – [jamka], [lipa] – [lipka], [muxa] – [muška]).

Palatalizace konsonantů *c/č*, *x/š*, *h/ž*, *k/č*, které nastávají při odvozování českých i slovenských deminutiv, fungují v obou jazycích velmi podobně. Kromě shodných lexémů nacházíme shodu také v deminutivech, která byla odvozena od základových slov se sufixy *-ice* a *-ica* a v nichž tedy nastala alternace *c/č*. Konsonantické alternace doprovázejí změny vokalické, které spolu po fonematické stránce korespondují pouze ve dvou nalezených případech ([střexa] – [stři:ška] a [strex] – [stri:ška], [ofce] – [ovečka] a [ofca] – [ovečka]). V ostatních případech výskytu více typů alternací v derivaci jednoho deminutiva se čeština se slovenštinou rozchází. Mezi slovenskými deminutivy se sufixem *-ka* došlo ve třech případech také k realizaci palatalizace *tʔ/t*. V této skupině českých deminutiv se tato alternace

⁴⁸ Mezi slovenskými deminutivy s dlouhící alternací *u/u:* je jediné, které má v češtině svůj protějšek, a to je *chalúpka*. V českém slově *chaloupka* nastává dloužení *u/ou*.

nevyskytuje. Depalatalizace konsonantů má větší zastoupení v odvozování slovenských deminutiv. Jednak v nich nastává také alternace *ť/t*, která se v těchto deminutivech v češtině nerealizuje, jednak v alternaci *ň/n* slovenská deminutiva výrazně převyšují ta česká. Největší množství slovenských deminutiv s depalatalizací *ť/t* (16 případů z celkových 24) je odvozováno od základových slov se sufixem *-ost'* a nastává v nich zároveň i dlužení *o/ůo*. Slovenská deminutiva, v nichž je realizována alternace *ň/n*, nemají v českém jazyce své protějšky, neboť v češtině k depalatalizaci v týchž lexémech nedochází (např.: [jabloň] – [jablu:ňka], [si:ň] – [si:ňka], [svatiňe] – [svatiňka]). Jedinou výjimkou je deminutivum slova *skříň*, které však existuje v obou variantách, tedy s měkkým i tvrdým konsonantem, ovšem tvar *skříňka* frekvencí v korpusu SYN2010 dalece převyšuje frekvenci tvaru *skříňka* (1677 vs. 345 výskytů).

3.4 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem *-ičk(a)*

V korpusech se nacházejí tato deminutiva feminin se sufixem *-ičk(a)*, u nichž došlo k morfonologické alternaci během procesu odvození:

a:/a

ČJ – kráva/kravička, tráva/travička, žába/žabička;

i:/i

ČJ – chvíle/chvilíčka;

ou/u

ČJ – koule/kulička;

r:/r

SJ – (vrba/vrbička);

e/0

ČJ – broskev/broskvička, koroptev/koroptvička, korouhev/korouhvička, lahev/lahvička, lázeň/lázníčka, mrkev/mrkvička, pánev/pánvička,

(plástev/plástvička), ploutev/ploutvička, rakev/rakvička, tykev/tykvička, větev/větvička;

SJ – cirkev/cirkvička, cukráreň/cukrárnička, (čakáreň/čakárnička), dreváreň/drevárnička, elektráreň/elektrárnička, jedáleň/jedálnička, kaviareň/kaviarnička, (mäsiareň/mäsiarnička), pekáreň/pekárnička, (plzeň/plznička), tlačiareň/tlačiarňička, továreň/továrnička, (udiareň/udiarnička), (umyváreň/umyvárnička), vináreň/vinárnička, vodáreň/vodárnička, zmenáreň/zmenárnička;

h/ž

SJ i ČJ – noha/nožička;

ČJ – (mlha/mlžička);

x/š

SJ i ČJ – (trocha/trošička);⁴⁹

k/č

SJ i ČJ – aktovka/aktovčička, deka/dečička, ruka/ručička, (kabelka/kabelčička), kúrka/kúrčička + kôrka/kôrčička, motorka/motorčička, šunka/šunčička, (voňavka/voňavčička);

ČJ – (baterka/baterčička), (dívka/dívčička), (doktorka/doktorčička), dýmka/dýmčička, fajfka/fajfčička, holka/holčička, obálka/obálčička, (obrazovka/obrazovčička), okurka/okurčička, polívka/polívčička, sbírka/sbírčička, (sopka/sopčička), (sušenka/sušenčička), (válka/válčička), (vzpomínka/vzpomínčička), žárovka/žárovčička;

SJ – (bábovka/bábovčička), (belorítka/belorítčička), (bosorka/bosorčička), (čajka/čajčička), (červienka/červienčička), (dojka/dojčička), (húsenka/húsenčička), (jariabka/jariabčička), kvapka/kvapčička, (lastovka/lastovčička),

---

⁴⁹ Slova *trocha* i *trošička* jsou v *Krátkém slovníku slovenského jazyka 4 a Pravidlech slovenského pravopisu* označena jako číslovky, popř. příslovce. Avšak deklinace těchto slov je substantivní a jejich užití ve větě, jak potvrzují korpusová data, rovněž odpovídá primárním syntaktickým funkcím substantiv. Ze stejných důvodů uvádíme i slova *miliarda* a *miliardička* u alternace *d/d'*.

(maminka/maminčička), (murárka/murárčička), (plechovka/plechovčička), (prepelka/prepelčička), (rieka/riečička), (rozvedka/rozvedčička), (sojka/sojčička), (srnka/srnčička), (sluka/slučička), (sýkorka/sýkorčička), (užovka/užovčička), (vlnovka/vlnovčička), (vodka/vodčička), (vreckovka/vreckovčička);

c/č

ČJ – (svíce/svíčička), (špice/špičička);

d/d'

ČJ i SJ – bouda/boudička + (búda/búdička), brada/bradička, brázda/brázdička, bunda/bundička, hrazda/hrazdička, hvězda/hvězdička + hviezda/hviezdička, náhoda/náhodička, nálada/náladička, paráda/parádička, pohoda/pohodička, půda/půdička + (pôda/pôdička), sranda/srandička, uzda/uzdička, veranda/verandička, voda/vodička, vražda/vraždička;

ČJ – čokoláda/čokoládička, (mansarda/mansardička), ostuda/ostudička, vada/vadička, záhada/záhadička, (zrůda/zrůdička);

SJ – ambasáda/ambasádička, armáda/armádička, (bieda/biedička), (brigáda/brigádička), (citronáda/citronádička), čučoriedka/čučoriedička, falda/faldička, (halda/haldička), (jahoda/jahodička), láda/ládička, (legenda/legendička), limonáda/limonádička, miliarda/miliardička, (mulda/muldička), (óda/ódička), (pravda/pravdička), příhoda/příhodička, (rajda/rajdička), sekunda/sekundička, (sonda/sondička), (sóda/sódička), (váfanda/váfandička), výhoda/výhodička;

t/ť

ČJ i SJ – buchta/buchtička, cesta/cestička, finta/fintička, flinta/flintička, chata/chatička, kapusta/kapustička, karta/kartička, pata/patička + (päta/pätička), (pošta/poštička), šachta/šachtička, vata/vatička, vesta/vestička, věta/větička + veta/vetička;

ČJ – bota/botička, fronta/frontička, hrst/hrstička, kost/kostička, lopata/lopatička, mast/mastička, nota/notička, parta/partička, past/pastička, pěst/pěstička,

pokuta/pokutička, (politika/politička), (smrt/smrtička), špetka/špetička, štětka/štětička, teta/tetička, zlatka/zlatička;

SJ – (busta/bustička), (celta/celtička), debata/debatička, flauta/flautička, chrasta/chrastička, (jachta/jachtička), (langusta/langustička), lopta/loptička, nevesta/nevestička, (pinta/pintička), plachta/plachtička, (sekta/sektička), torta/tortička;

n/ň

ČJ i SJ – almužna/almužnička, bedna/bednička + debna/debnička, brašna/brašnička, královna/královnička + královná/královnička, lucerna/lucernička, princezna/princeznička + princezná/princeznička, urna/urnička, žena/ženička;

ČJ – (cukrárna/cukrárnička), čekárna/čekárnička, dílna/dílnička, elektrárna/elektrárnička, flétna/flétnička, fošna/fošnička, jídelna/jídelnička, kachna/kachnička, kašna/kašnička, kavárna/kavárnička, klisna/klisnička, knihovna/knihovnička, koupelna/koupelnička, krosna/krosnička, kůlna/kůlnička, (lumpárna/lumpárnička), mošna/mošnička, (prasárna/prasárnička), spižírna/spižírnička, studna/studnička, svítlna/svítlnička, šatna/šatnička, tiskárna/tiskárnička, továrna/továrnička, vana/vanička, vinárna/vinárnička, zásobárna/zásobárnička;

SJ – cverna/cvernička, (fontána/fontánička), (karanténa/karanténička), lutna/lutnička, mrena/mrenička, (poklona/poklonička), tepna/tepnička, vojna/vojnička, (vrana/vranička);

r/ř

ČJ – (cimra/cimřička), (coura/couřička), ještěrka/ještěřička, jiskra/jiskřička, kmotra/kmotřička, kostra/kostřička, sestra/sestřička, veverka/veveřička, vydra/vydřička, zebra/zebřička;

l/ř

SJ – barla/barlička, bazalka/bazalička, cela/celička, hala/halička, hmla/hmlička, ihla/ihlička, krhla/krhlička, kukla/kuklička, medaila/medailička, metla/metlička,

(mula/mulička), osla/oslička, škola/školička, tabla/tablička, tehla/tehlička, včela/včelička, vôla/vôlička;

sk/st'

ČJ – deska/destička, láska/lástička, miska/mistička, houska/houštička;

SJ – (ceruzka/ceruztička);

sk/šť

SJ – doska/doštička, miska/mištička;

šk/šť

ČJ i SJ – flaška/flaštička + fľaška/fľaštička, hruška/hruštička, jíška/jíštička, knížka/knižtička + knižka/knižtička, liška/lištička + líška/líštička, puška/puštička, služka/služtička + slúžka/slúžtička, šiška/šištička + šuška/šuštička, taška/taštička;

ČJ – (držka/držtička), tužka/tužtička, zkouška/zkouštička;

SJ – haluška/haluštička, kožka/kožtička, (nebožka/nebožtička), poduška/poduštička, (ponožka/ponožtička), stužka/stužtička, valaška/valaštička.

Vzorek deminutiv, která jsme excerpovali z českého a slovenského korpusu, dokazuje, že při odvozování deminutiv feminin pomocí sufixu *-ičk(a)* nastávají v obou jazycích palatalizační alternace *h/ž, x/š, k/č, d/d', t/t', n/ň*, alternace konsonantických skupin *sk/st', šk/šť* a také vokalická zániková alternace *e/0*. Typů vokalických alternací funguje v této skupině deminutiv více v češtině (4, ve slovenštině pouze 2), stejně jako typů konsonantických alternací (8, ve slovenštině 7). Typů alternací souhláskových skupin je naopak více ve slovenštině (3) než v češtině (2). Množství dokladů u těchto typů je v obou jazycích srovnatelné.

Alternace vokalické se vyskytují pouze ojediněle (vyjma *e/0*). Krácení vokálů probíhající spíše v českých femininech není přítomno ve slovenských protějšcích, jelikož zde je vokál krátký již v základových slovech (např. *krava, žaba*), případně se dlouhý vokál při odvození nezkrátí (např. [tra:va] – [tra:vička]). Jediným případem krácení v této skupině slovenských deminutiv je tedy substantivum *vrbička*. Alternace, při níž se střídá vokál /e/ s fonologickou nulou, nastává v českých

femininech pravidelně tam, kde má základové slovo zakončení *-ev*. Slovenská feminina však mají toto zakončení jen ojediněle (např. *cirkev*) a ve slovenských protějšcích českých feminin s *-ev* se vokál /e/ vůbec nevyskytuje (např. *mrkva*, *rakva*, *vetva*). K pravidelnému střídání *e/0* ve slovenštině dochází při odvozování deminutiv od základových slov se sufixem *-áreň/-iareň* (tento sufix má 14 ze 17 základových slov slovenských deminutiv s alternací *e/0*).

Při alternacích palatalizačních již nenastávají žádné další změny vokalické. Mezi analyzovanými deminutivy se vyskytují české a slovenské protějšky, které se liší pouze délkou vokálu (např.: [liška] – [liščíčka] a [li:ška] – [li:ščíčka], [kňi:ška] – [kňi:ščíčka] a [kňiška] – [kňiščíčka]), a potvrzují tak, že vokály v této derivaci zůstávají shodné ve slově základovém a odvozeném. V analyzovaném vzorku deminutiv se sufixem *-ička* jsme zaznamenali totožná slova se shodnými deriváty, která se odlišují vokály uvnitř slovotvorného základu (např. [bouďička] a [bu:ďička], [hvjezdíčka] a [hvězdíčka], [pu:ďička] a [půoďička]) a také slova s rozdílnou skladbou fonémů ([bedna] – [bedňička] a [debna] – [debňička]). Díky odlišné fonologické struktuře sémanticky identických slov zde nastal případ, kdy jsou derivovaná deminutiva zařazena k jiným typům alternace ([mľha] – [mľžička] a [hmla] – [hmľička]). Nejpočetněji zastoupené jsou v obou jazycích alternace *d/d'* (22 dokladů v českém jazyce, 39 dokladů ve slovenském jazyce), *k/č* (24 dokladů v češtině, 32 dokladů ve slovenštině), *t/ť* (30 nalezených deminutiv v češtině, 26 nalezených deminutiv ve slovenštině) a v českém jazyce také alternace *n/ň* (35 dokladů). V této alternaci mají podstatný podíl (10 případů) deminutiva, jež byla odvozena od substantiva se sufixem *-árna* (avšak funkce sufixu není u všech slov stejná, srov. *cukrárna* a *lumpárna*).

V této skupině deminutiv byly zaznamenány také disjunktivní alternace souhláskových skupin. Nejpočetněji zastoupenou alternací tohoto typu je alternace *šk/šť*, která se vyskytuje v češtině (12 dokladů) i slovenštině (16 dokladů). Menším množstvím deminutiv je zastoupena alternace *sk/sť* a alternace *sk/šť* nastává pouze ve slovenských deminutivech. Z analyzovaného vzorku deminutiv lze vyvodit, že ve shodných lexémech (*deska*, *doska*, *miska*) nastane v češtině alternace *sk/sť* a ve slovenštině alternace *sk/šť*. Alternace *sk/šť* se v českém jazyce sice vyskytuje, ale

nastává v jiných případech tvoření slov (např. [pozemski:] – [pozemšťan], [bli:skat] – [blišťet]).

3.5 Alternace s funkcí slovotvornou u deminutiv se sufixem -k(o)

V korpusech se nacházejí tato deminutiva neuter se sufixem *-k(o)*, u nichž došlo k morfonologické alternaci během procesu odvození:

a/a:

SJ i ČJ – sako/sáčko (+ k/č);

ČJ – hovado/hovádko, (pyžamo/pyžámko);

i/i:

SJ i ČJ – jelito/jelítko, kopyto/kopýtko, koryto/korýtko;

ČJ – břicho/bříško (+ x/š), kladivo/kladívko;

e/e:

ČJ – koleno/kolénko, pero/pérko, semeno/seménko;

e/i:

ČJ – čelo/čílko, dřevo/dřívko, jezero/jezíčko, klepeto/klepítko, koleno/kolínko, pero/pírko, poleno/polínko, rameno/ramínko, semeno/semínko, střevo/střívko, (štěstí/štístko) (+ ť/t), těleso/tělísko, vemeno/vemínko, vřeteno/vřetýnko, žebro/žebírko;

e/ie

SJ – (bremeno/bremienko), cesto/ciestko, čelo/čielko, črevo/črievko, drevo/drievko, jazero/jazierko, klepeto/klepietko, koleno/kolienko, koleso/koliesko, pero/pierko, plece/pliecko, pleso/pliesko, praden/pradienko, rameno/ramienko, semeno/semienko, seno/sienko, teleso/teliesko, temeno/temienko, veno/vienko, vemeno/vemienko, vreteno/vretienko, železo/žieliezko;

ä/ia

SJ – hovädo/hoviadko;

o/u:

ČJ – slovo/slůvko;

u/ou

ČJ – ucho/ouško (+ x/š);

O/e

SJ – číslo/číselko, krídlo/krídelko (+ d/d'), plátno/plátenko (+ t/t'), vlákno/vlákenko;

O/e:

ČJ – hrdlo/hrdélko, jádro/jadérko (+ a:/a), křídlo/křídélko (+ i:/i), ňadro/ňadérko, okno/okénko, plátno/pláténko, pouzdro/pouzderko, prkno/prkénko, stéblo/stébélko, světlo/světélko, vědro/věderko, vlákno/vlákénko;

O/i:

ČJ – bahno/bahýnko, číslo/číslko, hrdlo/hrdýlko, jádro/jadýrko (+ a:/a), křeslo/křesílko, ňadro/ňadýrko, okno/okýnko, plátno/plátýnko, prkno/prkýnko, stehno/stehýnko, světlo/světýlko, vlákno/vlákýnko;

O/ě

SJ – bahno/bahienko, brvno/brvienko, dno/dienko (+ d/d'), futro/futierko (+ t/t'), (heslo/hesielko), hrdlo/hrdielko (+ d/d'), jádro/jadierko (+ d/d'), koleno/kolienko, kreslo/kresielko, maslo/masielko, ohreblo/ohrebielko, okno/okienko, (peklo/pekielko), pero/pierko, puzdro/puzdierko (+ d/d'), rebro/rebierko, (remeslo/remesielko), sklo/skielko, steblo/stebielko, stehno/stehienko, svetlo/svetielko (+ t/t'), vedro/vedierko (+ d/d'), (žezlo/žezielko);

x/š

SJ – brucho/bruško, ucho/uško;

k/č

SJ i ČJ – brko/brčko, mlíko/mlíčko + mlieko/mliečko, oko/očko;

c/č

SJ i ČJ – líce/líčko;

ť/t

SJ i ČJ – dítě/dítko + (dieťa/dietko).

Vzorek deminutiv se sufixem *-ko*, která byla excerpována z českého a slovenského korpusu, ukazuje, že při odvozování těchto deminutiv neuter fungují v obou jazycích dlouhíci vokalické alternace *a/a:* a *i/i:* a palatalizační alternace *x/š*, *k/č*, *c/č* a také depalatalizace *ť/t*. Typů vokalických alternací je v této skupině deminutiv více v češtině (10, ve slovenštině pouze 6), ale typů konsonantických alternací je více ve slovenštině (6) než v češtině (4). Množství dokladů s vokalickými alternacemi je v obou jazycích srovnatelné (55 dokladů českých a 54 dokladů slovenských), deminutiv s alternací konsonantickou je doloženo více ve slovenštině (17, v češtině 9).

V dlouhíci alternaci *a/a:* se čeština a slovenština shodují pouze v jedné lexikální jednotce, nicméně deminutivum *hovádko* zaznamenané v češtině má ve slovenštině svůj protějšek *hoviadko*, v němž rovněž nastane dloužení, které koresponduje s tím českým. Ve slovenském deminutivu *pyžamko* žádné dloužení nenastane, čímž se liší od českého derivátu. Totéž platí pro slovenská deminutiva *bruško* a *kladivko*, v nichž oproti českým derivátům s alternací *i/i:* zůstává vokál krátký. Česká deminutiva, v nichž při derivaci nastávají alternace *e/e:* a *e/i:*, odpovídají slovenským dokladům s alternací *e/ie* (např.: [koleno] – [kole:ŋko] a [koľeno] – [koľieŋko], [čelo] – [či:lko] a [čelo] – [čielko]). České a slovenské přední vokály, které spolu vzájemně korespondují, tedy v obou jazycích podléhají dlouhíci alternacím. Mezi slovenskými deminutivy nebylo doloženo žádné, v němž by nastalo dloužení vokálu /o/ či /u/. V českém jazyce jsou takové doklady pouze dva ([slovo] – [slu:fko], [uxo] – [ouško]). Vznikové vokalické alternace, které v češtině a slovenštině fungují při derivaci těchto deminutiv, sice nejsou zcela shodné, nicméně zde opět alternují fonémy, které spolu korespondují, a mezi doloženými případy se vyskytují stejná slova (např.: [pla:tno] – [pla:te:ŋko] a [pla:tno] – [pla:ťeŋko], [bahno] – [bahi:ŋko] a [bahno] – [bahieŋko]). Vzhledem k rytmickému zákonu ve slovenském hláskosloví je nutné, aby se v substantivech s dlouhým

vokálem v první slabice střídalo s fonologickou nulou ve druhé slabice krátké /e/, nikoli dlouhé, jak je to možné v češtině. V některých slovenských deminutivech se vznikovými vokalickými alternacemi nastávají také palatalizace *d/d'* a *t/t'*, jež se v celé skupině českých deminutiv nevyskytují. Naopak pouze v českých deminutivech bylo doloženo krácení vokálu, a to *a:/a* ve dvou případech a *i:/i* v jednom.

Zdrobněliny, jež dokládají alternace konsonantické, ukazují, že v českých a slovenských deminutivech se sufixem *-ko* nastávají totožné alternace konsonantů v totožných lexikálních jednotkách (vyjma palatalizací dentál). V českém korpusu byl nalezen pouze jeden případ zdrobnělého slova, které není doloženo v korpusu slovenském, a to slovo *štístko*.

3.6 Alternace s funkcí slovtvornou u deminutiv se sufixem -íčk(o)

V korpusech se nacházejí tato deminutiva neuter se sufixem *-íčk(o)*, u nichž došlo k morfonologické alternaci během procesu odvození:

a:/a

ČJ – ráno/raníčko (+ n/ň);

k/č

ČJ – (mlíko/mlíčíčko);

d/d'

ČJ – rande/randíčko, srdce/srdíčko;

t/t'

SJ i ČJ – auto/autíčko, procento/procentíčko + (percento/percentíčko), těsto/těstíčko + cesto/cestíčko;

ČJ – bláto/blátíčko, konto/kontíčko, sousto/soustíčko;

n/ň

ČJ – slunce/sluníčko, zrno/zrníčko.

V analyzovaných deminutivech se sufixem *-íčko*, jež byla excerpována z českého a slovenského korpusu, nastává při jejich tvoření pouze jediná společná alternace, a to je palatalizace *t/ť*. Celkově fungují v této skupině deminutiv alternace spíše v češtině než slovenštině. Mezi slovenskými deminutivy byly nalezeny pouze tři případy, v nichž proběhla alternace téhož typu. Ovšem ani množství nalezených dokladů v češtině není velké. Jedná se o 12 deminutiv, v jejichž derivaci nastává pouze jeden typ vokalické alternace, a to krácení, a 4 typy konsonantických alternací.

Při derivaci deminutiv se sufixem *-íčko* nastávají prakticky pouze palatalizace konsonantů. Pouze v jediném derivátu proběhlo spolu s palatalizací *n/ň* také krácení *a:/a*. Malé množství slovenských dokladů v této skupině deminutiv je dáno dvěma různými důvody, a to je užití jiného, leč hláskově podobného sufixu (např.: *ráníčko*, *slniečko*, *zrníčko*, *srdiečko*) anebo neexistence sekundárního deminutiva (u substantiv *mlieko*, *rande*, *blato*, *konto*, *sústo*).

ZÁVĚRY

Úvodní oddíly první kapitoly práce slouží jako východisko pro následující části, tedy popis morfonologických alternací v češtině a slovenštině a jejich analýzu a komparaci. Kromě definování morfonologických alternací, ozřejmění jejich typologie a existence v různých jazycích bylo nutné pojednat o fungování alternací v konkrétních kategoriích v českém a slovenském jazyce, o možnostech alternací v obou jazycích, a to vzhledem k historickému vývoji hláskosloví, jejich synchronnímu stavu, systémům morfologickým a postupům slovotvorným. Účelné je také pojednání o slovenské výslovnosti a její kodifikaci a o vzájemné korespondenci českých a slovenských fonémů.

V odborné literatuře, která zpracovává téma morfonologických alternací z hlediska synchronního, je obvykle o původu alternací řečeno málo. Z těchto výkladů je zřejmé pouze to, že jejich existence je důsledkem starých vývojových procesů v jazyce. Z toho důvodu bylo jedním z cílů této práce vytvořit srozumitelnou interpretaci historického vývoje jazyka a jeho změn, které vedly ke vzniku morfonologických alternací. Přehled historického vývoje hláskosloví je zároveň nezbytný vzhledem k zamýšlenému srovnání morfonologických alternací dvou jazyků.

Průzkum morfonologických popisů v odborných publikacích českých a slovenských umožnil zhodnotit možnosti a postupy takového popisu a formulovat požadavky pro vlastní výklad tak, aby byl zcela korektní a funkční.

Vlastní soupis morfonologických alternací v češtině a slovenštině je pak utvořen jednoznačně a srozumitelně. Splňuje požadavek na určení směru průběhu alternace i zachycení zvukové podoby slov pomocí znaků mezinárodní abecedy IPA. Obsahuje úplný výčet alternací ve funkci tvaroslovné v tvarotvorném základu slova v obou jazycích a značné množství alternací ve funkci slovotvorné, které nastávají v základu slova při sufixaci a konverzi. Slovotvorné alternace jsou přehledně rozčleněny podle onomaziologických kategorií i typologie významových změn.

Již ze srovnání hláskosloví obou jazyků a jejich vývoje vyplývají některé rozdíly, které se promítají také do oblasti morfonologie. Jestliže v jednom z jazyků

neexistuje některý z fonémů, je zřejmé, že alternace, v nichž figuruje v jazyce druhém, nenastanou (např. *r/ř* a *ř/r* ve slovenštině, *l/l*, *l'/l'*, *r/r* v češtině aj., také vokalické alternace). Korespondence fonémů, jež byly popsány v podkapitole o českém a slovenském hláskosloví, fungují shodně i v morfonologických alternacích, ovšem konkrétní alternace s korespondujícími fonémy nemusí proběhnout v češtině a slovenštině stejně. Tento fakt ilustrují třeba případy slovenských alternací *e/ie* a *ie/e*. Za slovenský diftong */ie/* fungují v češtině vokály */i:/*, */e/*, */e:/*, */u:/*. Odpovídajícími alternacemi v těchto jazycích jsou tedy např.: [x'leba] – [x'liep] a [xleba] – [xle:p], [kameň] – [kamienok] a [ka:men] – [kami:nek], [hňešť] – [hňeťe] a [hňi:st] – [hňete]. Ve slovenštině však také funguje dloužení v Gpl. feminin a neuter, které se v češtině nevyskytuje, a proto zde k žádné alternaci nedochází (srov. [žena] – [žien] a [žena] – [žen], [čelo] – [čiel] a [čelo] – [čel]). V češtině může v Gpl. feminin a neuter dojít naopak ke krácení vokálů, které ve slovenštině nenastává (srov. [ďera] – [ďer] a [ďi:ra] – [ďer], [ďielo] – [ďiel] a [ďi:lo] – [ďel]). Korespondence českých a slovenských fonémů tedy v případě morfonologických alternací funguje, ovšem alternace těchto fonémů jsou podřízeny zákonitostem morfoložických systémů těchto jazyků.

Odlišností slovenského a českého morfoložického systému, které se promítají do fungování morfonologických alternací, není mnoho. Ve slovenštině dochází k pravidelnému dloužení vokálů v Gpl. feminin a neuter a ke krácení vokálů v deklinaci číslovek. V češtině nastává krácení vokálů v Gpl. feminin a neuter (a u některých feminin také v lsg., Dpl., Lpl. a Ipl.), palatalizační alternace v Npl. a Vpl. adjektiv a také v rámci konjugace sloves ve tvarech přičestí trpného.

Další rozdíly mezi slovenskými a českými alternacemi ve funkci morfoložické jsou dány odlišnostmi hláskoslovními. Ve tvarech Nsg. a Vsg. životných maskulin, v Nsg. neživotných maskulin a v Gpl. feminin a neuter dochází v obou jazycích ke vznikovým alternacím (*o/e* v češtině i slovenštině, ve slovenštině navíc *o/ie*), ovšem pouze ty slovenské jsou doprovázeny palatalizacemi předcházejících konsonantů *d*, *t*, *n*, *l* (srov. např.: [ritec] a [riťec], [den] a [ďeň], [zvonec] a [zvoňec], [palec] a [paľec], [kateder] a [kated'ier], [šibalek] a [šibaľiek]). Alternace konsonantů ve tvarech Dsg. a Lsg. feminin a Lsg. neuter jsou ve slovenštině omezeny pouze na

korelativní palatalizace *d, t, n, l*, avšak v češtině dochází navíc také ke změnám *k/c, h/z, ch/š, g/z, r/ř* (a naopak nepalatalizuje *l*). V rámci deklinace feminin se v obou jazycích vydělují slovní jednotky, které se svými paradigmaty zařazují ke vzorům *kost* a *košť*. Ovšem z důvodů fonologických i morfologických nastává pouze v českých femininech tohoto vzoru depalatalizace *t'/t*.

Soupis morfonologických alternací ve funkci slovtvorné naznačuje konkrétní podobnosti a odlišnosti jejich existence a průběhu ve slovenštině a češtině.

Shodný slovtvorný sufix, průběh derivace i alternace mají například názvy obyvatelské z kategorie mutační. Při jejich odvození nastávají v obou jazycích alternace *d/d'* ([kanada] – [kanadaŋ]), *t/t'* ([tibet] – [tibeŋ]), *n/n'* ([bosna] – [bosnaŋ]), *k/č* ([afrika] – [afričan]), *c/č* ([obec] – [občan]), *s/š* ([rakousko] – [rakušan], [raku:sko] – [raku:šan]), *h/ž* ([praha] – [pražan]) a *st/šť* ([mňesto] – [mňešťan], [mesto] – [mešťan]). Ve slovenštině může navíc nastat alternace *l/l'* ([bela:] – [beľan]), v češtině zase alternace *r/ř* ([kipr] – [kipřan]). Částečná shoda panuje také při derivaci komparativu adjektiv. V obou jazycích se vyskytují deriváty s alternací *d/d'* ([ru:znorodi:] – [ru:znorođejší:]), [přvoradi:] – [přvorođejší:]), *t/t'* ([čisti:] – [čištejší:]), *n/n'* ([hodni:] – [hodnější:]) a *s/š* ([ňi:ski:] – [ňišši:], [ňi:ski] – [ňi>ši:]). Ovšem v českém jazyce probíhají alternace v těchto derivátech ve větším rozsahu, a to v alternacích *h/ž* ([drahi:] – [drašši:]), *k/č* ([heski:] – [hesči:]), *x/š* ([suxi:] – [sušši:]), *sk/šť* ([přa:telski:] – [přa:telšštejší:]), *ck/čť* ([komicki:] – [komičtejší:]). Podobnost v rámci fungující korespondence českých a slovenských fonémů lze najít také v derivaci řadových číslovek, při níž dochází ke dlužení vokálů, srov. [deset] – [desa:ti:] a [d'esať] – [d'esiati], [pjet] – [pa:ti:] a [pět] – [piati]. Totožné jsou také alternace, které nastávají při imperfektivizaci sloves. Dochází ke krácení vokálů ([xra:ňit] – [oxraňovat] a [xra:ňit'] – [oxraňovať], [zu:žit] – [zužovat] a [zu:žit'] – [zužovať], [dosa:hnoʊt] – [dosahovat] a [dosiahnuť] – [dosahovať]), vznikovým alternacím ([zamknoʊt] – [zamikat] a [zamknu:ť] – [zamikať], [dohnat] – [doha:ňet] a [dohnať] – [doha:ňať], [vizvat] – [vizi:vat] a [vizvať] – [vizi:vať], [poslat] – [posi:lat] a [poslať] – [posělať]) a ojedinelým kvalitativním alternacím ([ležet] – [položít] a [ležať] – [položít']). Ve slovenštině mohou krácení podléhat také slabikotvorné dlouhé konsonanty *ř* a *l'*, a to například ve slovesech [kř:mit'] –

[dokřmovať], [d|:žit] – [pred|žovať]. V českých ekvivalentech tato alternace buďto nenastane ([křmit] – [dokřmovať]), nebo je vlivem odlišné distribuce slabikotvornosti realizována na doprovodných vokálech ([dloužit] – [prodlužovat]). Mezi slovenskými imperfektivy se také nacházejí případy s proběhnutou vznikovou alternací *O/e* ([pozrieť] – [pozeráť], [vibrať] – [viberať]). V českém jazyce se takto modifikovaná slovesa s touto alternací nevyskytují. Shodné alternace nacházíme i u českých a slovenských protějšků, které se liší hláskoslovím (*x/š*: [kožix] – [kožišni:k] a [kožux] – [kožušni:k]) či jsou hláskově odlišné jejich derivační sufixy (*k/č*: [v|k] – [v|ča:k] a [v|k] – [v|čiak], [řeka] – [řečište] a [rieka] – [riečisko]) nebo vznikly odvozením odlišných sufixů téže kategorie (*k/č*: [pta:k] – [pta:čni:k] a [fta:k] – [fta:čkar]) nebo i tam, kde se jedná o zcela jiné slovní jednotky, ovšem téhož významu (*ň/n*: [topeňi:] – [topena:ř] a [ku:reňe] – [ku:rena:r]).

Soupis alternací rovněž prokazuje, že alternace s funkcí slovotvornou jsou častější a pravidelnější v jazyce českém než slovenském. Dloužení, které probíhá při derivaci českých jmen činitelských a konatelských, se ve slovenských substantivech vyskytuje méně, neprobíhá vždy při odvození deverbativ (např. *darovať/darca*, *platiť/platca*, *vodiť/vodca*) i desubstantiv (např. *strava/stravník*). Totéž platí o krácení vokálů, které v českých názvech činitelských zaznamenáváme, ale v jejich slovenských protějšcích nikoli (*lámať/lámač*, *dláždiť/dláždič*, *háj/hájnik*). Je to dáno tím, že slovenské krácení vokálů se týká pouze starších derivátů, v nověji utvořených názvech činitelských se nevyskytuje (stejně jako u názvů míst se sufixem *-áreň/-iareň*), a to také z důvodu oslabení přímého vztahu derivátu ke slovesu a významovou souvislostí se substantivem označujícím činnost (např.: *sádzať/sadzba/sadzač*). Alternace vokálů se dále oproti českým slovům nevyskytují v některých slovenských názvech nositelů vlastností (*krásny/krásavica*), výsledků děje (*kvapnúť/kvapka*), prostředků (*vysávať/vysávač*, *blato/blatník*) a ve slovech konvertovaných (*menovať/meno*). Lze tedy konstatovat, že slovenské deriváty si v porovnání s českými ve větší míře zachovávají délku vokálu v základu slova fundujícího. Čeština je rovněž o něco bohatší na konsonantické alternace, které nastávají při derivaci názvů nositelů vlastností a odvození adverbí od adjektiv. V obou jazycích fungují při týchž sufixech palatalizace, např. [stari:] – [stařec],

[zbabeli:] – [zbabeľec], [mladi:] – [mladi:k], [levoboki:] – [levoboček], [xudi:] – [xuďas], avšak v češtině se vyskytují též ojedinělé alternace, jež ve slovenštině v této slovotvorné třídě neexistují, např. [tvrdi:] – [tvrďa:k], [tlusti:] – [tlustox]. V českém jazyce nastávají také depalatalizace konsonantů při odvozování názvů činitelských se sufixem *-ec*, které ve slovenštině z důvodů hláskoslovných nastat nemohou (např. [xodit] – [xodec], [leťet] – [letec], [hoňit] – [honec]). Ve slovenštině je depalatalizace v této onomaziologické kategorii ojedinělá (např. [vodit] – [votca]), neboť obvykle jsou základovými slovy těchto derivátů substantiva označující danou činnost (např. *obrana/obránca*, nikoli *obrániť/obránca*). V případě derivace adverbii je příčinou menšího množství alternací ve slovenštině derivační sufix *-o*, jenž je frekventovanější než sufix *-e* (srov. např.: [pjekni:] – [pjekňe] a [pekni:] – [pekňe], [tvrdi:] – [tvrdě] a [tvrdi:] – [tvrdó]). Příčiny neexistence alternací v obou jazycích zároveň jsou různé, důvodem může být odlišnost v hláskosloví (srov. *d/d'*: [medvjet] – [medved'ice] a [medved'] – [medved'ica]), užití jiného sufixu (např. *s/š*: [přivjesit] – [při:vješek] a [privesit'] – [pri:vesok], *k/č*: [strakati:] – [stračena] a [strakati:] – [strakuľa]), jiné základové slovo (*k/č*: [divoki:] – [divoča:k] a [divi:] – [diviak]) či zcela jiná lexikální jednotka ve slovní zásobě druhého jazyka (např. *d/d*: [zeť] – [zedňi:k] a [mu:r] – [mura:r]).

Sondou do mluvnic češtiny a slovenštiny bylo prokázáno, že kodifikovaná příručka *Morfológia slovenského jazyka* na alternace s funkcí morfologickou pamatuje a ve výkladu ke vzoru a jeho podvzorům je spolu s možnými pravidelnými obměnami gramatických morfů zmiňuje. Dále pak publikace *Nový deklinačný systém slovenských substantív* podává zcela detailní výklad slovenské deklinace podstatných jmen. České publikace *Mluvnice češtiny II*, *Mluvnice současné češtiny* a *Akademická gramatika spisovné češtiny* nepodávají úplnou interpretaci obměn slovního tvaru u maskulin životných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg. Ve většině zde bylo zvoleno jako vzor slovo *pán*, v jehož tvarotvorném základu dochází ve tvaru Vsg. k dlouhící alternaci, která se v celé třídě těchto slov neopakuje. Vzory i podvzory, které autoři publikací zvolili, nezachycují veškeré možné kombinace gramatických morfů v paradigmatech těchto substantiv ani alternace, které v tvarotvorném základu mohou nastat. Komentáře doplňující možnosti

gramatických morfů a alternací životných maskulin tvrdého typu ve flexi nezmiňují všechny možné obměny, které lze v dané třídě slov hodnotit jako pravidelné.

Úplný výčet alternací ve funkci morfologické byl proto v další části práce využit k vytvoření systému vzorů a podvzorů české substantivní deklinace, které zachycují veškeré obměny slovního tvaru, ke kterým ve flexi dochází. Tento systém byl vytvořen s cílem doplnit a zpřesnit substantivní deklinaci, která dosud v odborných českých publikacích nebyla zpracována s ohledem na alternace, které při flexi nastávají.

Skloňovací vzory a podvzory v navrhovaném systému početně převyšují deklinační vzory známé ze školní výuky, proto může být pro uživatele obtížné si je zapamatovat. Nevýhodou vzorů uváděných ve školní výuce je však nepřesnost vyplývající z množství výjimek. Systém navržený v této práci je tedy určen spíše poučenému uživateli jazyka, jemuž může detailní výklad substantivní deklinace pomoci k objasnění obměn slovních tvarů. Deklinační systém může být také vhodným nástrojem pro výuku cizinců, jelikož jejich vnímání alternací v českém jazyce není tak samozřejmé jako u rodilých mluvčích.

Se zřetelem k alternacím ve funkci morfologické byla tedy stanovena jako základní vzory jednotlivých deklinačních typů taková slova, která reprezentují skupinu slov s gramatickými morfy, které jsou v daném deklinačním typu nejpočetnější, a zároveň v jejich paradigmatu nedochází k žádné alternaci v tvarotvorném základu, jelikož ta nemusí být přítomna v jiných substantivech s týmiž gramatickými morfy. Podvzory k těmto základním vzorům pak zachycují jednotlivé typy alternací a také možné odlišnosti v koncovkách u substantiv daného typu.

Rozmanitosti v substantivní flexi, které lze hodnotit jako pravidelné, existují u jednotlivých deklinačních typů v rozdílné míře. Přestože v každém z těchto typů jsou výjimky slov, která se v různém rozsahu odlišují od stanoveného základního vzoru či jeho podvzorů, pravidelné obměny slovního tvaru mohou vykreslit v některých případech pouze základní vzory (soudce, stroj, kuře, stavení), či jen několik málo podvzorů k němu připojených (muž + hráč, učitel, král, lovec; předseda

+ policista, asketa, kolega, bača; růže + zář, ulice, žákyně; daň + píseň; řeč + kost; moře + sídliště). Největší množství pravidelných rozmanitostí ve flexi zaznamenáváme u tvrdých deklinačních typů ve všech rodech. Deklinace těchto substantiv si žádá objemnější systém podvzorů, které navíc v případě feminin a neuter doplňují další podvzory, jež zachycují substantiva, která jsou na přechodu mezi tvrdým a měkkým typem.

V rámci substantivní flexe je samozřejmě nejdůležitější označení deklinačního typu, neboť určení konkrétního vzoru je variabilní. Stanovení vzoru a jeho případných podvzorů se může řídit rozličnými požadavky, například je možné zohlednit frekvenci tvarů v Českém národním korpusu.

Poslední kapitola této práce je věnována výzkumu alternací a jejich realizaci ve skutečných českých a slovenských textech. Přestože výčet alternací v obou jazycích již jejich komparaci představuje, výzkum nabízí bližší obeznámení s alternacemi ve slovtvorbě, které nastávají při derivaci deminutiv. Hypotéza, kterou tento výzkum ověřuje, vyplývá z textu publikace *Slovenčina a čeština: synchronne porovnanie s cvičeniami*, který deklaruje, že „viac vokálov a vokalických alternácií je v slovenčine, viac konsonantov a konsonantických alternácií je v češtine“.

Morfonologické alternace ve funkci slovtvorné byly podrobeny analýze v rámci derivace českých a slovenských deminutiv, která byla excerpována z Českého národního korpusu a Slovenského národního korpusu. Kategorie těchto substantiv byla k analýze a komparaci vybrána pro neomezenou produktivitu tvoření v obou jazycích a existenci sufixů shodných po stránce slovtvorné i hláskoslovné. Do výzkumu byla tedy zařazena ta deminutiva, která byla derivována sufixy *-ík*, *-íček*, *-k(a)*, *-ičk(a)*, *-k(o)*, *-ičk(o)*, jež jsou shodné slovtvorně i hláskoslovně.

U prvního ze sufixů je nutné zohlednit jeho produktivitu v obou jazycích. Zatímco ve slovenštině fungují pro maskulina primární sufixy *-ík* (s variantou *-ik*) a *-ok*, z nichž právě ten první je frekventovanější, v češtině jsou to sufixy *-ek* a *-ík* a frekventovanější je zde sufix *-ek*. Z toho důvodu je v českém jazyce třeba

předpokládat celkový nižší výskyt deminutiv se sufixem *-ík*. U ostatních sufixů, jež byly vybrány k analýze, můžeme předpokládat srovnatelnou frekvenci deminutiv.

Při derivaci deminutiv sufixem *-ík* nastávají v obou jazycích shodné alternace konsonantické (*x/š, k/č, c/č, d/d', t/t', n/n'*) i vokalické (*a:/a, e/o*). Celkový počet typů vokalických alternací je v obou jazycích shodný (5), ovšem ve slovenských deminutivech nastává více typů alternací konsonantických (9 oproti 7 českým). V deminutivech se sufixem *-ík* existují v obou jazycích doklady krácení vokálů, alterací vokalických zánikových a palatalizací konsonantů. Pouze ve slovenštině se vyskytují z důvodů hláskoslovných případy depalatalizace konsonantu. V žádném z deminutiv v této skupině nenastává dlužení vokálu. Přestože se u vokalických alternací alternanty české neshodují se slovenskými (vyjma *a:/a* a *e/o*), jedná se o fonémy, které spolu korespondují (*e:/e, e:/je* a *ie/e, u:/o* a *uo/o*).

Během odvození deminutiv sufixem *-iček* dochází v češtině a slovenštině pouze k několika shodným alternacím, a to konsonantickým (*h/ž, d/d', t/t' a n/n'*) a vokalické zánikové (*e/o*). V českém jazyce funguje v této skupině slov celkem 6 typů alternací vokalických a 6 typů alternací konsonantických. Ve slovenštině je počet typů alternací vokalických nižší, a to 4. Také u této skupiny deminutiv se realizují při derivaci v obou jazycích alternace vokalické zánikové, krácení vokálů a palatalizace konsonantů. Pouze mezi českými deminutivy existuje doklad dlužení vokálu ([kus] – [kou̯si:ček]), ve slovenštině naopak jediný doklad depalatalizace konsonantu ([d'ěň] – [d'ni:ček]). U alternací vokalických fungují jako alternanty tytéž fonémy jako u deminutiv se sufixem *-ík* (mimo české *i:/i* a *u/ou̯*), i zde spolu tedy české a slovenské fonémy korespondují.

Derivace deminutiv se sufixem *-k(a)* doprovázejí v českém i slovenském jazyce shodné alternace vokalické (*a/a:, o/e*) a konsonantické (*c/č, x/š, h/ž, k/č, ň/n, d'/d*). V této skupině deminutiv funguje v češtině 12 typů vokalických alternací, zatímco ve slovenštině 9. Naopak ve slovenštině je vyšší počet typů konsonantických alternací než v češtině (8 oproti 6). Oproti deminutivům maskulin jsou v této skupině slov běžná dlužení vokálu, a to v obou jazycích. Pouze v českých deminutivech nastává několik typů krácení vokálu. V deminutivech obou jazyků jsou

hojně zastoupeny palatalizace konsonantů, naopak depalatalizace jsou v češtině oproti slovenštině pouze ojedinělé.

Při odvozování deminutiv sufixem *-ičk(a)* dochází v češtině a slovenštině ke shodě v alternaci zánikové (*e/0*), v palatalizacích konsonantů (*h/ž, x/š, k/č, d/d', t/t', n/n'*) a v alternacích konsonantických skupin (*šk/šť, sk/st'*). Větší množství typů vokálních alternací bylo opět doloženo v češtině (4 oproti 2). Také typů alternací konsonantů je mezi českými deminutivy této skupiny více (8) než mezi slovenskými (7). Derivaci deminutiv se sufixem *-ičk(a)* doprovázejí také alternace konsonantických skupin, ve slovenštině 3 typy, v češtině pouze 2. Dloužení vokálů obvyklé v předchozí skupině femininních deminutiv se u této skupiny slov nevyskytuje v žádném z dokladů. Krácení vokálů bylo doloženo v několika málo lexikálních jednotkách českých, ve slovenštině dokonce pouze v jediné. Zániková alternace *e/0* sice představuje shodu ve srovnávaných jazycích, ovšem k její realizaci dochází ve zcela odlišných slovech. Zatímco v češtině se jedná ve většině o základová slova se zakončením *-ev*, ve slovenštině tvoří naprostou většinu dokladů základová slova se sufixem *-áreň* (s variantou *-iareň*). Alternace palatalizační, jež nedoprovázejí žádné další alternace vokální, jako tomu bylo u předchozích skupin deminutiv, jsou v obou jazycích zastoupeny poměrně hojným množstvím dokladů. Jediné palatalizační alternace, u nichž z důvodů hláskoslovných nepanuje shoda ve srovnávaných jazycích, jsou alternace *l/l'* a *r/r'*. Z alternací konsonantických skupin je v obou jazycích nejvíce dokladů změny *šk/šť*. V českých deminutivech se sufixem *-ičk(a)* nenastává oproti těm slovenským alternace *sk/st'*.

Alternace nastávající shodně v češtině i slovenštině při derivaci deminutiv se sufixem *-k(o)* jsou dloužení vokálů (*a/a:, i/i:*), palatalizace (*x/š, k/č, c/č'*) a depalatalizace (*t'/t*) konsonantů. Více typů vokálních alternací je doloženo v češtině (10 oproti 4), naopak ve slovenštině funguje při derivaci těchto deminutiv více typů alternací konsonantických (6 oproti 4 v češtině). Při derivaci deminutiv se sufixem *-k(o)* dochází častěji k dloužení vokálů, krácení bylo doloženo pouze ve 3 českých lexikálních jednotkách. Mezi alternantami vokálních alternací opět fungují korespondence fonémů (*e/e:, e/i:* a *e/i'*; *a/a:* a *ä/ä'*; *0/i:*, *0/e:* a *0/e, 0/i'*). Oproti ostatním analyzovaným deminutivům (vyjma feminin se sufixem *-k(a)*) zde

fungují alternace vokalické vznikové, které jsou pouze ve slovenských zdobnělinách z důvodů hláskoslovných ojediněle doprovázeny palatalizacemi *d/d'* a *t/ť*. Konsonantické alternace nastávající při odvozování této skupiny deminutiv představují ve většině jak shodné typy alternací, tak stejné lexikální jednotky v češtině i slovenštině.

Jedinou společnou alternací českých a slovenských deminutiv se sufixem *-íčk(o)* je palatalizace *t/ť*, jelikož žádná jiná již ve slovenských deminutivech s tímto sufixem nenastává. Oproti jednomu typu konsonantické alternace ve slovenštině se v češtině v této skupině slov realizují 4 typy a také jedna alternace vokalická. Celkové množství dokladů je v obou jazycích malé, přesto ukazují, že zde nastávají pouze palatalizace konsonantů a v jednom českém slově také krácení *a:/a*.

Celkové množství typů alternací v onomaziologické kategorii deminutiv vyvrací stanovenou hypotézu, neboť v českém jazyce v rámci těchto šesti sufixů nastává celkem 38 typů vokalických alternací a 35 typů konsonantických alternací. Oproti tomu ve slovenských deminutivech s těmito sufixy se navzdory předpokladu realizuje pouze 26 typů vokalických alternací a 37 typů alternací konsonantických. Celkově je větší množství derivátů v jednotlivých typech alternací doloženo spíše ve slovenštině, viz Tabulka 30 – Frekvence českých a slovenských morfonologických alternací ve funkci slovotvorné. Je zřejmé, že slovenských deminutiv s alternací vokalickou je mnohem víc především díky vyšší produktivitě sufixu *-ík*, množství deminutiv s vokalickou alternací s ostatními srovnávanými sufixy je v češtině a slovenštině srovnatelné. U deminutiv s alternací konsonantickou je opět množství slovenských dokladů navyšováno díky vyšší frekvenci deminutiv se sufixem *-ík*, ovšem patrný je také velký počet deminutiv se sufixem *-k(a)*.

	Čeština						Slovenština					
	Vokálníké alternace		Konsonantické alternace		Alternace konsonantických skupin		Vokálníké alternace		Konsonantické alternace		Alternace konsonantických skupin	
	typů	slov	typů	slov	typů	slov	typů	slov	typů	slov	typů	slov
-ík	5	25	7	74	0	0	5	76	9	173	0	0
-íček	6	24	6	36	0	0	4	31	6	25	0	0
-k(a)	12	82	6	58	0	0	9	97	8	122	0	0
-ičk(a)	4	17	8	126	2	16	2	18	7	133	3	19
-k(o)	10	55	4	9	0	0	6	54	6	17	0	0
-ičk(o)	1	1	4	12	0	0	0	0	1	3	0	0
celkem	38	203	35	315	2	16	26	266	37	473	3	19

Tabulka 30 – Frekvence českých a slovenských morfonologických alternací ve funkci slovtvorné

Komparací bylo též doloženo, že alternace, k nimž dochází během derivace českých a slovenských deminutiv, nejsou protichůdné, ovšem byly identifikovány některé alternace fungující pouze v jednom z jazyků. V rámci všech sufixů existují české deriváty, u nichž dochází ke krácení vokálů, zatímco ve slovenských deminutivech se krácení vokálu oproti slovu základovému nevyskytuje naprosto bez výjimky u sufixů *-k(a)*, *-k(o)* a *-ičk(o)*. Naopak ve slovenských deminutivech se projevuje depalatalizace konsonantů u sufixů *-ík* a *-íček*, která v českých deminutivech s těmito sufixy nenastává, neboť zde nejsou měkké konsonanty *d'*, *ť*, *ň*, *l'* před vokálem *e*, které by při alternaci *e/o* mohly být depalatalizovány.

Srovnání českých a slovenských deminutiv se sufixy *-ík*, *-íček*, *-k(a)*, *-ičk(a)*, *-k(o)* a *-ičk(o)* tedy ukázalo, že alternace, které v průběhu jejich derivace nastávají, jsou velmi podobné. Probíhají mnohdy v týchž lexikálních jednotkách a alternantami jsou tytéž fonémy, případně ty, které spolu v těchto jazycích korespondují. Také u slov, která mají odlišnou fonologickou strukturu, byly identifikovány alternace těch konsonantů, které alternovat mohou

(např. [m]ha] – [m]žička] a [hmla] – [hmlička], [bedna] – [bednička] a [debna] – [debnička]). Odlišnosti, které byly v rámci derivace těchto deminutiv zjištěny, jsou způsobeny především rozdíly hláskoslovnými a rozdílnými vývojovými změnami. K těmto odlišnostem patří krátké vokály slovenských feminin a neuter, které nepodléhají dloužení při derivaci (např. *jama, lipa, žaba, pyžamo, brucho, kladivo*), což by mohlo být způsobeno akutovou intonací. Dále je to existence většího množství střídnic za původní silné jery ve slovenštině, které fungují jako alternanty ve vznikových a zánikových alternacích. České slabikotvorné hlásky *r* a *l* ve slovenštině doprovázejí vokály, které rovněž figurují v alternacích s fonologickou nulou. Při vznikových alternacích může ve slovenštině docházet k palatalizacím konsonantů, při zánikových naopak k depalatalizacím (u alternant *e, ie*). Vznikové alternace ve slovenštině rovněž ovlivňuje rytmický zákon, tedy tam, kde předchází dlouhá slabika, nemůže být alternantou dlouhý vokál či diftong (srov. *čísílko* a *číselko, pláténko* a *plátenko*). Rozdíly v alternacích českých a slovenských může způsobovat také odlišná fonologická struktura základových slov. Například alternace *e/o* nastávající v českých femininech se zakončením *-ev* při derivaci příponou *-ičk(a)* ve slovenštině nemůže proběhnout, neboť takto zakončená feminina se zde téměř nevyskytují. Naopak ve slovenštině nastane depalatalizace *ť/t* u feminin se sufixem *-ost'* při derivaci příponou *-k(a)*, která v češtině neproběhne, neboť hlásková podoba tohoto sufixu je *-ost*. Příčinou nedoložení deminutiva v jednom z jazyků může být odlišný deminutivní sufix, např. dloužení v českém deminutivu *kousíček* existuje i ve všech deminutivech slovenských, které vznikly odvozením od slova *kus*, ovšem ani jedno z nich nebylo utvořeno sufixem, který by mohl být v analýze srovnán s českým – *kúsok, kúštik, kúsoček, kústiček*.

V analyzovaném vzorku se vyskytla některá deminutiva slovenská, jež v češtině neexistují, např.: *dník, stupník, dníček, sníček, skielko*. A také naopak česká deminutiva, která se ve slovenském jazyce netvoří, např.: *mličko, randičko, blátíčko, kontíčko, soustíčko*.

Dokladem neomezené produktivity je velké množství deminutiv, která nejsou uvedena ve slovníku, přesto se v korpusu daného jazyka vyskytují.⁵⁰ Jedná se o deriváty substantiv konkrétních (např. ve slovenštině *diamantík, orlíček, putienka, búdička, dietko*; v češtině *cyklodřívko, úctíček, vatýrka, sopčička, pyžámko*) a v menší míře též abstraktních (např. ve slovenštině *nezmýšlík, úspešík, bizarnôstka, biedička, remesielko*; v češtině *incidentík, řvíček, blbůstka, vzpomínčička, štístko*). Navzdory významu slova základového je v obou jazycích doloženo deminutivum *obřík, obrík*, které však není v žádném ze slovníků uvedeno. Pouze v jediném deminutivu z celého zkoumaného vzorku došlo při odvození ke změně jmenného rodu, a to derivací slovenského slova *parcela/parcelík*.

---

⁵⁰ Tato byla uvedena v závorkách. Jejich existence ve slovnících byla prověřována ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* a *Slovníku spisovného jazyka českého*, v online dostupných slovnících na webu slovníky.korpus.sk, tedy v *Krátkém slovníku slovenského jazyka 4*, *Slovníku současného slovenského jazyka* a *Slovníku slovenského jazyka*.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Alternace vokálů, dloužení	43
Tabulka 2 – Alternace vokálů, krácení	47
Tabulka 3 – Alternace vokálů, kvalitativní	49
Tabulka 4 – Alternace vokálů se skupinou konsonant + vokál	50
Tabulka 5 – Alternace vokálů s fonematickou nulou	53
Tabulka 6 – Alternace vokálů s fonematickou nulou, vícečlenná.....	54
Tabulka 7 – Alternace konsonantů, palatalizace	61
Tabulka 8 – Alternace konsonantů, depalatalizace	63
Tabulka 9 – Alternace konsonantů, ostré sykavky.....	65
Tabulka 10 – Alternace konsonantů s fonematickou nulou	66
Tabulka 11 – Alternace konsonantů, vícečlenné	67
Tabulka 12 – Alternace konsonantů, skupinové	69
Tabulka 13 – Deklinace maskulin životných tvrdého typu, slovenská.....	69
Tabulka 14 – Deklinace životných maskulin tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	77
Tabulka 15 – Deklinace maskulin životných měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	79
Tabulka 16 – Deklinace maskulin životných s koncovkou -a v Nsg., česká.....	80
Tabulka 17 – Deklinace maskulin životných s koncovkou -e v Nsg., česká.....	81
Tabulka 18 – Deklinace maskulin neživotných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	84
Tabulka 19 – Deklinace maskulin neživotných měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	85
Tabulka 20 – Deklinace maskulin neživotných kolísajících mezi tvrdým a měkkým typem, česká	86
Tabulka 21 – Deklinace feminin s koncovkou -a v Nsg., česká	88
Tabulka 22 – Deklinace feminin s koncovkou -e v Nsg., česká	90
Tabulka 23 – Deklinace feminin s nulovou koncovkou v Nsg. a koncovkou -e v Gsg., česká.....	90

Tabulka 24 – Deklinace feminin s nulovou koncovkou v Nsg. a koncovkou -i v Gsg., česká.....	91
Tabulka 25 – Deklinace feminin kolísajících mezi typy s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	92
Tabulka 26 – Deklinace neuter tvrdého typu s koncovkou -o v Nsg., česká.....	96
Tabulka 27 – Deklinace neuter měkkého typu s koncovkou -e v Nsg., česká.....	96
Tabulka 28 – Deklinace neuter smíšeného typu s koncovkou -e v Nsg., česká	97
Tabulka 29 – Deklinace neuter s koncovkou -í v Nsg., česká.....	97
Tabulka 30 – Frekvence českých a slovenských morfonologických alternací ve funkci slovo tvorné	137

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 – Deklinace maskulin životných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	76
Graf 2 – Deklinace životných maskulin měkkého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	78
Graf 3 – Deklinace maskulin neživotných tvrdého typu s nulovou koncovkou v Nsg., česká.....	83
Graf 4 – Deklinace feminin s koncovkou -a v Nsg., česká	88
Graf 5 – Deklinace neuter tvrdého typu s koncovkou -o v Nsg., česká	95

ANOTACE

Jméno a příjmení: Pavlína Kašpárková

Fakulta, katedra: Fakulta filozofická, Katedra bohemistiky

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Název práce: Morfonologie češtiny a slovenštiny

Název v angličtině: Morphology of Czech and Slovak Languages

Anotace práce: Předkládaná disertační práce se zabývá morfonologickými alternacemi v českém a slovenském jazyce. Předmětem zájmu je srovnání morfonologických alternací v těchto jazycích a také dalších jevů z jazykových rovin, s nimiž alternace souvisejí, tedy fonologií, morfologií a slovtvorbou. Práce zahrnuje obsáhlý soupis českých a slovenských alternací, které nastávají v tvarotvorném a slovtvorném základu slova. Výzkumná část práce předkládá návrh na systém deklinačních vzorů českých substantiv, který zachycuje pravidelné obměny slovních tvarů včetně alternací. Analýza českých a slovenských deminutiv excerpovaných z Českého národního korpusu a Slovenského národního korpusu přináší přesné srovnání průběhu alternací i derivace těchto slov.

Klíčová slova: morfonologie, morfonologické alternace, deminutiva

Anotace v angličtině: This thesis deals with morphological alternations in the Czech and Slovak languages. The work compares the morphological alternations, as well as other phenomena from phonology, morphology, and word formation. The thesis includes a comprehensive list of the Czech and Slovak alternations occurring at the form-formation and word-formation bases of a word. The research part of the thesis proposes a system of declension patterns of Czech nouns that captures all variations of word forms, including alternations. The analysis of the Czech and Slovak diminutives excerpted from the Czech National Corpus and the Slovak National Corpus gives an accurate comparison of the course of alternations and the derivation of these words.

Klíčová slova v angličtině: morphonology, morphological alternations, deminutives

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 72

Rozsah práce: 228 417 znaků

Jazyk práce: český

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BĚLIČ, Jaromír, JEDLIČKA, Alois, JÓNA, Eugen, RUŽIČKA, Jozef, ŠTOLC, Jozef. *Slovenština. Vysokoškolská učebnice pro studující českého jazyka*. Praha: SPN, 1964.
- [2] BIČAN, Aleš. Distribution and combinations of Czech consonants. *Zeitschrift für Slawistik*, 2011, roč. 55, s. 153–171.
- [3] BOSÁK, Ján. *Slovenský jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1998. 180 s.
- [4] BUZÁSSYOVÁ, Klára, JAROŠOVÁ, Alexandra. *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, 2006, ISBN 978-80-224-0932-4, [vid. 2016-07-23]. Dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [5] BUZÁSSYOVÁ, Klára, JAROŠOVÁ, Alexandra. *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, 2011, ISBN 978-80-224-1172-1, [vid. 2016-07-23]. Dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [6] ČERMÁK, František. *Morfematika a slovtvorba češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 287 s. ISBN 978-80-7422-146-0.
- [7] DANEŠ, František, Miloš DOKULIL a Jaroslav KUCHAR, ed. *Tvoření slov v češtině*. 2, Odvozování podstatných jmen. Praha: Academia, 1967.
- [8] DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině*. 1, Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- [9] DVONČ, Ladislav. *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966.
- [10] DVONČ, Ladislav. K otázke spoluhlásky ľ v spisovnej slovenčine. *Jazykovedný časopis*. 1966, roč. 17, s. 75–84.
- [11] FILIPEC, Josef. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2014, ISBN 978-80-200-1446-7, [vid. 2016-07-23]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

- [12] FINDRA, Ján. Mäkkostná korelácia a spoluhláska ľ. *Slovenská reč*, 2011, roč. 76, č. 1-2, s. 56–62.
- [13] GARABÍK, Radovan, Agáta KARČOVÁ, Mária ŠIMKOVÁ, Radoslav BRÍDA a Adriána ŽÁKOVÁ. *Skoľovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied. Slovenský národný korpus, 2016. ISBN 978-80-88814-91-7.
- [14] HABOVŠTIAK, Anton. O výslovnosti skupín le, li. *Slovenská reč*, 1952, roč. 18, č. 8, s. 225–234.
- [15] HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 592 s.
- [16] HORECKÝ, Ján, PECIAR, Štefan. K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy. *Slovenská reč*, 1952–1953, roč. 18, č. 1–2, s. 35–47.
- [17] HORECKÝ, Ján. *Morfematická štruktúra slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964.
- [18] HORECKÝ, Ján. *Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971.
- [19] KAČALA, Ján. Slovenská mäkká spoluhláska ľ. *Kultúra slova*, 1997, č. 2, s. 65–72.
- [20] KAČALA, Ján. *Spisovná slovenčina v 20. storočí*. Bratislava: Veda, 1998, 96 s. ISBN 80-224-0497-7.
- [21] KAČALA, Ján, PISÁRČIKOVÁ, Mária, POVAŽAJ, Matej. *Krátky slovník slovenského jazyka 4*. Bratislava: Veda, 2003, ISBN 80-224-0750-X, [vid. 2016-07-23]. Dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [22] KARLÍK, Petr, ZIKOVÁ, Markéta. Osobní zájmeno. In: KARLÍK, Petr. *Gramatika a lexikon češtiny*. Brno, Masarykova univerzita, 2014, s. 141–152. ISBN-13 978-80-210-6846-9.
- [23] KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

- [24] KAŠPÁRKOVÁ, Pavlína. *Vývojové tendence v morfonologii češtiny*. Olomouc, 2014. diplomová práce (Mgr.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta.
- [25] KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. Druhé rozšířené vydání, (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006, 263 stran, 1 složený nečíslovaný list. ISBN 80-86624-27-7. (zejm. s. 108–117).
- [26] KOMÁREK, Miroslav. *Dějiny českého jazyka*. Editor Ondřej BLÁHA. Brno: Host, 2012, 273 s. ISBN 978-80-7294-591-7.
- [27] KRAJČOVIČ, Rudolf. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988.
- [28] KRÁL, Ábel. Fonotaktika a morfonológia. *Slovenská reč*, 1985, roč. 50, č. 6, s. 354–359.
- [29] KRÁL, Ábel, SABOL, Ján. *Fonetika a fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, ISBN 8008000368.
- [30] KRÁL, Ábel. *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Martin: Matica slovenská, 2009, ISBN 9788081281594.
- [31] Křen, M. – Bartoň, T. – Cvrček, V. – Hnátková, M. – Jelínek, T. – Kocek, J. – Novotná, R. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Schmiedtová, V. – Skoumalová, H.: *SYN2010: žánrově vyvážený korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- [32] LIŠKA, Jozef. O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. *Slovenská reč*, 1964, roč. 29, č. 4, s. 193–210.
- [33] LIŠKA, Jozef. Palatálna laterála v slovenčine. *Jazykovedný časopis*, 1971, roč. 22, č. 2, s. 128–156.
- [34] PETR, Jan. *Mluvnice češtiny*. (1), Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov. Editor Miloslava KNAPPOVÁ, editor Karel HORÁLEK, editor Jan PETR, editor Miloš DOKULIL, editor Jiřina HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ. Praha: Academia, 1986, 566 s., [4] s. obr. příl.

- [35] NĚMEC, Igor. Hláskoslovné předpoklady produktivity slovotvorných formantů v češtině. In: VAJDLOVÁ, Miloslava, DITTMANN, Robert, SOBALÍKOVÁ, Hana (eds.). *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia, 2009, s. 300–306. ISBN 9788020018205.
- [36] OČENÁŠ, Ivan. *Fonetika so základmi fonológie a morfológia slovenského jazyka*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2003, s. 53–55. ISBN 80-8055-745-4.
- [37] OLŠIAK, Marcel. *Ortoepia javiskovej reči*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. ISBN 978-80-558-0523-8.
- [38] ONDREJOVIČ, Slavomír. O niektorých problémoch slovenskej ortoepie. *Slovenská reč*. 1988, roč. 53, s. 100–108.
- [39] ONDREJOVIČ, Slavomír. Slovenská výslovnosť a jej kodifikácia. *Slovenská reč*, 2009, roč. 74, č. 4, s. 219–230. ISSN: 0037-6981.
- [40] ONDREJOVIČ, Slavomír. Problém palatálneho/nepalatálneho ľ/l v spisovnej slovenčine najmä v pozíciách pred e, i. In: *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach*. Ed. L. Žigová & M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011, s. 43–54. ISBN 978-80-223-3066-4.
- [41] ORAVEC, Ján, BAJZÍKOVÁ, Eugénia, FURDÍK, Juraj. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľství, 1984.
- [42] PALKOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum, 1997, 366 s. ISBN 8070668431.
- [43] PAULINY, Eugen. Vývin skupin ť, ď, ň, ľ + e, i v slovenčine. In: PECIAR, Štefan (ed.) *Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení, svazek 5*. Bratislava: Akadémia, 1951.
- [44] PAULINY, Eugen. *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963.
- [45] PAULINY, Eugen, RUŽIČKA, Jozef, ŠTOLC, Jozef. *Slovenská gramatika*. Bratislava: SPN, 1968.

- [46] PAULINY, Eugen. *Fonológia spisovnej slovenčiny*. Bratislava: SPN, 1968, s. 99–118.
- [47] PECIAR, Štefan. *Slovník slovenského jazyka. I. A – K*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1959, [vid. 2016-07-23], dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [48] PECIAR, Štefan. *Slovník slovenského jazyka. II. L – O*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960, [vid. 2016-07-23], dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [49] PECIAR, Štefan. *Slovník slovenského jazyka. III. P – R*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963, [vid. 2016-07-23], dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [50] PECIAR, Štefan. *Slovník slovenského jazyka. IV. S – U*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, [vid. 2016-07-23], dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [51] PECIAR, Štefan. *Slovník slovenského jazyka. V. V – Ž*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, [vid. 2016-07-23], dostupné z: slovníky.korpus.sk.
- [52] SABOL, Ján. Neutralizácia fonologických protikladov a alternácie v slovenčine a češtine. *Slavica Slovaca*. 1993, roč. 28, s. 138–142.
- [53] SABOL, Ján. Fonetický, fonologický a morfonologický štatút zvukových javov v slovenčine a češtine. In: *12. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 1998, s. 109–118.
- [54] SIČÁKOVÁ, Ľuba. *Fonetika a fonológia pre elementaristov*. Prešov: Náuka, 2002, 118 s. ISBN 80-89038-15-8.
- [55] Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-vyv. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- [56] SOKOLOVÁ, Miloslava, MUSILOVÁ, Květoslava, SLANČOVÁ, Daniela. *Slovenčina a čeština: synchronne porovnanie s cvičeniami*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005, 179 s. ISBN 8022321508.
- [57] SOKOLOVÁ, Miloslava. *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007. Acta Facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis. ISBN 80-8068-550-9.

- [58] STANISLAV, Ján. *Dejiny slovenského jazyka I*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.
- [59] STICH, Alexandr, TEJNOR, Antonín, SEDLÁČEK, Miloslav. Základní dílo o kultuře spisovné slovenštiny. *Naše řeč*, 1969, roč. 52, č. 4, s. 231–244.
- [60] ŠEFČÍK, Ondřej. Popis alternací jako prostředek modelace vokálního subsystému češtiny. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 52, 2003, č. A 51, s. 99–111.
- [61] ŠEFČÍK, Ondřej. Alternace konsonantů v češtině – fonotaktické a morfonologické modelování systému. In: *Čeština – univerzália a specifika 5*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 441–447.
- [62] ŠTÍCHA, František. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2719-1.
- [63] TRNKOVÁ, Jana. O substantívnej deminutívnej derivácii v slovenčine. *Slovenská reč*, 1991, roč. 56, s. 87–95.
- [64] UHLÁR, Vlado. Upevnenie a rozšírenie ľ v spisovnej slovenčine. *Slovenská reč*, 1958, roč. 23, č. 2, s. 91–102.
- [65] Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, ©2008–2018 [cit. 5. 6. 2017]. Dostupné na: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>.
- [66] VACHEK, Josef. Morfonologické poznámky k jazykové typologii. *Slovo a slovesnost*, 1979, roč. 40, č. 3, s. 177–184.
- [67] VEČERKA, Radoslav. *Jazyky v komparaci 2: Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Praha: Euroslavica, 2009. s. 11–29. ISBN 978-80-85494-87-7.
- [68] ZIKOVÁ, Markéta. Ke vzniku fázových sufixů v češtině aneb Jak se domček změnil v domeček. *Slovo a slovesnost*, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., 2009, roč. 70, č. 4, s. 263-275. ISSN 0037-7031.

- [69] ZIKOVÁ, Markéta. Alternace kvantity. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová. Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. s. 88-90. ISBN 978-80-7422-480-5.
- [70] ZIKOVÁ, Markéta. Alternace vokálů s nulou. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová. Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. s. 90-92. ISBN 978-80-7422-480-5.
- [71] ZIKOVÁ, Markéta. Morfonologické alternace v současné češtině. In: ULIČNÝ, Oldřich a kol. *Preliminária k moderní mluvnici češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 235–264. ISBN 978-80-244-4667-7.
- [72] ZIKOVÁ, Markéta. Supletivismus. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová. Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. s. 1795-1796. ISBN 978-80-7422-480-5.